

ENDRŐDI FÜZETEK 2.

Az endrődi asszonyok élete a századfordulótól

H 635 390
Helyfőirat E 53
Endrőd

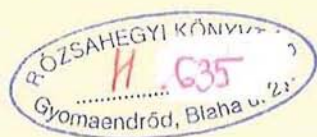
Endrődi füzetek 2.

Az endrődi asszonyok élete a századfordulótól

ENDRÓDI FÜZETEK 2.

Az endródi asszonyok élete a századfordulótól

A címlapon Tímár Máténé Varjú Mária (született: 1895 Endrődszentlászló, Község-sor). A haja kontyba van fésülve, tehát már asszony. A ruhája – mint akkoriban minden asszonynak – sötét színű

Kiadja: Honismereti Egyesület Gyomaendrőd
Összeállította: Hornok Lajosné Németh Eszter
A jegyzeteket készítette: Róza Olga
Lektorálta: Barna Gábor
Illusztrálta: Bella Rózsa
Fényképek: Liziczai László
Készült a Gyomai Kner Nyomdában,
a nyomda alapításának 110. esztendejében
ISBN 963 04 2727 3
ISSN 1215-7856

TARTALOM

I.	Társasélet	11
	1. Családi jellegű összejövetelek	11
	komázás	11
	disznóvágás	12
	farsang	12
	2. A fiatalok találkozási lehetőségei	12
	kútra járás	13
	esti éneklés	13
	kukoricafosztás	13
	kendermorzsolás	14
	fonóka	14
	cuharé	14
	korzózás	15
	templomba járás	17
	bálak	18
II.	Házassági előkészületek	24
	szépítkezés	24
	a párválasztás szempontjai	25
	kommendálás	29
	udvarlás	31
	háztűznéző	33
	lánykérés	33
	staféring	34
III.	Házasságkötés	39
	ágyvitel	39
	esküvő	41
	lakodalom	47
	hérész	49
IV.	Új helyen	50
	a menyecske	50
	önállósodás	54
V.	Asszonyors	56
	1. Gyerekvárás	56
	felvilágosítás	56
	angyalcsinálás	57
	megesett lányok	58
	amit Isten adott . . .	60

Terhesség	61
Szülés	61
újszülött	64
keresztelő	65
gyerekágy	67
VI. Asszony munkák	69
évi rendszeres munkák	69
heti rendszeres munkák	85
napi rendszeres munkák	93
VII. Egyedül élő asszonyok	95
VIII. Öregasszonyok	100
Jegyzetek	103

BEVEZETŐ

A tíz kötetre tervezett sorozat második kötetét tartja kezében, kedves Olvasó. Az első kötetet 1991-ben adtuk közre (Az endrődi gyerekek élete a századfordulótól), a harmadik kötet kiadását 1993-ra tervezzük, és az endrődi parasztemberek életéről szól majd.

Jelen kötetünkben megszólaló asszonyok nem sokban különböznek egymástól: valamennyien reggeltől estig dolgoztak. A módosabbja talán könnyebb és tisztább munkát, mint a csak tízegynéhány hold földet, vagy még annál is kevesebbet magáénak tudó család asszonyai. Igazán gazdag család ugyanis nemigen volt ebben a faluban; hiába nősült valaki száz hold földdel, született nyolc gyereke, s a föld máris nyolc felé oszlott. Endrődön ugyanis a tárgyalt időszakban a családoknál általában 8–10 gyerek született: katolikus település lévén, az asszonyok minden jelentkező életet a világra hoztak. Tehát adatközlőink 10–20 holdon, vagy még annál is kevesebb földön gazdálkodó tanyán vagy a faluban élő család asszonyai.

Szerepük felbecsülhetetlen értékű a magyar mezőgazdaságban. Biztosították ugyanis azt az életformát, amely a kisgazdaságoknak a legmegfelelőbb: ott éltek, ahol a föld volt. Így tudott a család szinte együtt lélegezni a földdel, így tanulták meg a gyerekek szinte az anyanyelvvel egyszerre a földszeretetet, majd a hozzáértést is, hogy a megművelt földterület a „megélhetőséget” biztosítsa.

„Más világ volt az... – mondják adatközlőink. És valóban – a mai fiatalok számára meglepő lesz az például, hogy az akkori fiatalok összeházasodásának nem a szerelem volt a legfontosabb feltétele. Némi leegyszerűsítéssel azt is lehet állítani, hogy a tanyavilágban amikor a lány eladó sorba került, és volt a környéken öt-hat hasonló körülmények között lévő legény, aki korban is illett a lányhoz, közülük szinte mindegy volt, hogy a lány melyiket választja. Számított a szimpátia is, de ennél fontosabb volt a fiú családja, hogy „dógosak-e”, milyenek az erkölcsi szokásaik, összetartóak-e, és milyenek az anyagi körülményeik. És mivel a tanyavilágban nagyon tiszta erkölcsű emberek éltek, így a fiatal párnál is hamar kialakult az egymás megbecsülése – és nyugodt, emberi léptékű életet éltek le egymás mellett. Még egy fontos körülmény a házasodáshoz: akkoriban a lányok nem mehettek állásba. Férjhezmenetelük tehát felért – a mai szóhasználat szerint – egy pályaválasztással; döntésük egy életre meghatározta sorukat,

hiszen a válás sem volt divatban. Fontos volt tehát, a lányoknak volt fontos, hogy a párválasztásnál hallgassanak a szülőkre.

Hihetetlenül szívósak voltak ezek az asszonyok. „Menni kellett, mindég menni kellett. Mer ha nem mentünk, nem vót semmi. Mindenhö érteni kellett, vót „foglalkozásunk” elég . . .” – mondja az egyik adatközlőnk. Fontak, szóttek, megvarrták a ruhákat, szappant főztek, kenyeret sütöttek, gyógyítottak, és minden második évben szültek. Ellátták a háztartást, kivették a részüket a földmunkálatokból. Az év során – az időjárástól függően szinte napra pontosan adott volt az asszonyi munka menete. Semmi sem maradhatott el, mert annak beláthatatlan következményei lettek. De a heti és a napi munkabeosztást is a „muszaj” diktálta. Hogy megbecsülést kaptak-e, erre már nem egyértelmű a válaszuk. Kérem, ismerjék meg egyik adatközlőnk fájdalmát: „Mikor a párom nyugdíjba ment, nekem is meggyűtt a papír, hogy a feleségnek nem jár, mer *nem dógoztam*. Ezt nem tudom elfelejteni. Hát akkor, jó’ van, ha én nem dógoztam, gyerekeim . . .”

Egyesületünk az első kötetnél alkalmazott módszerrel dolgozott: idős endrődi asszonyokkal hangfelvételeket készítettünk (már 220 ilyen felvételünk van). A gyűjtést leírjuk, majd a szükséges szerkesztési munkálatokat elvégezzük. A hangfelvételeket a Honismereti Egyesület tagjai – elsősorban Vaszkó Irén tanár – készítették, a korabeli fényképeket is közösen gyűjtöttük. A kötetet összeállította: Hornok Lajosné tanárkönyvtáros . A jegyzeteket Róza Olga tanár készítette. Az újabb kori fényképfelvételeket Liziczai László cipésmester készítette, a rajzokat pedig Bella Rózsa tanár rajzolta. A munkát lektorunk, Barna Gábor néprajztudós irányította. A felsoroltak mindegyike térítés nélkül dolgozott.

Egyesületünk nevében köszönetet mondunk adatközlőinknek (lásd a 129. oldalon). Azoknak az asszonyoknak, akik úgy éltek, ahogy élni érdemes. Azt is köszönjük, hogy megőrizték Endrőd csodálatos nyelvjárását – talán még nem késő, hogy a fiatalok megmentsék a maguk számára a még menthető elemeket. Azt, hogy melyik szövegrészt kitől vettük fel, nem jelöljük. Egyrészt mert adatközlőinknek ez volt a kívánsága, másrészt mert csak azokat a szövegrészeket közöljük, amelyeket többen is egyféle tartalommal mondanak el. Adatellenőrzésre a szakembereknek bármikor lehetőség van: a feldolgozott anyagot tároljuk és kívánságra visszakeressük. A ritkábban előforduló szavak magyarázatát szögletes zárójelben magyarázzuk.

A jegyzetek fontos kiegészítői a fő résznek. Az volt a célunk, hogy össze tudjuk hasonlítani az adatközlők visszaemlékezéseit a dokumentu-

mokból nyert adatokkal. Találtunk eltéréseket is: a rokonházasságoknál pl. kiderült, hogy korántsem olyan tipikus az, hogy az elhunyt feleség testvérét veszi feleségül a megözvegyült férj, mint ahogy azt hittük. De a legtöbb helyen igazolták az adatok a visszaemlékezéseket. Nem bánja meg az érdeklődő, ha búvárkodik a jegyzetek adataiban és megszemléli grafikonjainkat: a jegyzetkészítő továbbgondolkodásra inspirálja az olvasót.

Jelen kötetünk nyomdai költségeit az előző kötet eladási árából fedezzük, ill. a Békéscsaba Polgármesteri Hivatal 7000 forintos támogatásából. Reméljük, a harmadik kötetet is meg tudjuk jelentetni hasonló módszerekkel.

Szívesen vesszük, ha a hiányosságokat, vagy egyéb észrevételeiket közlik velünk, Kedves Olvasók. Címünk: Honismereti Egyesület Gyomaendrőd, Pf.: 20. 5501.

Hornokné Németh Eszter
egyesületvezető

I. TÁRSASÉLET

1. CSALÁDI JELLEGŰ ÖSSZEJÖVETELEK

Komázás

Örültünk az életnek. Felszedtük a répát őszkor, az utolsó talpalatnyi földet is felszántottuk, elvetettük a búzát. – No, mostmán, hála Istennek, fel van ugarolva, be van a csutka szállítva, bekötöttük a jószágot az istállóba – mostmán teletünk.

Akkor oszt kezdtünk, asszonyok a fonásho, kezdtük a tanyázást, a komázást, ki hogy nevezte, mentünk egyik helyrű a másikra. – No, hónap este tikhozzátok megyünk, most este itt vótunk. Fogtuk a lámpást, vittük a guzsalyt vagy a rokkát farkastú, mindenestű. A lámpás olyan vót, hogy vót egy nagy doboz, a teteje lyukas vót, abba tettünk egy gyertyát, ez vót a lámpás. Messzirű látszott: – no, mennek Tímárék vagy Knapcsekék ide meg ide.

Akkor oszt a gangan a hovát levertük a lábunkrű, körüsepertük a csizmát, közbe mán jó hangosan kérdezgettük: – Merre vannak? Tudtuk mink, de a jó szándék így követelte. Akkor bentrű: – Erre vagyunk! Kerüljenek beljebb! Akkor ahogy haladtunk befele: – Dícsírtessík az Úrjézus Krisztus! Felelet: – Mindörökké ammen. Isten hozta magukot. Felelet: – Magunk is igyekeztünk. Akkor bent a házba: – Hasznos munkát! Vagy: – Hasznos beszélgetést! Felelet: – Része legyen benne! No, üljenek lefele.

Akkor az asszonyok leültek az asszonyokho a padkára, az emberek meg az asztalho. Fontak, az emberek pipáltak, kártyáztak, de főleg beszélgettek. A gazda meg kötötte a kast. Ott ültek Tímár Pali bácsiék, Vaszkó Pali bácsiék, Czikkely István bácsiék, Takácsék, Hunya Imre bácsiék. Vót mirű beszélgetni. Ki járt a faluba, mi újságot hallott, ki ment férhő, ki halt meg, hun van föld eladó. Akkor gyűtt a katonaság. Édesapám mint katona bejárta a világot. Akkor oszt édesapám elmesélte, hogy vót a tengeren. Mikor oszt ezt is elbeszélték, akkor hozzáfogtak huszonegyezni vagy hatvanhatozni. Akkor a háziasszony: – Jaj, szomszédasszony, mivel is kínáljalak meg benneteket . . . – Á, nem kell . . . Akkor a gazdasszony behozta a kenyeret – egész kenyeret –: – Itt a kés, vágjád, szomszédasszony, no, vágjád! Vágott oszt egy kis kenyeret: – Én karajt vágok, hogy göndör hajú fiam szülessen . . . Majd oszt megfőtt a fazék kukorica, eszegettünk. Meg tudtuk teremteni magunknak a szórakozást.

Disznóvágás

Az vótt aztán a vendégség! Csapatostú mentünk. Az emberek korán mentek, mint bellerek [böllérek], a női személyzet ráért kísübbet is. Huszonketten is vótunk a disznótorba. Rokonok, sógorok. Elvégeztük szépen, este hurkát-kolbászt sütöttünk, hájas kiflit a kemencébe. Mondom: – Csak süssünk jó hájas kiflit, mer úgy egísz a disznótor, ha van hájas kifli. Meg tőtött káposzta. Akkor oszt hajnalig nótáztunk. Előkerút a pikula, a cítera, a hermonika. A fiatalok táncoltak, az öregek meg nézték, örútek a családnak.

Farsang

Befogott a parasztember a csengős szánkóba: – Megyünk István bátyámékho farsangolni. Endrődön nagy vót a tanyavilág. Varnyasrú gyütt Polyákhalomra, akkor Hunyárú Csejtre meg Paskomra farsangolni a rokonság. Egyik sógortú a másikho, egyik násztú a másikho. Mán reggel odaértek. Akkor az emberek körüülték a nagyasztalt, az asszonyok hátrébb ültek a padkára, fontak, a gyerekek meg – ahova tértek [fértek]. Csak két családba mán okvetlen vót tíz gyerek, rettenetes jókot lehetett nevetni. Akkor a sötétbe indútak vissza. Olyan nem vót, hogy valakit puszilgattak, de érzte a gyerek, hogy nagy vót a belső szeretet.

2. A FIATALOK TALÁLKOZÁSI LEHETŐSÉGEI

Mikor a jányok kijárták a hat elemít, az ismétlő iskola következett. Kétszer egy héten kellett menni ismétlő iskolába – aki ráért. Olyanokot tanútnak, hogy takarékoság meg zsákfódozás. Kötelező vót járni, de olyan kötelező, hogy aki ment, ment, aki meg nem ment, nem ment. Akkor mán szabadabb lett ez élet. Meg az ilyen korú süldő jányokot mán nem fogta a hely otthon se, sehunse. A bódak ajtaját csak úgy kivágtuk, oszt elszaladtunk. Mikor meg kanta vót a bód előtt, azt okvetlen felborítottuk. Zsupsz, oszt mán szaladtunk is. Legíny ha gyünni akart utá-nunk, kicsúfoltuk.

Kútra járás

Nagy divat vót a faluba, hogy – ha kellett, ha nem – jártunk a kútra. A nagyszövetkezet elejbe jártunk vízér. Körbekút vót betonbú, négy csap, alatta medence. Nagyon jó vize vót. No, itt vót a fiatal jányoknak meg a legínyeknek a szerelemvallatás. Az én drága jó édesapám is szeptember másodikán, mikor hazagyütt a katonaságtú, akkor látta meg édesanyámat a kútná, november nyócadikán meg mán esküdtek. Háromszázötvenen vótak a lakadalomba. Esett a hó, hideg vót, de adventelőtt esküvőnek kellett lenni, mer adventba tilos vót [advent = várakozás; a karácsonyt megelőző négy hét]. De jártak a kútho a jányok csak úgy, beszélgetni. Vitték haza a vizet, oszt a sarkon kiöntötték, akkor mentek vissza megint. Vót, hogy három sorjával is körűállták a kútat, nem nagyon igyekeztek.

Esti éneklés

A Kertekbe meg a nagyobbacska jányoknak avvót a divatja, hogy estefele kiültünk a rampára [feljáró a gátra, bejáró az útra]. Sokszor tízenegy óráig is ott komáztunk. A legínyekrű. A tanyákon meg de sokszor danótunk! Szép csillagos tavaszi estéken messzire elhallatszott a nóta. Először a pitypalatty kezdte, akkor még vót pitypalatty. Akkor mink – hat-nyóc jány – gyönyörűen elkezdünk danóni. Vót olyan nagy gödör, azon palló átjáróka vót, ott ültünk, csüngettük a lábunkot, osztán danótunk. Akkor az áralalósi idősebb asszonyok is kiültek, hallgatták. Elhallatszott az messzire. Mondták másnap: – Hallottuk, nagyon szépen danótatok. Meg mentünk munkába körű a gáton, négy-öt jány, danóva. Ez nem vót akkor feltűnő. Jókedélyű, más világ vót az.

Kukoricafosztás

Vót, hogy hajasan törtük a kukoricát, nem tisztán. Akkor vót egy óriás eperfa, az alá lett garmadába [csomóra] leborigatva a kukorica. Akkor a szomszédok, kivált a fiatalok, összementek tízen-tizenketten, oszt esténkint fosztottuk a kukoricát. Akkor vót tangóhermonika; az a sok ember mikor elkezdett ott danóni, olyan nótázás vót! Akkor beletemettük egymást a susolinába, amit a kukoricárú lefejtettünk. Valaméket lefogytunk, beletemettük. Fosztottuk a kukoricát éjjélig is. Nehéz élet vót, de azt az igazi nevetést most nem lehet hallani.

Kendermorzsolás

Mikor meg megszáradt a kender, mentünk kendert morzsolni, [taposni, lábbal tiporni] fiatalok. Hosszú rúd vót középen, oszt körbe-körbe mentünk a morzsoló körű. Mindegy vót, kinek a kenderit kell morzsolni, nem számított, csak ott lehessünk, mer ott vótak a jányok, legínyek, sokan vótunk. Oszt olyan nótázások vótak, sokszor kibukott még a kender is, mer elfelejtettünk megfordúni a nagy nótázásba.

Fonóka

Ki a guzsalyt, ki a rokkát – fogtuk a hónunk alá, oszt mentünk a fonókába, jányok. Mentünk fonni jányos házakho meg idősebb aszonyokho. De csak úgy mehettünk el, ha egy gúgyela csepűt felkötöttünk a guzsalyra. Mer ránk vót parancsolva: – Fonni! Jó' széthúzgátam a csepűt, összetekertem, felű szép hegyes vót. Felkötöttem a guzsalyra, oszt mentem. Minden áldott este lefontam. A legínyek is ott vótak. Odabújtak a hátunk megé, akkor a kötőnk madzagját elődták, akkor odakötötték a székhö. Akkor szóltak: – Gyere, csak! Akkor mikor felkeltünk, a szék is gyütt velünk. – Te átilla, mikor kötötted oda!!? [átilla = rossz.] Meg mikor leesett az orsó, felkapták a legínyek, osztán annak bizon csók vót az ára. Nagyon vigyáztunk, hogy le ne essen az orsó, mer akkor még bűn vót valaki előtt megcsókolni az udvarlót. De mikor mán tele vót az orsó, bizon, csak leesett. Mikor aztán lefontunk, nekifogtunk kártyázni, Csapd le csacsíztunk. De az én orsóm mindég hasas vót. Majd oszt mondta is az uram, hogy figyelte nagyon, hogy én fonok a legügyesebben. Asszon'koromba mán a szemembe is megdicsért, de akkor nem, á, nem...

Cuharé

A cuharé, az úgy vót, hogy őszkor mán felkopott a ház földje, vagy a komra földje. Akkor felforózták, [felforrázták] akkor leszórták apró törekkkel, akkor összehíták a környék fiataljait: – No, táncoljatok. Akkor mink jó' beletapostuk a töreket, megint jó lett a ház földje télire. Kerűt azér olyan cuharé is, mikor jó vót a föld, csak a fiatalság táncolni akart. Összebesztünk, hogy most hun lesz cuharé. Vagy pediglen a tanyákon egy kast tettünk a kútustor tetejire, felengedtük, arrú tudtuk meg, hun lesz a cuharé. Oda mentek össze a sori jányok, legínyek, öt-hat pár.

Aszongya édeanyám: – Kivel még el, jányom? Megmondtam. – De oszt meg ne tudjam, hogy mással gyüössz haza! Citera vót, meg tangóhermonika. Maj’ minden legíny tudott citerálni. Táncoltunk: csárdás, friss. Összefogtuk magunkot, négyen vót a legjobb, oszt forogtunk. A mulya legínyt kiközösítettük: sipakuli, tarabaksa, így mondtuk neki. Ez nagy megszégyenítés vót. Vót olyan is, hogy a legínyek ára mifelénk nem mindenkiel mentek el táncolni. Amék jány tánciskolába járt, azt nem hítták el táncolni: – Nem béres- meg kubikosemberhő való az olyan, az mán lenézi a parasztot. A jányok meg a polgárista meg a cserkészfiúkkal nem mentek el: – Úrral nem táncolok, csak a magamfajtaival. Válogattunk egymásba, kerestük a párnakvalót. A boros cuhárét, azt nem szabad vót csináni, nagyon haragudtak érte a csendőrök. Táncolunk, beszélgetünk, egyszercsak dörömbölnek: – Kinyitni! Csendőrsíg! Nagyon megijedtünk. Akkor oszt egyik ódalba állították a jányokot, a másik ódalba állították a legínyeket. – No, jányok, hazafele. A fiúkot meg megverték. Én laktam a legmesszebb, nagyon félttem. Megyek, megyek, hát mán a forgóná megszólal a hátam megett az udvarlóm: – Itt vagyok mán, ne féljé... [Forgó: útelzáró kereszttrudak]

Korzózás

A vasárnapi séta úgy kezdődött, hogy először el kellett menni a vecsernyére úgy a fiúknak, mint a lányoknak. [vecsernye: délutáni ájtatosság]. Akkor sétáltunk külön. Akkor a fiúk figyelgették a jányokot, a jányok meg a fiúkot. Olyan korzó vót a kövesúton! Az a rengeteg nép! Százával sétáltak vasárnap a sétatéren a fiatalok. A nagyszövetkezettű a postáig, a postátú a Domszögig le a ligetbe, meg vissza. El-vissza, el-vissza. A legínyek ugyanígy. Akkor összebeszéltek: – No, te ezt a jánt szólítod meg, én meg emezt. A Homoki-ház helyin vót egy kis nádas, rossz ház, a legínyek ott támasztották a falat. Akkor kinek melyik vót a legínye, úgy csatlakozott a jánho. Akkor ki a ligetbe. Vótak jó lócák, ráültünk, ott beszélgettünk.

A korzó setétedésig tartott. Akkor mán kezdődött a zeneest a Nép-házná. Az tartott tizenegy óráig, a bál meg hajnalig.

A gyerekjánnak szó se lehetett csak a korzórú, az is csak setétedésig. Megmondta apánk: – A naplement itthon érjen benneteket! Mikor osztán egy kicsit elmaradtunk, mán a falu szélin levetettük a szandát, oszt úgy szaladtunk ki egy trappba Paskomig. Nem szabad vót este elmaradni csak a gyűrűs menyasszonnak.

Két endrődi kislány mintás delénruhában: Knapcsek Anna és Knapcsek Ilona

Templomba járás

Ezelőtt nagyon járt az emberiség a templomba. Vót templomba járó ruhánk, akkor szépen felöltöztünk, mentünk a templomba. Akkor meg vót szabva, hun állnak a gyerekek, a jányok, a fiatalasszonyok. A pad az öregeké vót. A legínyek meg a kórusrú nézték a jányokat. Mikor oszt gyüttünk kifele a templomajtón, a legínyek mán ott álltak a templomkertbe, várták a jányokat.

Az éjféli misére az egész falu ment; a jányok különösen – a babonászkodás miatt. Hogy mikor gyün kifele a misérű, egy almába beleharap, eldobja, osztán amék fiú akkor köszön, az veszi el. Meg amère a kutyaugatást hallja, ára megyen férhő. Meg a nád miatt. Avvót, hogy ha páros nádat húz ki a jány a nádtetőrű az éjféli mise után, akkor a másik évbe férhömén. Ment nagyanyám a Király utcán – akkor még sok vót ott a nádas ház. Kihúzza a nádat, oszt azon nyomba megszólal a háta megett Hanyecz János: – No, Örszi, páros-e? Hát oszt a másik évbe meg is esküdtek. Kérdeztem tülle kísűbbet: – Hogy vót az, nagyanyám, szerette maga nagyapámot? – Tudom is én... De mindenki ahho ment vóna, Pintér Marcsó is, ez is, az is, oszt ő meg engemet kért meg... Így oszt hozzámentem.

Híre vót a faluba annak is, hogy Kalmár Józsi bácsit meg az apja a kunszentmártoni templomajtóho állította oda jányt nézni. Józsi bácsi el akarta venni Katát innét a falubú, de nem akarták engedni, mert Kata szegíny jány vót, csak tizenkét hold földje vót, Kalmáréknak meg több. Oszt aszongya Józsi bácsinak az apja, hogy ne vegye el Katát, hanem menjenek el Kunszentmártonba egy nagymisére, ott megnézik a jányokat, hátha taná olyat, mint ez a Kata. Mer Kata nagyon szép vót. Hát oszt állnak a templomajtóba, Józsi bácsi, meg az apja, nézik a jányokat, ahogy gyünnek kifele a templombú. Mikor kigyünnek, aszongya Józsi bácsi az apjának: – Van még? – Nincs. – No, akkor ezek közt egy sincs olyan, mint Kata. – No, akkor vedd el Katát, fiam. El is vette.¹

Nagyon jártunk a bálba. Akkoriba vasárnap külön tartottak az ilyen tizennégy-tizenöt éveseknek nappali multságokat bent a faluba is, meg kint Hunyán is. Szépen felöltöztünk, mentünk a nappaliba. De ki vót adva, hogy mire a csorda hazagyün, mink is menjünk hazafele. Setétbe nem lehetett csavarogni. Mikor oszt nagyobbak lettünk, a rendes bálba is elmehettünk.

Vót, mikor húsz bál is vót Endrődön egyszerre. Vót olyan, hogy a Népházba hatszáznegyven vót a befizető. Hogy maj' leszakadt! Akkor vót bál Kiszelyné a Kertbe, akkor Varnyason a Népházba. Jártunk bálba Póhalomra, Csejtre, Balára. Balán még szüreti bál is vót. Egy nagy magtárba felfűztünk drótokot, gyönyörű nagy szőlőköt akasztgattunk rá, azt kellett lelopni. Rendes zenekar is vót, hegedű meg bőgő. Pedig ez tanya-világ vót. De vót bál Paskomon is, Polyákhalmon is az iskolába. A Szent Imre iskolába is vót bál.

Bent a faluba meg a legtöbb bál a Palláson vót – ez vót a Népház. Akkor a Koronába, ahun a mozi vót [jelenleg Dávid-élelmiszer], akkor a Gyomavégbe, a Balog-kocsmába, akkor Kenyeresné, a Hasítással szembe.

Az iparosok meg a kereskedők az Ipartestületbe jártak, a gazdák meg a Gazdakörbe. Ez a húszas évek elején alakult. Először vót Kaszinó, akkor vót egy Katolikus Kör, Szabadelvű Kör. De akkor osztották túl a Köröst, ott vettek fődet sokan. Akkor betáblázták az adósságot. No most, hogy az adósságtú szabadújonak, a Kaszinó egyesült a Szabadelvű Népkörrel, és lett Kisgazdakör. Mind kemínszárú csizmába ment a Gazdakörbe: Kovács Libór bácsi, Kovács Dani bácsi, Hunya Máté bácsi. Én, mint szegényebb sorsú legínke, bemehettem, megihattam azt az egy pohár bort, ki nem löktek. Hát én oszt kigyöttem onnat magamtú, úgyse érizte az ember ott jó' magát. Meg a Gazdakörbe inkább csak vacsorák vótak.

Az Ipartestületbe, ott vót nagy bálterem, vót tánciskola, vasárnap ösztánc. Nagyon szép iparosebálak vótak, meg kereskedők bálja. Elegánsak. Szép hosszú estélyi ruhánk vót, tüll, azon egy piros rózsa. Rózsaszín tüll vót a barna hajúnak, a szőkének meg kík. De vót, akinek selyem, muszlin, meg grenadinruhája vót. Meg opál-batiszt, fehér. Hozzá fehér vászoncipő. A haja meg turbánba. Vót lószórbú egy labda, ahogy a hajunkot összefogtuk, ezt bedugtuk, a fonatot meg körúcsavartuk rajta. A varrónő hozta el a ruhánkot, öltöztünk felfele, gyűttek a fiúk,

úgy vittek az Ipartestületbe bennünköt. Ott meg mán gyütt elejbünk a rendező – be vótak tanítva –, leültettek bennünköt. Körű vótak asztalok, székek. A gardi mamák leültek, mink meg, akinek nem vót udvarlója, ott álltunk a gardi előtt kisenlétbe, hogy mikor kérnek fel. Vót olyan szegín jány, aki egíszén a bál derekáig árolta a petrezselymet, akkor oszt hazament. Én nem. Én olyan kapós vótam, mint ceperka az élesztővel. A zeneterem fala tele vót környös-körű tükörrel – behordták a népek otthonrú –, virággal, hangulatvilágítás vót. Akkor gyüttek a fiúk: fekete zakó, csíkos nadrág, felkértek, táncoltunk. A gardi mamák meg ültek, kicsit pletykálgattak, figyelték a jányokot. Akkoriba kinevették, ha összebújtak a párok, úgy táncoltak. Nagyon illetlen dolog vót, enné csúnyábbat mán el se lehetett képzelni. Éjféltkor szünóra vót. Kimenni nem lehetett, hanem szépen karonfogni a fiút, oszt körbe sétálni. Akkor hoztak italokot. Ittunk egy kis szódavizet, a fiúk vetek nekünk vagy egy csomag cukrot, vagy egy narancsot. Sok pízük nekik se vót. Akkor oszt szedelőzködni, időbe hazafele. Mer az én apám még a bálozó jánya lába szárát is elverte a karikás ustorrall, ha nem mentünk időbe hazafele. Az úcajtóba [utcaajtóban] ötperces beszélgetés a legínnyel, de akkor mán szülém [édesanyám] kiszólt: – Eredj, fiam, hazafele, te meg, jányom, gyere befele. Hónap is nap lesz.

A szegínyebbeké vót a Népház, a Korona, a Kiszely-kocsma. Mer a bálba menetelné is osztályozták az emberiséget. – Ó, azok az eprestalpú kertésziék... A szarvasvégi kövesút mentén végig eperfa vót. Oszt, ugye, levetettük a cipőnköt, hát ezér vótunk mink eprestalpúak. Pedig szépek vótunk. Nekem vót egy fekete flokon ruhám, piros meggyek vótak benne, kis piros kötöm vót hozzá, a hajam befonva, szalag benne – így mentem a Népházba. Meg is forgattak a legínyek úgy, hogy csak úgy lehetett. Akkor vót egy libertin-ruhám. A nyaka fodros vót. A ruha fehér, fekete kis bársonyszalaggal vót a dereka megkötve. Szanda nem nagyon vót még akkor, inkább csak félcipő. Zokni, meg félcipő. Harisnya se vót. Meleg is vót, meg nem szabad vót pocsékolni a harisnyát. A Népházba a bálteremnek a közepibe álltak a fiúk, a táncosok meg úgy táncoltak körbe-körbe. Akkor ott ők tárgyalgatták, hogy kit kérjenek fel. A jányok meg a falná várták a fiúkot. Akkor vagy odagyüttek a fiúk, de vót úgy, hogy csak odaintettek. Megsértődni nem lehetett. Nagy tiszteletlenség vót az is, hogy a fiút otthagyjuk, vagy pláne, hogy nem megyünk el vele táncolni. Nagyon meg is járhatta a jány: kimuzsikálták. Mer az olyan gangosabb, hegyrehágó [rátarti] legíny nem hagyta magát. No, aszongya, maj' kibánok én veled. Oszt akkor máskor, mikor állt

a bál, felkérte megint, a muzsikásoknak meg fűzetett, hogy húzzák el a makcsalit [a bál végét jelző zeneszám]. Akkor mindenki megállt, nézték, hogy mék jány ballag a székhő, oszt szedi össze a kis humiját, oszt megyen hazafele. Ez vót a legnagyobb sértés. Bizon, vót ilyen, nem is egy.

A bálba magyar banda muzsikált. Rézfúvó, cimbalom, bőgő, brácsa. Régen vótak híres endródi zenekarok. A Dógi Gyula bácsié vót a legjobb zenekar, Gyula bácsi híres prímás vót. Farkasinszki Imre bácsi vót a karmesterük. Játszottak keringőt, foxtrottot, kacsintóst, lovassági indulót, vanszteppet. Ez olyan, hogy előre-hátra lépünk, gyorsan egyet előre, egyet hátra:

Csuda még, hogy áll a világ, kilyukadt a priccses nadrág, kilyukadt és van rajta egy folt, egy folt, egy folt . . .

Én a legjobban a magyar csárdást szerettem táncolni, ezt mindég egy szép, magos fiúval táncoltam. Úgy megforgatott, hogy csak úgy lehetett. Danótuk: Édesanyám, eressen el a bálba, kötő nékű, kilenc fodros ruhába . . . Terka, az meg olyan széles farú vót. Csúfoltuk. Akkor aszongya: no, majd ő megmutatja, milyen táncot tud. Osztán rezgőst táncolt, de nagyon szép vót. Lépett jobbra, lépett balra, kicsiket dobbantott, csak úgy rezgett rajta a sok szoknya. Akkor gyött a polka: Nagyvárad dombon fújnak a szelek . . ., meg a másik, a bolondos, ezeket nagyon szerrettük, mindenki járta, ugráltunk, mer mán tudtuk, hogy a vége fele haladunk a bálnak.

Bál vót minden nagy ünnepkor. Böjtön nem vót multság, az nekünk olyan vót, hogy mikor lezártuk a farsang három napját, kedden éjféلكor, akkor nem vót bál egészen húsvéthetfüig. Akkor mán az nagy öröm vót: itt van húsvéthetfü, lehet menni a bálba. Szépen beosztottuk. Vót bál Péter-Pálkor, Nagyboldogasszonykor, Kisboldogasszonykor, István királykor, karácsonykor, vízkeresztkor, akkor vót fogadóbál, sorozóbál, szüreti bál. A fogadóbál a Koronába vót, ott fogadták meg a gazdaemberek a szegínyeket cselédnek meg béresnek. Mikor kitelt az esztendő, a fiatalok azon a helyen csináltak fogadóbálat. Ez szilveszterkor vót. Akkor vót a sorozóbál, októberbe. Nagyon-nagyon mulattak szegínyek, jaj, de nagyon mulattak mindég. Mer akkor mán háború vót. Oszt el vótak keseredve. Osztán bizon, sok nem is gyött vissza szegínyek közű.

A legszebb bál a szüreti bál vót. Őszkor vót a ligetbe, vagy a Koronába. Összeszedelőködünk jányok-legínyek, vagy tíz pár. Mink vótunk a csőszjányok–csőszlegínyek, mink rendeztük a bálát. Én még csak tizenöt éves vótam, mikor elgyütt értem az uram. Aszongya anyámnak: – Etel néném, egy kérésem vóna. Ideadá-e nekem Rózsikát szüreti csőszjánnak? – Á, nem, fiatal még. Akkor aszongya a nagybátyám: – Hagy menjen. Engedd. No, mentünk. Lovasfelvonulással kezdődött. Felöltöztünk szépen magyar ruhába: fehér szoknya, puffos ujjú fehér blúz, kis kötő, piros pruszlik, párta. A fiúk meg megint csak ünneplőbe, lóval gyüttek utánunk. Csinátunk egy nagy szőlőkoszorút, ezt a Legényegylet elnöke, Pelyva Imre vitte elő Szabó Monikával. Akkor utánuk mentünk mink, jányok. Táncoltunk, danótuk, hogy: Lassan, kocsis, hogy a szekér ne rázzon, hogy a szívem a babámér ne fájjon... Magyar zenekar kísért bennünköt, utána meg a fiúk lovon. Evvel a szőlőkoszorús menettel végimentünk a falun, így osztán mindenki megtudta, hogy estére szüreti bál lesz. Akkor este lassan gyűlni kezdett a nép. Lógtak a szőlők a ligetbe a fákrú. A fiúk lopkodták, a csőszök meg figyelték. Akkor menni kellett a bíró elejbe, oszt füzetni. Éjfélkor elárverezték még a koszorút is. Szépen mulattunk. Másnap osztán levetetkeztünk [lefényképezkedtünk] a magyar ruhába. Majd oszt kiesz lett a kép, hozza is Imre hozzánk. Aszongya: – No, ez vót a szüreti bál, jövő őszre meg hát felesígű szeretném venni Rózsikát. Mink oszt nem is maradtunk el egymástú. Megesküdtünk, együtt éltünk, még az uram megvót, mindég.

Divat vót a szerenád is. Én is kaptam vagy kétszer még ott kint a tanyába is. Hozták a citerát a hónuk alatt a legínyek, akkor a másik meg a fűsüre tette a cigaretta papírt, oszt úgy fújta, meg hát danótak. De mán azelőtt jóval kifutyikáta [kikutatta], hogy mék a kedvenc nótája a lánnak. Az enyim az vót: Látod, édesanyám, látod, édesanyám, mér szülté e világra... Bent a faluba három-négy zenész is gyütt a jány ablaka alá. Kimenni nem szabad vót, de illett gyertyát gyütani. Nagy boldogság vót a fiúknak, mikor a jány fogadta a szerenádot. Szép is vót az, a nagy csendességbe azok a szép nóták. Meg oszt az egész falu megtudta másnap, hogy ennek meg ennek a jánnak húzták az éca a nótáját. Ki húzhatta...

Régebben májusfát is kaptak a jányok. A legínyek kivágták a hullámtérbű a nagy topolyfákat [nyárfa], osztán rákötöttek orgonát, szalagon, zsebkendőt, kendőt. Az oszt ott is maradt a jánnak. Nagy küszködéssel felállították a fát május elsejin hajnára. [hajnalra] Reggel széjjelnézünk: – Hú, kinek van májusfája, kiné lobog... Én is kaptam vagy

Magyar ruhás endrődi lányok-legények egy szüreti bálon (1930). A lányok ruhája: piros mellény aransujtásos díszítéssel és pitykegombbal, fehér színű puffos ujjú blúz, fehér húzott vagy lerakott szoknya, nemzeti szalaggal díszített fehér szoknya. A fiúk ruhája: piros mellény aransujtásos díszítéssel és pitykegombbal, fehér ingujj – az alja csipkés singolással vagy hímzéssel díszítve, fehér behúzott bő gatyva, fekete posztó kalap, rajta árvalányhaj és nemzeti szalag

ötször. Odadrótozták a kerítés oszlopáho belűrű; meg vót úgy, hogy a kútágásra tették – felmásztak a legények a kútágásra is. Akkor oszt nem tudtuk, ki kötötte oda, kérdezzgettük. Majd oszt idővel megtudtuk, mer azér csak gondoltuk . . . Az én uram meg, mikor udvarolt, egy nagyon szép kökényfát kivágott a Templom-zugi kertbű. Tele vót virággal, olyan vót a fa, mint egy menyasszony. Szalagokat kötött rá, kendőt kötött rá, osztán nádas vót a házunk teteje, oszt beledugta a szép kökényfát a kímínybe. Úgy mondták akkor, hogy májfát dugtak. Hát, felkelünk reggel, gyün a hátsó szomszéd: – Gyertek mán, nézzétek, milyen szép májfát dugtak Bözsinek. Igen ám, de nagyapám borzasztó haragudott, mer az uram a nádat mind összemáskálta. Aszontan nagyapám, vasvillával ver széjjel az ilyen udvarlók közt.

Törülköző minta

Törülköző minta (Kunkovács László felvételei)

II. HÁZASODÁSI ELŐKÉSZÜLETEK

Szépítkezés

Az endrődi jányok híresek vótak arrú, hogy dógosak meg szépek. Pedig nemigen szépítkeztünk. Megmosakodtunk, oszt maradt mindenki a maga szépségibe. Erősek, egészségesek vótunk.

A hajunkra, arra nagy gondot fordítottunk, hogy mindig tiszta legyen. Édesanyámnak még egyfonatú haja vót, asszonykorába meg konnya, csontfűsűvel szúrta fel. Nekünk mán kétfonatú hajunk vót szalaggal. Meg olyan, hogy fültű fülig raktuk, oszt a fejünk tetején összekötöttük. Széjjel nem lehetett akkor a haj. A rövid haj úgy harminctű gyütt divatba. – Édesapám, levágnám én is a hajamot . . . – Szó se lehet rulla! Csak a rossz jányoknak van levágnva a hajuk. Majd oszt mikor mán soknak vót rövid a haja, mink is levágnhattuk. Akkor úgy csináltuk, hogy lágy esővízbe megmostuk, cikcakra igazítottuk, összecsiptettük. Mikor megszáradt, az úgy maradt. Meg vót sütővas – egyes sütővas, kettes sütővas. Akkor a nagylámpának az üvegjibe beletettük a sütővasat, akkor mikor megmelegedett, sütöttük a hajunkot. De ez se vót mindenhun, egy helyre összemert nyóc-tíz jány haját sütni. Majd oszt harmincbanegyvenbe diavatba gyütt az ondolálás: – Mék csinátatni a hajam [daueroltatni], így mondtuk.

A fehér bőr vót a divat. Mikor summások vótunk, be vótunk kötve szépen. Úgy kapáltunk, hogy kezünk, arcunk be vót kötve. Vót, akinek csak a szeme látszott ki – hogy le ne süljön. Mikor osztán hazagyüttünk, menni kellett gyűteni – végünk lett, lesültünk. Vót egy jány, az aratáskor is bekötötte az arcát, a kezire meg harisnyát húzott, de az olyan is vót, mint a hab, mikor szombaton ment haza, olyan szép fehér. Írigyeltük. Én meg le vótam örökre sülvé. Meg, ugye, nagyon messze vót Csejthő a templom, mire odaértem, mán megint lesültem.

Púderozás, pirosító – esetleg ez vót használatba. A púdert a patikába árolták. Akkor vót ezelőtt ilyen rudas feketekávé, oszt annak piros vót a csomagolópapírja, avval pirosítottuk magunkot. Meg kreppapírral. Jánkoromba vettem egy ívet, még van belülle. Meg gyufát gyújtottunk – oszt mikor elégett, annak a végivel megerősítettük a szemöldökünköt. Ezt oszt mán végleg nem engedte édeapám. Mer tülle kellett az engedélyt megkérni. – Ez a ján egy kicsit kikenheti magát? Felelet: – De csak módjával! Meg a kenőcsre, arra haragudott nagyon édesapám. Egyszer is – áll

bent a házba az ódalsó ablak előtt, a bátyám itatja a lovat, egyszercsak édesapám megszólal: – Eredj mán ki, jányom, a kútvályúho löktem azt a vacakot, szedd össze, mer még a ló se iszik a vályúbú, úgy látom. Bebüdösít az ott mindent. Hát így dobta ki édesapám az én nagyenyedi kenőcsömöt. Akkor oszt édesanyám avval vígasztalt meg, hogy megtanított: – Mikor megmosakodol, jányom, szépen egy kis tejfellel bekened az arcodot. Maj'meglátod, milyen szép leszel . . .

A párválasztás szempontjai

Csak katolikus falubú hoztak menyecskének valót az endrődi legínyek. Mer azér, hogy a más vallású, az bonyodalmas vót. Akkor vagy az anya vallása számított – akkor reverzálist adott az apa, oszt ezt nem nagyon szerettek adni [reverzális = írásos megegyezés különböző vallású szülők között az utódok vallását illetően]. Vagy úgy vót, hogy a lány az anyja vallását követte, a fiú meg az apjáét. Vagy az számított, hogy milyen templomba esküdtek meg. Úgyhogy nem nagyon mentek jányér Túrra se, Gyomára se. Azok reformátusok vótak, Endrőd meg szintiszta katolikus falu mindmáig.²

Nagyanyám idejibe sokan gyüttek a faluba Arad felű. Az én nagyanyámnak az apja kántortanító vót, Kossuth katonája. Oszt hogy Kossuthnak meneküni kellett, az én nagyapám családjának is meneküni kellett. Kocsival gyüttek többen testvérek, osztán egyik testvér az egyik kocsira kerút, a másik a másokra – szétszóródtak. Nagyanyám ide kerút a parokjára [plébánia-hivatal], itt is ment férhő a faluba.

Pelyva nagyapámnak meg az ősei Felvidékrű gyüttek, három fiú.³ Ebbű lett az összes Pelyva Endrődön. Akkor sok család húzódott Kevi felű is Endrődre, a jobb föld miatt. Az én nagyapámék Ecsegen juhászokdakt. Maj'mikor a juhállomány annyira felszülte őket [lehetővé tette], hogy az endrődi határba tudtak venni húsz hold földet, ide kötöztek. Úgyhogy apám mán a falubú nősüt.

Az én időmbe inkább az vót a divat, hogy elvitték az endrődi jányokot. A környéken a legszebben öltözködtek – ha summás vót, ha paraszt vót. Akarhova elmentünk summásnak, mindég maradt ott jány közülünk. Férhőment, mer szépek vótunk, tiszták vótunk, tudtunk danóni, táncolni, meg nagyon jó' tudtunk dógozni. Mindenütt meg vótunk becsülve. Az én néném Sarkadra ment férhő Andor sógorho. Emerenc némémér meg Rákóczifalvárú gyütt a legíny. – Ez meg nem is endrődi! – aszongya apám, oszt szétzavarta őket. Eliszkoltak Rákócziba, meg-

esküdtek, kilencven éves koráig élt Emerenc néném, de az utójáig úgy szerette az ura, hogy csak úgy lehetett. Sokféle elkerűtek az endrődi jányok: Szentandrásra, Kunszentmártonba, Kenderesre, Ványára. Kenderesen még Horthy Miklós is megtáncoltatta a menyasszonyt: Ugrin Ilonkát.

A falun belül

Endrődöt a Hasítás kétfele osztotta [Hasítás = hosszú keresztút, ma Szabadság u.]: Szarvasvégre meg Gyomavégre. Szarvasvég, az a gazdavég vót, a gyomavégiek meg kubikosemberek vótak, napszámosok. A Kertek [Öregszőlő] meg Kocsorhegy, itt is szegényebbek laktak. Akkor vót még a tanyavilág meg Hunya, itt meg a parasztemberek gazdálkodtak. Na most: a szarvasvégiek, ugye, lenézték a gyomavégit. A szarvasvégi gazda családok inkább csak egymás közt házasodtak, meg a tanyavilágbú, meg Hunyárú. Harminchétfébe, mikor Brigiténk esküdött, tizenegy jányt hoztak Hunyárú Paskomra meg a Szarvasvégbe. Az vót az igyekezet, hogy leginkább mindenki tanája meg a magáho valót. Kovács, Kalmár, Ugrin, Hunya – ezek vótak a vezető familiák. De a szegény jány se nagyon igyekezett a gazda családko: hiába vót meg mindene, nem vót meg a becsülete. Nem is állták a gyomavégi legínyek a szarvasvégieket. Fülöp sógorom mesélte, ő is egypárszor kiugrott a gyomavégi cuhárába az ablakon, mikor odaértek az áraivalósi legínyek: – Sztétverjük a gazdavégit!! A jányok meg nevétték. Sok híres legíny vót a Gyomavégen, felvágiak vótak, nagyon tudtak verekedni, birkozni. Kampósbót vót a karjukon, úgy járkáltak.

A vagyont nagyon figyelték. Ugye, guba gubáho, suba subáho... Hallottam olyat, hogy az apja bottal zavarta haza a jányát, mer olyan legínnyel sétált, amék nem őhozzá való vót. De meg valahogy bele is beszéltek azt a jányokba: – Csak magadforma legyen, csak jobb sorsod legyen, csak földje legyen. Mer hát a föld vót a megélhetőség. Jó partit kellett csinálni, hogy a mezsgye ne kerűjön árébb. Hogy ne szórják széjjel a vagyont. Vót itt a Kertekbe egy nagyon szép jány. Szép jány vót, de hát kertészi. Oszt udvarolt neki egy legíny. Osztán mikor avvót, hogy maj' nősű, mást vett el a legíny. Oszt akkor éca, mikor a lakadalom vót, a jány lúgkövet ivott. Akkor az új ember otthagyt csapot-papot, elvitte a kórházba a jányt kocsiival. Mikor oszt jobban lett, csak megmondta neki: – Amazt sose szerettem, téged szeretlek, de te szegény vagy. Osztán anyáméknak is eleget kell tenni.

A Kovács-jány is öngyilkos lett. Megvót a jánykérés szombaton, másnap reggelre felakasztotta magát. A másik menyasszony meg a menyecskekendőre akasztotta fel magát a saját lakadalmába.

Nekem is az egyik menyecske árrolta el, hogy a család engem nem akar menyecskének. Nincs ellenem kifogás, de olyat szeretnének, aki-nek több földje van. Én akkor elmentem hivatalba, majd oszt elvett egy tanító.

A jobbmódú családok iparkodtak egymás között házasodni. Kovács Frigyes elvette Hanyecz Krisztinát. Kovács Sándor elvette Hanyecz Reginát, Kovács Veronka elment Hanyecz Jenőhöz. De még majdnem lett egy negyedik házasság is a két család közt: Matyi bácsi meg Bözsike, mán beszélgettek rulla. Akkor oszt aszonta édesanyám: – Ó, ugyan mán, tán a faluba nincsen más . . .

Akkor szerették úgy csinálni, hogy az embernek is vót testvére, az asszonynak is vót testvére, osztán összekommendálták őket. Jó vót, mer mán ösmerték egymást, meg így, ugye, jobban együtt maradt a család. A három Vallis-jány meg a három Pelyva-fiú is így vótak. Még oszt: mikor az egyiknek meghalt a felesége, a másiknak meg az ura, akkor még a sógor elvette az ángyát. A két Gubucz-fiú meg a két Kiszely-jányt vette el. Akkor kihasznabérelték a földet Nagygabonásba, ott gazdálkodtak együtt. Úgyhogy mikor hazagyüttek, nyolcvan hold földet vett a két család. A gyerekek azt se tudták jóformán, mék az anyjuk, mer mikor az egyikük anyját megharagították, még a másikhoz odamehettek.

Sok vót olyan régen, hogy először a családba néztek körül az emberek. Mikor a negyedik gyereke született Jolánunknak, meghalt szegény, a három gyerek meg ottmaradt. Akkor vót egy néném, jány vót még. No, semmit egyebet, mos'mán ereggyé te oda, Marcsa, esküdjetek megfele, osztán neveljed a gyerekeket. Imre bátyám, is, mikor az első felesége meghalt, elvette annak a hűgát. Egy sütésbű két cipót. Angyel is nagyon szépen összetartotta a gyerekeket. Mátyás bácsi is a feleséginek a hűgát vette el. De az is úgy felnevelte a gyerekeket, hogy azok halálíg tisztelték, becsülték.

Mikor meg az asszony maradt özvegyen, elment a sógoráho, vót olyan. Verka ángyom mesélte, hogy az egyik özvegyasszony rettenetes siratta az urát. Maj' beleesett mán a sírba, annyira vót. Úgy fogták le, hogy be ne ugorjon utána. Akkor oszt odamegyen hozzá az egyik ember, aszongya neki: – Hallod, ne ríjád mán annyira, maj' elveszlek én. Aszongya az asszony: – Nem lehet, hajja, mer mán eligérkeztem Pista sógor-

nak...⁴ Hát nekem meg az édesanyám lett az anyósom. Mer udvarolt nekem egy fiú, Imre. Annak csak apja vót, nekem meg csak anyám. Majd oszt mondja nekem Imre: – Elmén hozzátok apám, osztán elmondja a tényállást. Úgy is vót. Elgyün az öreg Ugrin, aszongya anyámnak: – Etel, szeretném a jányodot a fiamnak. Úgy gondolom, jó kis asszonka lesz belülle, érti a paraszti mestersíget. – Hát én nem bánom, ha ők akarják, akkor legyen úgy. Majd oszt aszongya az öreg Ugrin: – De Etel, én is gondoltam egyet. Én meg tégedet vennélek el. Anyám gondolkozott rajta – nem vót családi élete édesanyámnak, apám '19-be meghalt –, hát beleegyezett. Szép nagy gazdaságba ment anyám, hatvan hold föld, nagy tanya, húsz méteres istálló. Így oszt ők augusztusba esküdtek, mink meg novemberbe.

Kerültek onokatestvér-házasságok is a faluba. Nem sok, mer a falu úgy tartotta: az ilyen házasságér a gyerekek hetedízigen bűnhődnek... Kovács Péter bácsi nagyon harcolt a rokonházasságok ellen [Kovács Péter orvos].

Aki megözvegyült, nem soká várhatott. Áprilisba meghalt a felesége, szeptemberbe mán megnősült, micsináljon a sok gyerekkel? Varnyason vót olyan, hogy tizenhárom gyerek lett a két családbú. Mer ha vót is földje az özvegyasszonynak, nem tudta szántani-vetni, a gyerekek aprók vótak, kivel szántasson? Ha felibe szántatta, akkor nem vót rajta haszon, füzette az adót, meg a fele termés is odavót. Akkor oszt rászorút a másik özvegyemberre. Nekem nincs felesígem, neked nincsen urad, menjünk össze, neveljük a gyerekeket, meg hát a gazdaság. Megbeszéltek, megesküdtek. Ilyenkor az özvegyasszony móringot kért [móring = hozományféle, a férj ajándéka a második feleségének]. Nagymama húsz hold földet kért, rá is íratta az ura. Úgy mondták a faluba: – Jó móringot kapott...

A módosabb özvegyember, az kapott fiatal jányt is. Mikor az én nagyapám újra nősít a négy árvával, tizenkilenc éves menyecskét hozott a házho, Tímár Brigittát. Majd oszt elment nagyapám a Körbe. – No, aszongya, pontosan megyek haza enni, tizenkét órakor, mer mosmán aszony van a házná. Hazaér, a konyhába semmi, szag nincs. Benyit a házba, hát az újasszony vaklipét játszik a gyerekekkel. Akkor elment nagyapám panaszkodni a bátyjához a Király utcába: – Hazaérek, nincs ebéd... – Hát igen, öcsém, anyát kellett vóna vinni a gyerekeknek, nem játszótársat. Maj' mikor oszt Brigittának is lett négy gyereke, lett oszt ebéd is, meg minden.

Az endrődiek leginkább Endrődrű nőültek. Akit ösmertek – még az öregapjának az öregapját is. Látták, hogy ül a kocsin, hogy fogja az eke szarvát, hogy hajtja a lovat. A tanya rendbe van, körű van meszelve, az udvar fel van sepregetve. Döntő vót a fiatal kiválasztásáná az, hogy dógos legyen. Tiszta meg dógos. Meg a föld. Akinek vót földje, az mán odafigyelt arra is, hogy mit visz maj' a menyecske a házho. Kivált a szülők figyeltek erre.

Számon tartotta a falu a férhomenendő jányokat. Mikor egy jány megnyótt, akkor a szomszédasszonyok, rokonok összesúgtak-búgtak, hogyhát jó vóna ezt a jánt férhöadni. A legínyekné is mán egész katona-idő alatt azt nézték, hogy ez a jány lesz jó neki, vagy amaz a család. Akkor oszt összejavasolták a fiatalokat. A két anya elkezdett együtt jární a templomba, hogy a szándékot megbeszéljék, akkor vótak cuhárék, lakadalmak, ott meg a párokat édesítették össze.

Mikor megszületett a gyerek, a szülők mán akkor elkezdtek: – No, jányom született, ki lesz a vejem... A fiús szülők meg figyelgették a jányokat: elég szorgalmas-e, tud-e maj' kenyeret sütni, szép, kereklevelű tésztát elnyútani, tapasztani.

Olyan is vót, hogy mentek a vásárba az apák, jó komák. Oszt mikor vége lett a vásárnak, mondja a fiú apja a komájának: – Hát, azt gondoltam, hogy jó lesz a te jányodnak az én fiam. Jó lesz? – Jó. Össze is házasították őket. Mer ennyi földje van meg amannyi, kocsi, ló tanya, minden. A fiatalok meg maj' összeszoknak.

Akkor oszt valamék rokon elment megtudni, hogy gyöhet-e a fiú udvarolni. Vagy gyerektelen asszonyok, aki ráért. Meg vótak olyan öregasszonyok, azok evvel foglalkoztak, ebbű éltek. Gyalogsátának, így mondta rulluk a falu [gyalogsátán = házasságközvetítő]. Ezek az öregasszonyok hozták-vitték a híreket: mennyi földje van a legínynek, mennyi a jánnak, hanyan lesznek az osztályozásnál [öröklés], mennyi a jány staférungja. Osztán hogyha jó lett a házasság, akkor ezek az öregasszonyok kaptak véka búzát, lisztet, szalonnát. Vót, aki süldőt is adott. Mikor meg nem sikerűt a dolog, akkor oszt szidták az öregasszonyt: – No, ezeknek ez meg ez vót a gyalogsátánja, olyan is az életük.

Mikor oszt a szülők megegyeztek, akkor elment a legíny. De anyámékná is vót, ugye, öt jány... Hát oszt, mesélte a sógor, hogy mikor belépett a házba, gondolta: – Ej, csak ez vóna az az Etel, csak ez vóna... anyám tetszett vóna neki. De nem anyám vót Etel. Anyámot meg nem

lehetett elvenni, mer a nénjit kellett elsőbbit elvenni. Apámtú hallottam, hogy még az ő apja idejibe vót egy legíny, az a fiatalabb jányt akarta elvenni. De nem úgy vót akkor, mint most. Hát, mikor mennek az esküvőre, az öregebb jányt ötöztették fel, az ment el az esküvőre, avval adta össze a pap. Úgy is maradtak, úgy élték le az életet. Ilyen is vót. Kísűbbet mán azért cserélgették magukot a párok. Kigyün a templombú nagyanyám meg Vaszkó Imréné: – Hallod. Andrásunk leszerelt, osztán Marcsó jányodot néztük ki neki. Estére küdd el a fonóba, én is elküdüm Andrást. No, el is megy Marcsó a fonóba, ő is, meg a húga is, az csak olyan lógósnak. Meglátja András a két jányt – de nem Marcsó tetszett neki, hanem a Kató. Hát oszt Marcsónak meg vót parancsolva, hogy ha András kimegyen, ő is menjen utána kifele. Egyszer oszt megyen András kifele, oszt útközbe a Kató guzsalyábú húzott ki szálakat. No, megyen kifele, Marcsó meg felugrik, hogy megyen utána. Akkor András visszafordút: – Engem az a jány kísírtsen ki, améknek a guzsalyábú ezt a szálát kihúztam. Aztán úgy mesélte nagyapám: – Akkor felugrott nagyanyátok, oszt szaladt utánam a kis, apró lépteivel. Másnap oszt megyen kérni nagyapám: – Kató jányukot kérem feleségű. Mondja oszt az anyjuk: – Hát, de nem úgy van az! Az asztalnak elsőbbit a tetejit szokták levenni, azután a lábát! Azt felelte nagyapám: – Nekem csak a lába kell. – No, hát akkor vigyed . . .

Anyám is kommandálásra ment apámho. Mer apámnak az anyja korán meghalt, oszt aszongya az apám apja: – Fiam, vagy te nősűsz meg, vagy én. Mer asszony nékű nem maradhatunk. Apám oszt aszongya: – Mán akkor, édesapám, csak én nősülök meg inkább. Hát, de kit kéne elvenni? Vót ott egy szomszéd, az anyámnak rokona vót, oszt azok javasolták neki anyámot. Hát, hogy kéne összehozni a fiatalokat . . . – Gyere ki, hallod, mer szövänk, oszt be kell szedni a bordába. Segíteni kell. Kiér anyám, aszongya: – Mari néném, hát vannak itt elegen. – Vagyunk, jányom, de leszünk még többen is. Oszt akkor ment apám – ez mán anyámnak gyanús vót, hogy mér citálták ki. Akkor oszt megbeszéltek, hogy elmehet anyámékho. Így ment ez abba az időbe.

Vót azér olyan kommandálás is, amék nem vót sikeres. A nagybátyámnak tizenkét hold földje vót. A mezsgye-szomszéd jánnak meg huszonnyóc hold. Egyes jány, milyen jó lesz. A szembe-szomszéd ment el kommandálni: – Hallod, Gyuri, ez az Ilonka elmenne hozzád. Tizenkét hold föld neked, huszonnyolc Ilonkának, negyven hold föld egy tagba. – No, jó'van. Elmentek a fiatalok a bálba. De Gyuri bátyámnak nem vót semmi kedve. Csakhát az anyja mán nagyon eltervezte: pünkösdkor lesz

a jánkérés, László-napkor meg az esküvő. Elgyütt a pünkösöd, Gyuri bátyám anyja veri a kiszűlőt, Ikonkáék meg sütik a pampuskát [fánk], pedig ahho sok zsír kell. A fiatalok meg délelőtt elmentek a temp-lomba – külön-külön, mer csak hazafele vót szabad együtt gyünni. Osztán a mise alatt vót egy óriási nagy eső. Oszt hogy nagy vót a sár – akkoriba még ilyen bokáig érő ruhák vótak –, a menyasszonynak való felfogta a szoknyáját, oszt Gyuri bátyám meglátta a lábát... De nagyon csúnya lába vót szegín Ilonkának. Oszt mikor hazaér Gyuri bátyám, mán az anyja látta, itt valami baj van. De csak elindút jánkérni. A fia meg az udvaron húzta fel a kútat: – Szülém, magának megkérheti Ilonkát, de nekem nem kell. – Nekem, fiam, nem kell, én neked akartam megkérni. Nagyon nagy baj lett belülle, nem beszéltek három évig Ilonkáékkal. Majd oszt gyütt az aratás, egyszercsak Gyuri bátyámnak az öccse megszólal az asztag tetejirű: – Hú, milyen darab főded lett vóna... De még akkor is az vót a felelet: – Jó’ mondják, hogy a májusi eső aranyat ér. Sokszor gyütt mán jókor a májusi eső, de olyan jókor még soha, mint akkor, pünkösdkor a mise alatt. Nem bánta meg Gyuri bátyám. Mer nehéz egy párnán feküdni olyanoknak, akik nem szeretik egymást.

Ahogy teltek az évek, úgy azér mindég több beleszólása lett a fiataloknak is a házasság dógába. Az én anyámat egy húsz évvel öregebb legínhő akarta adni az apja. Oszt nem ment hozzá. Akkor nagyapám nagyon megverte anyámat. – Hogy micsoda jó dógod vóna ott neked, vóna kocsi, vóna ló, minden vóna. Aszongya anyám: – Nézze, édesapám, én nem mék ehő az öreghő, engem akarhogy megverhet, nekem nem kell. Hát osztán nem is ment hozzá.

Nálunk meg aszongya Varnyú keresztapám apukámnak: – Hallod, Feri! Én úgy gondoltam, hogy a te jányodot az én fiam elveszi. Én ezen mérhetetlenű felháborodtam: – Hát micsoda dolog ez??! Hát az öregeknek kell ezt eldönteni??! Hát tán én döntöm el, hogy kihő mék! Nem ők! Akkor oszt édesapám úgy mondta: Bízuk ezt a fiatalokra, komám. Úgy is lett osztán.

Udvarlás

Amék legíny nem tetszett a szülőknek, az a közelemben se gyühetett. Nem kíséretett haza a bálbú, nem gyühetett be hozzánk. A jánnak szava nem vót. Az én apám úgy nevelt bennünköt, hogy a szemivel irányított, nem mertünk szólni. Tudtuk azt már mink, észrevettük, hogy mék

legény tetszik a szülőknek. Mikor az én uram elkezdett nekem udvarolni, láttam, hogy ez mán édesanyámnak is, meg édesapámnak is tetszik. Vót vagy öt-hat fiú a közvetlen környezetünkbe, amék korra is, vagyona is hozzávaló vót a jánho, ezek közül tán mindegy is vót, mékhő mén a jány. Csak tiszta életet éljenek.

Epres mintás feliratos dísztörülköző. A tájház közel 200 féle mintát őriz az endrődi asszonyok által készített törülközőkből és abroszokból

Mikor a fiú a katonaidőt letöltötte, mán bátorkodott [próbálkozott]. Akkor megengedték a jánnak: – Behívhatod. Mikor a fiú beért: – Tessík, add ide a kalapodot, a kabátodot. Ha úgy fogadták, hogy kivették a kezibű a görbebotot, meg felakasztották a kabátját, akkor a fiú mán tudta: itthon vagyok, mostmán jó'van. Akkor mehetett a fiú minden hivatalos estén. A hivatalos esték vótak: kedd, csütörtök, szombat, vasárnap – máskor nem lehetett a jányos házho menni a legínynek. Egyszer pinteken gyűtt el az uram, oszt aszongya édesapám: – Vereshagymát kell a zsebibe tenni ennek a legínynek, hogy vegye magát észre. MÉR nem

várta meg a hónapi napot. Mer hát egy szoba vót, be kellett tartani a rendet.

Bent osztán leült a legíny a kanapéra, beszélgetett a szülőkkal: – Hogy van apád, mennyi fődetek van, mit vetettetek. Egyszer oszt mondja édesanyám: – Nyóc óra, eredj hazafele, fiam. No, akkor ki-kísírte a jány a legínyt. Kis idő múlva édesanyám mán ráejtette a nyújtófát a legíny fejire, hogy vegye magát észre, menjen mán hazafele.

Nyáron meg kint ültünk a pitarba. Én felültem a katlan tetejire meztláb, az uram meg a kisszéken ült. Majd oszt mikor összekerültünk [összeházasodtunk], mondta is az én uram, hogy azér mikor mén az a legíny, akkor azér mán illő lett vóna cipőt húzni. Hiába, így jártunk, meztláb.

Nem az udvarlás vót az első, hanem a dolog. Dologidőbe édesanyám kerek-perec hazaküdte a legínyt: – No, fiam, most aratás lesz. Most menjé szépen haza. Majd' mikor tik is elvégeztek, meg mink is, maj' tanákoztok. Most menjé haza, nincs itt semmi helyed. Mikor elvégeztünk, azér újra ott vót a legíny. Szépen udvaroltak akkor a fiúk. Ők is megbecsülték a dógos, életrevaló jányt.

Háztűznéző

Endrődön nem nagyon vót divat, ösmert mindenki mindenkit. Akkor mentek el háztűznézni, mikor idegen család vetődött a faluba, oszt onnat nősút a fiú. Akkor vagy elküdték a szomszédasszonyt, vagy a szülők mentek el. Széjjelnéztek. Hogy mázolja el a menyecskének való a kemence száját, hogy tudja a szegletet egyenesre tapasztani. Akkor oszt kitaláltak: mennyit visz a legíny, mennnyit a jány. Vót olyan is, hogy a szomszédbú elkérték a bútort a háztűznéző napjára. Megvót a háztűznéző, akkor oszt vagy megkérték a jányt, vagy megállapították a szülők: – Pucuták ezek [rendetlenek]. Ne vedd el, fiam, mer olyan ítélet van náluk [rendetlenség], hogy csak a kemence van a helyin, mer hogy azt nem lehet árébb tenni.

Lánykérés

Édesanyám idejibe – 1881-be született – még olyan vót, hogy elment a fiú a jányos házhoz, oszt otthagya a szűrt vagy a házba, vagy felakasztotta a ház előtt. Oszt elment. Akkor ha kellett a jánnak a legíny, akkor

bevitte a szűrt. Ha meg nem kellett, akkor kiakasztotta egy gallyra. Akkor a legíny elvitte a szűrt, oszt oda többet vissza nem ment.

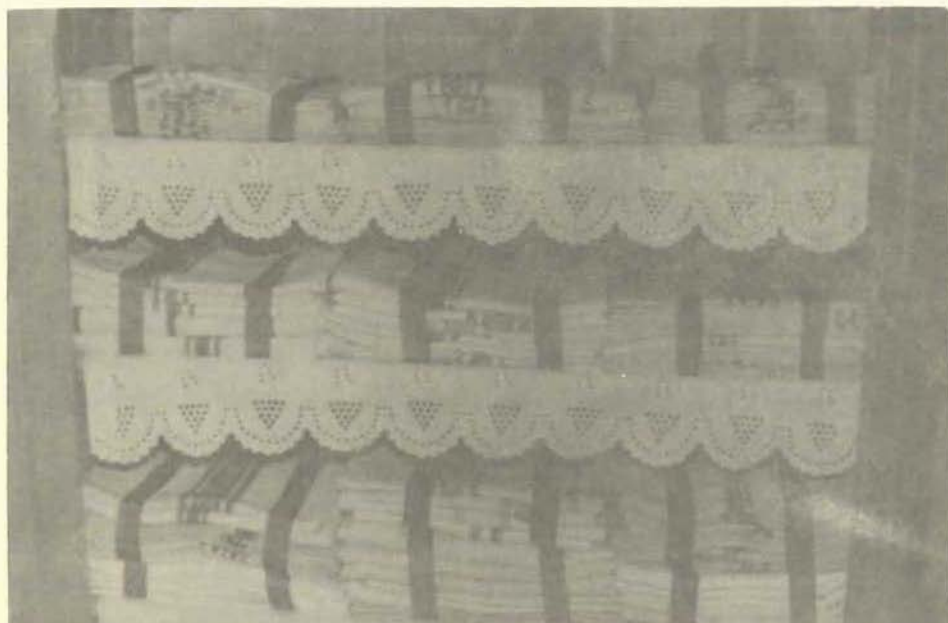
Majd oszt az lett a divat, hogy a fiú az anyjátú kérte meg a jányát. Akkor az anyja: – Jó'van, fiam, vedd el.

Akkor rá egy hétre el kellett menni a fiú anyjának is. Egyszer délelőtt aszongya nekem édesanyám: – Te, Mariska, estére átgyűnnek Hanyeczék. Én mán akkor tudtam, mér gyűnnek. Akkor vót egy kis borocska, koccintottak, akkor anyósom megszólalt: – A fiam küdött bennünköt. Úgy gondolja, hogy ő szereti a maguk jányát: – Hát te, jányom, hogy gondolod, tudol-e a fiam felesége lenni? Elgyűnné-e a családba hozzánk? Én egy kicsit szégyenkeztem – illett egy kicsit szégyenkezni. Akkor mondja édesanyám: – Elmegy, hogyne menne. Akkor én is mondtam, hogy elmék. Akkor vót a húgom, a bátyám, édesanyám, édesapám. Akkor anyósom mindtű megkérdezte, hogy befogadják-e a fiát a családba. Rettenetes nagy izgalom vót.

No, az én anyósom, az nagyon siratta a fiát. Elgyütt engem megkérni, mer rá vót parancsolva. Leült a padka szélire: – Ne oda üljön, Kati néni, hanem a székre. Jó nekem itt is . . . elintézem én ezt a padkán is. Rítt nagyon. – Hát, úgy vegyétek el a fiamot éntüllem, hogy én erre úgy vigyáztam, mint a két szememre. Nagyon keservesen neveltem én fel ezt a gyereket. Aszongya erre az én anyám: – Én is keservesen neveltem fel ez a jánt, Kati néni. Elhiheti. Azér én megértettem anyósomot, ez az egy fia vót, akire számíthatott.

Staférung [hozomány]

Én 'kilencszáznyócba születtem, de mán 'tizenháromba elkezdtek nekem a staférungot gyűteni. Öt jány vót nálunk, hát mennyi toll kellett, mikor két dunna, hat párna vót egynek. De nemcsak hogy ippen megmutatták, hogy toll van benne. Mer megnézték ám, hogy milyen magos vetett ágya van a menyasszonynak. Menné magasabb legyen a vetett ágy, az vót a valami. Tartottak libát, harminc-egyven libát, akkor azokat háromszor egy évbe megtéptük. Kopasztás előtt lehajtottuk a Körös alá fürdeni a libákat. Akkor kopasztáskor a toll kétfele vót választva: pelyhesse, meg a nem pelyhesse. Az egyik kasba tevődött a tiszta pelyhesse, a másikba a vegyes toll. A dunnába pelyhet raktak, az első kopasztást meg a párnába tették, annak nem vót jó a pelyhesse. Akkor az esküvő előtt vót a tollürítés. Megvették az új angint, megvarrta a menyasszony

Szabó Dezsőné, Bencsik Ilona szekrényben tárolt stafírungjának egy része

magának, akkor a komrába szépen beürítették a tiszta tollat a tokba. Gyűttek a szomszédasszonyok meg a jányok segíteni.

Felvetett ágy vót a divat. Alú vót a trózsák – ez egy akkora zsák, mint az ágy; ebbe van a szalma. Akkor vót a derekalj, ennek jó négynyüstös huzatot szöttek, piros csíkosat, ebbe vót a toll, első kopasztás. Ezen a lepedő, akkor négy vagy hat párna, két kispárna, egy vagy két dunna. Az ünneplő dunna tiszta pehely vót. A felvetett ágy kartonterítővel vót leterítve, a szélin fodor vót.

A staférungot anyámnak kellett kigazdálkodni. Mikor eladta a kislibát, ennek az árábú. Most megvette az ágyhaját, most a tokot, mikor mire futotta. Ágyhajnak lenni kellett ünneplőnek is, meg hétköznaplónak is. Az ünneplő, az fehér vót, damaszt vagy gyócs. Kihímeztük, beletettük a párnába a monogramot is, vagy azt, hogy Ilonka, Margitka. A hétköznapló ágyhaj kanavász vót vagy zefír. Rózsaszín csíkos, kék csíkos, meg kockás.

A vászonnemű, az itthon készűt. A telet végigfonták az asszonyok. Minden családnak vót egy darab kenderfődje. Mikor az megért, kinyöttük, kihoztuk ide a Kisszabóba [Köröspart] áztatni, kimostuk, akkor

száradt. Mikor kiszáradt, megtörtük tilóval, elvittük morzsolni. Akkor édesanyám héhelte, osztályozta: feje, koccsa, omicska [a szakkifejezések értelmezését lásd a kenderfeldolgozás c. résznél]. Novemberbe elkezd-tük fonní. Adventba meg farsangon fontunk, böjtbe meg szóttünk. Mikor elgyütt a húsvét, mán le kellett szóni – húsvétra mán körű kellett meszelni. Ez így ment minden évbe. Mer ahun vót öt-hat lány, hány türűközöre valót, meg hány lepedőnek valót kellett megszóni! Egy jány-nak kellett legalább tizenyóc türűköző, legalább négy-öt abrosz, ennek pamukos vót a feleresztője. Akkor vót olyan, akinek kender vót a fele-resztője – ez vót a hamvas, a batuzó abrosz, meg a sütőabrosz. A türűkö-zőnek meg az ünneplő abrosznak szép szedett mintája vót: rozmaringos, rózsás, diós, csillagos – mék milyen. Az abroszokat kozrebatál [az abrosz két felét olyan aszúrszerű-öltéstechnikával varrják össze, amellyel az anyag nem kerül egymásra, hanem egymás mellett marad] varrtuk össze. Ki kellett rojtozni az ünneplő türűközőköt meg a kenyérruhát is. Akkor szóni kellett még lepedőköt. Minden jánnak, aki adott magára, lenni kellett legalább hat lepedőnek, négy szakajtóruhának, hat konyha-ruhának, tizenkét zsáknak, egy ponyvának, meg annyi asszonszótt pok-rócnak, hogy ellepje a ház földjít [rongypokróc].

Akkor az alsóneműk. Édesanyám idejibe még vászonpendel kellett a staférungba. Széles korcba vót beszedve, vászonmadzaggal vót meg-kötve, elő vót a hasidékja. Felű ingváll vót: vót ilyen kis ujja neki, meg a nyakába vót Margit-őtés [hímzett szegőszalag]. A pendelre meg kana-vász-szoknyát vettek. Mikor az ingváll kiment divatbú, gyütt az ing. Hosszú, görögválass, ez lehetett vállongombolós, finom gyócsbú. A bugyogó is gyócsbú vót, ódalt fel vót vágva, a sarka ki vót riselve [hímezve]. Akkor még kellett rékli, elő' gombos, ez is riselt vót. Ezekbű mindbű vagy hat, vagy tizenkettő kellett egy jánnak, kinek hogy engedte meg a tehetség. Vót olyan jány is, akinek mindbű harminchat vót. Ebbe mindbe benne a monogram is, a széle kicakkozva, frissen mosva-vasalva, kemínyítve.

Anyámnak az anyjának – módos jány vót – olyan főkötője vót, hogy hátú szalaggal meg gyönggyel vót kivarva. Gyönyörű valami vót az! Anyám idejibe meg úgy illett, hogy minden férhőmenendő jánnak legyen fekete ternókendője – ez téli kendő, sűrű gyapjú. Örökös darab, az enyim ötven éves is megvan. Akkor: kellett még gazérkendő, ez nyári. Akkor kellett delénkendő, olyan, mint most a kásmír, csakhogy az gyapjú vót, az állt, szép vót. Akkor kellett nagykendő: belinerkendő, nagykokkás gyapjúkendő – ezek télire. A belinerkendő ünneplős vót,

a nagykokás kendőt piacra szerették vinni, mer a kaska aláfért. A selyemkendő jó időbe kellett – vót fekete is, tarka is. Édesanyám idejibe a böjtbe még a jányok se mehettek tarka kendőbe a templomba, csak sötét kendőbe, meg fekete kendőbe.

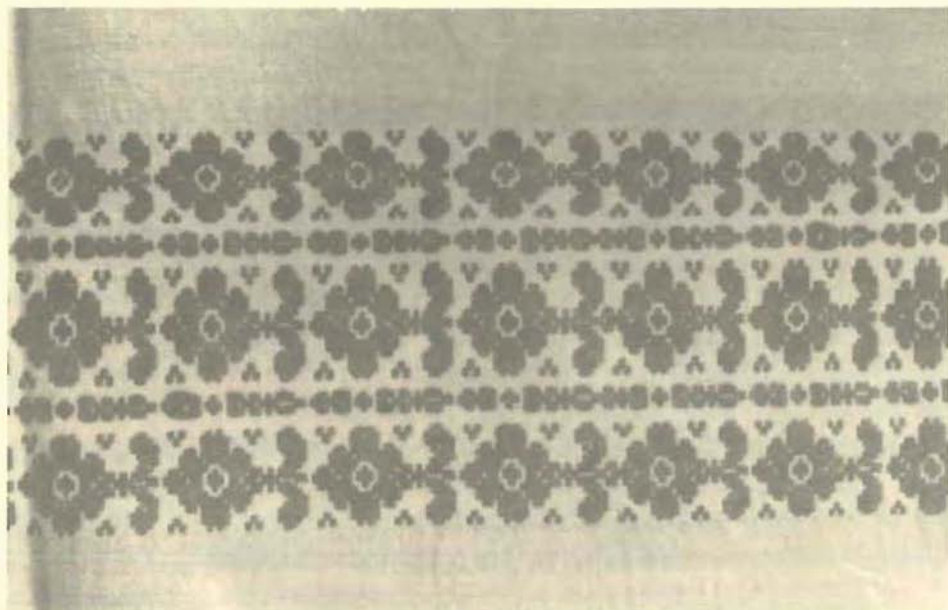
Akkor vevődött egy fekete szövetroha, egy sötétkék, meg egy sötétbarna. Mer hogyha világos, asszonkorába nem felel meg, nem lehet hordani. Akkor kellett édesanyámnak vizitke is. Mer az édesanyám idejibe nem télikabát vót, hanem ilyen bélelt vizitke. Olyan bélelt, vatelinos blúzféle, erre kötötték rá a belinerkendőt. Majd oszt begyűtt divatba a télikabát, abbú elég vót egy, az örökös darab vót. Akkor kellett még fekete pamukharisnya, akkor kellett félcipő, szárazcipő, csizma.

Úgyhogy Elek bácsi, mikor meglátta a stafírungomot, aszonta: – Jaj, jányom, de sokmindent összeszedett ez az anyád, ikább adott vóna egy tehenet! Mer a menyasszonynak a staférungot meg kellett mutatni a rokonságnak. Hogy nézze meg a család, hogy milyen staférunlja van a menyasszonynak. Akkor mikor elmentek a rokonok, szépen kinyitották a szekrényt, lehetett csudákozni. Szépen élivel össze vót rakva tűrűköző, abrosz, minden, szépen rózsaszín szalaggal átkötve. Úgyhogy az egisz falu tudta, hogy ennek meg ennek a jánnak milyen stafírunlja van.

A stafírunj öröklődött. Van nekem a sifonba egy hat darabos tűrűközőm, szülém adta, ezt nem fogtam be, jó lesz a jányomnak. Mer ezeket a tűrűközőket még a szülém anyja szőtte anyámnak ’kilencszázhatba. De még mikor én férhőmentem ’huszonnégybe, ez a hat tűrűköző azonmód vót a sifonba szalaggal átkötve. Ezt nem használta el szülém se, mer amit az anyjátú kapott, abbú adni kellett a jányának. Nekem még van egy olyan tűrűközőm, amit édesapám kapott az anyjátú, az meg, az is az anyjátú. Meg van egy lepedődarabom, azt meg a nagyanyámnak az anyja vitte férhő.

Bútor is kellett. A nagyanyám idejibe [1900 körül] ágyat nem kellett vinni, csak a belevalót. Ágyat az anyós adott. Nagyanyámnak tulipántos ládája vót, abba rakták a staférungot, feltették a kocsira, a legínyek ráültek, danótak. Édesanyám mán sublótot vitt férhő. Ennek megvót a tisztje, hogy mék fiókba mi való: a legfelsőbe vótak a mosott ruhák meg a kapkodó ruhák. Akkor a középső fiókba az ünneplő ruhák, alú meg a téli dógok: kabát, belinerkendő. Sokszor emlegette anyám, hogy az ő sublótja úgy meg vót pakolva a stafírunggal, hogy ketten nem bírták felemelni. Mer anyám jobban ki vót staférungolva, mint az átlag, mer a nagyanyám bába vót. A néném mán egy ágyat kapott, egy sifont, [szekrény] meg egy kredencet [konyhai bútor, egy fiókja van és alatta két

kisajtó]. Telázsit [stelázi = polcos konyhai bútor], asztalt, hokedlit akkor csinált az ura, mikor külön kötöztek anyáméktú. Nekem mán hálóbútorom vót, [1950] az lett a divat: két ágy, két szekrény, két éjjeli-szekrény, 1 tükör, egy asztal, két szék. Meg a konyhabútor: üveges konyhaszekrény, egy asztal, négy hokedli, szennyestartó.

Törülköző minta

Törülköző minta (Kunkovács László felvételei)

III. HÁZASSÁGKÖTÉS

Ágyvitel

Ez is nagy multság vót, sokszor nagyobb, mint a lakadalom. Mentek a menyasszony staférungjáér: a vőlegény, a vőlegény keresztanyja, a komák, meg a vőfíny. Ott meg a menyasszony keresztanyja, a koszorúsányok fogadták a vendégeket. De nem úgy vót ám, hogy kaptuk, oszt vittük a bútort, hanem egy kicsit elbeszégetni, elborozgatni. Vót egy szép játék is: alkudozni a staférungra. Az asszonyok nagy híresen árolták! Megegyeztek, mondjuk, hogy ötven csepűfonálér adják az ágyat. Előre örültek, mer hát csepűfonál úgyse lesz náluk... De Tímár Ilka néni nem tudta tartani a száját, elfecsegte az urának. – No, megálljatok, jó, hogy elmondtátok... Mentek befele az emberek: – Mégis, mi lesz az ágy ára? – Ötven rőf csepűfonál! – Hó... Elek bácsi fogta, kikapta a kabát alú. – Itt van! Hű, de szidták osztán az asszonyok Ilka nénit. – Hát megérte ez?? Szivart kellett vóna kérni! Nem törődtek mán evvel az emberek, ittak egy jó pohár bort, akkor felkapták az ágyat, rá a kocsira, oszt mentek danóva: Este viszik a menyasszony ágyát... Talpraesetten rögtönöztek akkor az emberek, minden darabon alkudoztak. Nálunk a nagy dunnán, azon végképp nem tudtak megegyezni. Máté egyszer oszt le is ült a küszöbre: ő annyit nem ad érte. Akkor oszt valaki kiadta az ablakon a nagydunnát, mán tették is fel a szekérre. Mondják oszt Máténak: – ne kéregesd mán, messze van az mán, takaródzik vele a vőlegény... Sóczóékná meg úgy feltartották az ágy árát, hogy aszonta a vőlegény keresztapja: – Olyan nincs. No, ha nem adják ócsóbban, akkor marad. Nyissátok kifele a kaput, oszt megyünk. El is mentek, otthagyták az ágyat. Szégyenszemre éccaka kellett elvinni. De az én ágyamon is egész délután alkudoztak, meg iszogattak. Öreg este vót mán, akkor kiszóltak: – Híjuk be a menyasszon't, mondja meg ő, mennyi az ágyanak az ára. Bemegyek, mondom: – Osztán kinek leszek én a felesége?? Felpattan az uram: – Énnekem! – Nohát akkor, fogjad az ágyamot, osztán vigyed – ingyen. De mán vigyed is, mer még sok a dolog. Mer akkor még a koszorúsjának el kellett menni a staférunggal, el kellett pakolni, megágyalni. Akkor a huncutabb barátnők úgy pakolták össze az ágyat, hogy mikor a nászéccaka van, szakadjon le. De azér rozmaringot is mindég tettek a párna alá...

Hornok Elek és Kontra Etel esküvői képe 1907-ből. A századfordulón még gyakran előfordult a színes menyasszonyi ruha

Olyan divat is vót, hogy az ágyvitelre a menyasszonyos házná sütöttek ajándékkalácsot: madaras kalácsot. Rácsosra rakták össze a kelt tésztát, akkor a kocka sarkára mindenüvé kismadarat formáztak a kelt tésztából. Akkor ezt a staférunggal együtt a koszorúsányok elvitték a vőlegényes házhoz, kínálgatták: – Tessík, tessík... Osztán hogyha a kalácsot szétkapkodták az anyós, meg a rokonok, ez azt jelentette, hogy kapós a menyasszony, szívesen befogadja az új családját. De ha a kalács nem fogyott, akkor bizon' nem nagyon kellett az anyósnak a menyecske – mer ilyen is vót.

Endrődön őszkor esküdtek a legtöbben, meg farsangkor. Akkor ért rá a parasztember. Előtte vagy utána a kinti munkának. Farsangkor, mer ideje vót a mulatságnak, őszkor meg ott vót az újbor. November végén már nem nagyon vótak lakadalmak – sár vót. Böjtbe nem lehetett lakadalom, adventba ugyancsak nem lehetett lakadalom. Télbe se, mer akkor már hideg vót.

Az esküvő hetfün vót, vagy kedden, vagy szerdán. Délután két órákor. Szombaton meg vasárnap nem lehetett, mer akkor az emberiségnek menni kellett a templomba. Pinteken böjt vót. De csütörtökön se lehetett lakadalmazni, mer a maradék szombatra tönkrement vóna.

Az esküvő előtt vót a kihirdetés. Három héten keresztül minden vasárnap hirdette a pap a templomba, hogy ezek meg ezek meg akarnak esküdni, aki akadályt tud, jelentse. A közsígházáná meg kirakták őket egy táblára. Akkor menni kellett a parokjára tanúni. Mink Csernus apát-úr elejbe jártunk: – Amennyi gyermeket ád az Isten, annyit kell felnevelni. Mer annékü se család, se haza nem élhet.

A menyasszonyi ruha, mikor édesanyám esküdött, nem fehér vót, hanem az édesanyámé kék vót. Nagyanyám meg azt emlegette mindég, hogy neki zöd selyembü vót az esküvői ruhája, meg hogy neki még a menyasszonykomra [az a hely, ahol a menyasszonyt öltöztették] a palláson vót. Azt nem tudom, mi lett a nagyanyám zöd selyemruhájával. De az édesanyám esküvői vizitkéjébe tíz év múlva már mink fűtöttünk. Úgy nézte édesanyám könnyes szemmel, akkor mondja neki édesapám: – Ne sajnájad, örüj, hogy valamire mégiscsak meghasznáják. Koszorúja meg kis fátyolja is vót édesanyámnak, abbú lett a koszorús kép a falra. A koszorús kép olyan doboz-forma vót, az eleje beüvegezve. A közepire vót téve a lurdesi [lourdes-i] Mária a lila szalaggal, a széle szépen be vót csináva arasztos szélesen a fátyol, a koszorú meg oda vót téve fentre Máriának a homlokára. Ezt a képet szegíny Etusunk örökölte el édesanyámtól. Majd oszt a háború alatt feltüzelték a katonák a többi bútorral együtt. A lelketlenek, hogy tehettek ilyet... Viktór ángyomon már fehér ruha vót, térgyen alú ért, a koszorúja meg lent vót a homlokán. Rövid fátyolja vót. Nekünk már tiszta fehér ruhánk vót, hosszú fátyol, a vőlegény csokrot is hozott. A mirtuszkoszorút mink vettük Szarvason. Elejbünk rakta a bódas [boltos], hogy válasszunk. – Osztán mér ilyenek ezek a koszorúk? Ezen van egy kis kék, emez meg tiszta fehér. Mér? – Azér, mer a kék, az olyan menyasszonyoknak való, akik már nem egészen tiszták. A fehér

meg tiszta menyasszonyoknak való. Tessék választani... A negyvenes évekbe meg olyan divat is vót, hogy mindenki magyar ruhába esküdött; abba az időbe borzasztó nagy magyarok vótak az emberek. Divat vót akkor is, hogy köcsönkérni a ruhát. De inkább a vőlegény kérte köcsön. Egy nadrágba meg undercukba [felső kabát] megesküdött akárhány vőlegény. A háború alatt könnyen vótak, mer ott vót a katonaruha. A gyűrűt is köcsönkérték egymástú, mer az se nagyon vót. Azt nem halottam, hogy menyasszonyi ruhát kértek vóna köcsön. Megvarrták maguknak.

Jambrik Etel és Kiszely Gergely esküvői képe 1908-ból. Itt már fehér színű a menyasszony ruhája

Sóczó Joachim és Szmola Gizella esküvői képe. Az esküvő időpontja: 1911. január 9. A jó kiállítású vőlegény bokrétát visel a kabátján. A menyasszony pártáját és a fátylát később bekeretezve a falon tartották az asszonyok

Az esküvő úgy kezdődött, hogy először meg kellett esküdni a polgárná [községházán]. Ez egy-két nappal a templomi esküvő előtt vót. Elmentek ketten, beírták őket, oszt jó'van.⁶

A templomi esküvő napja mán reggel avval kezdődött, hogy vót a jegyes mise. Ezen a misén a jegyespárnak meg kellett gyovonni, megáldozni. A pap meg a gyülekezet imádkozott értük, hogy rendes életük legyen.

Délután oszt vót az esküvő. Megtörtént, hogy hat pár is esküdött egyszerre. Azok ültek előre, akik hamarabb értek oda. Az esketés egyszerre vót. A párok körüállták a főoltárt, oszt sorba megesküdték. A gazdák nem, azok külön akarták a pompát. Mink a bátyámmal esküdtünk egyszerre. Ócsóbb [olcsóbb] vót, meg így jobban összetartott a család. Szükség Tímárek is mikor esküdték: Etus, Imre meg Elek, a három testvérnek egyszerre vót az esküvő. Nagyon szép vót.

Lakodalmi kocsisor. Az ifjú párt hintóba ültették, őket a két szürkelovas kocsi követi, majd a többi. Egy lendület az egész kép: szinte halljuk a kerekek és a lovak patáinak vidám zaját, a jókedvű kurjongatásokat. (Hanyecz Margit felvétele)

Még ötözött a menyasszony – a lánypajtásai segítettek neki –, osztán mán hallatszott a kocsizörgés. – Gyűnnek!!!!!! Kocsival gyűtt a vőlegény, mer, ugye, nagy vót a távolság, a templom is messze vót, kivált [főleg] a tanyárú. A lovak nagyon aranyosak vótak. Mer az emberek mán mikor tudták, hogy no, lakadalom következik, akkor mán előtte nem nagyon dógoztatták a lovakot, hanem pihentették, hogy szépek legyenek, hogy jó' birjonak szaladni. A kocsit is szépen ki kellett pucolni. Sok helyt két

kocsi is vót: az egyikkel a trágyát hordták, a másik meg az ünneplő kocsi vót, avval csak búcsúra jártak, vásárba, lakadalomba – ilyen helyekre. Mindenki mosta megfele a kocsit, vót, aki át is festette, kivált mikor a családba vót a lakadalom. Akkor kivirágozták szépen a kocsit. – Gyütt az uram gyönyörűszép két sárga lóval, sárga, ráfos kocsiival, gyütték danóva. Fordútak be a gyepen, danótak szépen, akkor beálltak az udvarba, a lovak csak úgy ágaskodtak! Akkor kikértek engem, akkor rítunk egy kicsit, no, jó’van, indútkunk a templomba. Mentek a lovak, mint az ítélet, csak úgy repítettek bennünköt. Fogni kellett őket erősen, mer könnyen összeszaladtak vóna a kocsi. – Hát, ugye, mikor por vót, porosak lettünk, mikor sár vót, akkor meg sárosak lettünk egy kicsit, mer hányta felfele a kerék a sarat. De nem bántuk, megmosakodtunk, a templom előtt meg lehetett mosakodni. Nagyon vígkedélyűek vótunk.

Bent a faluba gyalog ment a menet. Elő a násznagyok, akkor a menyasszony egy rokon fiúval, akkor a vőlegény, ő is egy rokon jánnal, akkor a koszorúsjányok. A tehetősebb lakadalmakba a koszorúsjányok is fel vótak ötözve rózsaszín ruhába, rózsaszín koszorú a fejükön, a párjuknak meg tettek kis mirtuszt. Az vót a szép esküvő, ahun menné több fiatal pár vót. A menyasszonytú gyütték a jányok, a vőlegénytú gyütték a fiúk. Ezeket fontos vót jó’ összepárizítani, mer, ugye, vót olyan, hogy evvel megyek, evvel nem – mer az ilyen menet mutatta mán azt is, hogy majd a másik lakadalomba ugye, ezek lesznek a menyasszony meg a vőlegény.

A menyasszonynézés, az nagy dolog vót. Álltak a népek az utca két oldalán, köszöngettek. Akkor valamék koszorúsjány vitt oda nekik egy kis sütemínyt, valamék fiú meg egy kis bort. A templomudvar is tele vót a menyasszonynézőkkel. A templom ki vót világítva, nyitva az ajtó. Mikor a fiatalok odaértek, akkor a kántor mán elkezdte:

„Jön a násznép, itt a szép menyasszony,
koszorús fejről leng a fátyol . . .”

Mikor összeadta a pap a fiatal párt, akkor még külön felavatták a menyasszonyt. Be kellett neki menni a sekrestyébe, ott a fátyolt lazán felsodorták a fejire, egy gyertyát adott a pap a kezibe, meggyújtotta: – A jó Isten áldjon meg gyerekekkel. Elmondtak egy miatyánkot, akkor az égő gyertyával kigyütt a menyasszony a vőlegény mellé, akkor a pap megszentelte őket: – Atyának, fiúnak, szentléleknek . . .” Akkor a kántor az orgonával:

„Áldást kér a szép ara imája,
életének forduló határán,
és áldást kér a jó lelkipásztor
karjait az ég felé kitérve . . .”

Azt tartották, hogy mikor árva esküdik, az esküvő alatt le kellett esni az oltárrú a gyertyának. Ez azt jelentette, hogy itt vót az anyja vagy az apja. De ez való igaz. Az én sógornőmnek meghalt az anyja is, meg az apja is még kicsi korába, a nénje nevelte fel. Hát esküdnek megfele, oszt az oltár két ódalán vót két szál gyertya. Oszt ahogy nézik az oltárt, hát az egyik ódalárú is leesett a gyertya, meg a másik ódalárú is. Rítottak oszt nagyon a rokonok . . .

Akkor mikor vége vót az esküvőnek, a pap kikisírtette a fiatal párt a templomajtóig. Akkor kezet fogott velük, adott nekik ajándékot egy feszületet vagy egy imakönyvet, meg szerencsét kívánt nekik. Akkor a vőfény meg vitte befele a bekötött üveg bort a parokjára, arra még rá vót húzva egy kerek kalács. A papot a legtöbb helyre meghívták a lakadalomba is.

A menyasszonyos házná vót a kiadó, a vőlegényes házná meg vót a lakadalom. Kit hova híttak meg, oda ment vissza a vacsorára meg mulatni. A fiatal pár a lakadalomba ment, vitte az újember az újasszon't. Idősebb asszonyok mán útközbe sepregettek a menyasszony előtt. Akkor vót, aki elejbük öntött egy lavor vizet. Mikor oszt a menyasszony nem söprötte el: – No, ez nem jó gazdasszony lesz. Akkor vót, aki guzsalyt rázott az új asszony előtt, ez azt jelentette, hogy szőni kell az újasszonynak, mint ahogy a seprű meg azt jelentette, hogy az asszony mán reggel korán keljen, hogy mire felkel a házinép, akkorra mán tisztaság legyen. Akkor rázták a kanalakot a kaskába, mer azér, hogy főzni kell maj' az újasszonynak. Akkor kopasztott csirkét mutogattak, hogy legyen nekik mitenni [mit enni = ennivaló]. A meszelőt meg háromszor a fődhő kellett vágni az újasszonynak, hogy mindég elérje, amit el akar érni. Az én nagynéném még tanácsal is pótol: – Ide figyelj, húgom. Én is azt tanácsolom neked, amit nekem tanácsoltak. Úgy csinálj mindent, ahogy az ember mondja, de úgy legyen minden, ahogy te akarod. Legyé olyan ügyes. Én ezt be is tartottam mindég. Mindmáig azt hiszi az uram, hogy az ő fején van a kalap a házná. Hagy higgye.

Ahogy odaért a násznép a vőlegényes házhoz, ez fontos vót. Itt kapott megerősítést a menyasszony fogadása. A jó szándékú anyós mán kint állt az úcajtóba egy tányérral, rajta kenyér meg só; vót, aki mézeskaláccsal fogadta a fiatalokat. Akkor az anyós megkérdezte őket: – Mit hoztatok,

fiaim? A felelet: – Áldást, békességet, édesanyám. Akkor bele kellett harapni a kenyérbe vagy a mézeskalácsba. Nem felejttem el, hogy járt András bátyám. Mer mikor azt kérdezte az anyja, mit hoztá, fiam, akkor úgy felelt: – Asszon't, szülém. Nem vót neki megmondva, mi a felelet. Vót olyan anyós is, aki nem cifrázta, no, gyertek befele, evvel el vót intézve. De bizon' megtörtínt az is, hogy a násznép előtt csukva vót az úcajtó, a vőfíny nyitotta ki, hogy mégis, megadják a tiszteletet az újpárnak. Ott oszt nem vót se lakadalom, se semmi. Mer a nagy gazdaságába nem tudott az anyós az iparosjánnyal megbéküni. Nálunk vót lakadalom, de az anyósom engem se fogadott. Úgy húzták le a pallásrú: – Gyűj-jön mán le, Kati néni, hát itt van a menyasszony, fogadja mán, Kati néni. – Nem fogadja ő, nem ezt a jányt gondolta ő a fiának! Akkor oszt mikor nekem is megszületett a fiam, azt oszt elgyüött megnézni.

Pintér Imre és Iványi Hermina esküvői képe 1921-ből. A menyasszonynak kétsoros koszorúja van

Mindent összehordtak a népek a lakadalomho. A legtöbb lakadalom sátorba vót, ezt ponyvábú csinálták. A ponyvát az asszonyok szótték meg télen. Akkor cölöpök, gerenda, ez összekerút. Akkor asztalok, székek, edények, ezeket is összehordták a szomszédok.

Akkor vitt mindenki kalácsot, tyúkot, bort. Más ajándékot nem is nagyon vót divat vinni. Esetleg egy-két tányért, begrét vagy szitát, ilyesmit. A fazék vagy a kanta, az mán nagy ajándéknak számított. De az ételt, azt összehordták. Négy kalácsot sütöttek, akkor szalvétéba szépen bekötötték, vitték. Meg vittek egy pár tyúkot is az asszonyok, az emberek meg egy ötliteres üveg bort. Utóbb mán, a filoxéra után, az vót a divat, hogy Tizsakürtre vagy Tizsaföldvára jártak az endrődiek, onnan hozták a jó bort. Mer akkoriba főleg bor vót meg szódavíz, de ezek az emilyen likőrök meg amolyan likőrök, ilyen nem vót.

A főzés a csigacsinálással kezdődött. Két héttel előtte föltétlen meg kellett csinálni a csigát. Összeszedték azt a nyóc-tíz asszonyt, öregot is, de fiatalot is, hogy tanúja. Mer vigyázni kell a csigával: gyengére kell gyúrni a tésztáját, az benne a nehéz, hogy lisztezni nem szabad, mer akkor nem ragad össze, szétnyílik, mikor főzik kifele. Én fiatalasszony vótam, először hívtak tésztát csinálni, oszt oda osztottak be: nyújtani. Hű, de félttem, hogy fog ez nekem sikerüni . . . és a végin még dicséretet is kaptam, mer olyan szép kerekre el tudtam nyújtani a tésztát.

Akkor következett a kopasztás, meg a birkavágás. Ment a móka, felhozták a régi lakadalmakat, a pohár is előkerút. Endrődön a lakadalmat nem lehetett elképzelni csak így: délbe becsinált leves [raguleves-féle] a tyúknak az aprólékjábú, este meg tyúkhúsleves csigatésztával, akkor főtt hús, meg a birkapörkölt. Utóbb mán kicsit megsütötték a nagy darab leveshúsokot, osztán éjfélkor sült tyúkot is kínáltak. Meg a kalács. Háromfonatú, négyfonatú, a harcsa, a rácsos kalács, akkor dió a tetejin összetörve, akkor szépen barnára ráolvadva a kristálycukor – szép vót. Meg illatos. Akkor vittek még az asszonyok vízenkőtöt, perecet, szalálkás tésztát, ezek vótak az asztalon.

Mikor beért az új pár a sátorba, a főhelyre ültették, vagy ha a házba vót a lakadalom, akkor meg a mestergerenda alá kellett nekik ülni. Oda ült még az apja, anyja, keresztapja, keresztanyja, akkor a koszorúsjanok, azok szedtek a fiataloknak. Akkor mingyá a vófény felkérte a menyasszon't, így vette kezdetét a tánc. Akkor elkérték tülle. Az első menetnek hosszúnak kellett lenni, mer ez azt jelentette, hogy az új

rokonság elfogadja a menyasszon't. A zene magyar csárdás vót – lassú, meg friss. Mikor oszt egy kicsit mán iszogattak az emberek, akkor mán zene se kellett, hanem körbe álltak: Pintér János bácsi, az öreg Mokher Szujó, Hunya Vilmos, meg édesapám, osztán elkezdték danóni: – Haragszik az édesanyám, mér járok a jányok után. Akkor Pintér János bácsi elkezdte verni a csizmáját: – Ne ha-ragudj, édes-anyám, utá-nad is járt az apám; – akkor összdugták a fejüköt, feltartották a mutatóujjukot, oszt verték a földhő a csizma sarkát: – Néha, néha, vasárnap. Nagyon szépen tudtak mulatni azok az emberek.

Akkor gyüttek az újvendégek, ez külön szertartás vót. A vőfíny ment értük a kiadóba a menyasszonyos házho: a menyasszony kereszt-anya, keresztapja, egy-két tesvére gyüttek vendégsígba a vőlegínyes házho. Öten vagy heten – sok helyt úgy tartották, hogy csak páratlan mehet. Mikor odaértek: – Gyünnek az újvendégek!!! No, akkor mindent abbahagyni, ki a muzsikásokkal a kapuba, danótunk. – Erre gyere, amerre én . . . vagy húszan meg mán tarották az égő gyertyát, mutatták az útát. Akkor bementek, oszt megtáncoltatták őket úgy, hogy folyt rulluk a víz. Akkor pihentek, ittak egy-két pohár bort, oszt folytatódott a móka avval, hogy a vőlegíny rokonai elbújtatták a menyasszonyt. Akkor osztán megkérdezték az újvendégektű, hogy mi járatba vannak. – Hát, aszongyák, vót nekünk egy szép fehér galambunk, osztán egy másik galamb elcsalta. Azt keressük. Akkor odaszólt valaki, hogy: – Tényleg szállt erre is egy, ő látta, mingyá hozza. Akkor betuszkoltak egy kisbornyút, le vót terítve fehér lepedővel. – Ez vót? – Nem, á, nem ez vót, mer ennek négy lába van, annak meg csak kettő vót. Akkor bevezettek egy öregembert: – Ez vót? – Nem. Nem ezt keressük. Szépet keresünk, dógossat, csinosat. Ez öreg is, sánta is. Akkor oszt behozták a menyasszonyt: – No né, hát ezt meg most tanátuk! Nem ezt keresik maguk? – Ezt keressük, hogyne, ezt! No de, ha lehetne, akkor visszük is vissza. – Ezt mán maguk vissza nem viszik, Margit néném, mer ezt mán a párja várja. Itt van ennek mán a helye a párja mellett.

Majd oszt éjfél fele bevitték a menyasszonyt a menyasszonykom-rába, osztán felkontyolták. Mer esküdni még leeresztett hajjal mehetett, de éjfélkor kontyot csináltak neki: – Na, mosmán asszony vagy, nem jár-kálhatsz leeresztett hajjal. Akkor menyecskeruhát adtak rá, a kereszt-anya meg felkötötte a fejire azt a jegykendőt, amit az ura vett neki a ján-kérőbe. Akkor vissza kivezették a lakadalomba: – Eladó az újasszony!!! Kezdődött a menyecsketánc. Akkor pár fillért beledobáltak az emberek egy kalapba, jó' megtáncoltatták az újasszonyt. Akkor gyütt a vőlegíny,

az meg beledobta a kalapba az egész bugyellárisát. Ez azt jelentette, hogy mosmán rábízta az egész gazdálkodást, ossza be a pízta az asszony. De vót olyan is, hogy bizony nem adta oda az ura a bugyellárist se akkor, se más-kor, hiába várta az asszony.

Reggel fele vége lett a lakadalomnak. Akkor bekísírte a vőfíny az új párt a tiszta szobába. . . De én nem tudtam elaludni. Csak forogtam az ágyba, maj' elvesztem. Aszongya az uram: – Dehát mér nem alszol, mi a bajod, lelkem? – Ide hallgass, én olyan nagyon éhes vagyok, de olyan, hogy nem bírok elaludni se. Mer abba az izgalomba csak kapkodott az ember, akkor a vacsorakor megint nem ettem, mer egy nagy kakasfejet odatettek a tányéromba. Osztán hát rettenetes éhes vótam. Hát oszt hozott be nekem az én uram egy bádogtányérba birkapörköltet. De én azóta is érzem annak a jó birkapörköltnek az ízit. Erre emlékszek, meg arra, hogy az óvodába hogy ettem a kenyeret meg a kockacukrot – biztos akkor is éhes vótam nagyon.

Egy-két óra alvás, akkor oszt mosogatás, takarítás, az újember meg ment etetni a jószágot. Másnap meg – ami gyütt sorba: szedtük a cukor-répát, tömtük a libát – dógoztunk tovább.

Hérész

Esküvő után egy hétig a menyecske haza se mehetett az anyjához. Akkor egy hétre rá vasárnap vót a hérész: a menyecske anyjájékho vótak hivatalosak a fiatalok meg a nászék. A fiatalok akkor reggel elmentek a templomba, onnan mentek a hérészbe. Tyúk főtt, vót még bor is. – No, mosmán rokonok vagyunk, beszéljük meg a fiatalok sorsát. Így legyen, vagy úgy legyen.

IV. ÚJ HELYEN

A menyecske

Jó' tették, hogy nem engedték egy hétig haza a menyecskét az anyjához. Mer ha én akkor hazamehetek, tán vissza se megyek soha. Nagyon nehéz vót megszokni, minden máshogy vót. Mink kevesebben vótunk, az evés is másképp esett. Meg az én édesanyám több babot tett a bablevesbe is. Káposzta se vót úgy anyósomékná, mint édesanyámékná. Mikor oszt mán mehettem, mindég mentem. Egyszer oszt aszongya édesapám: – Hallod, nem adnak ott teneked enni? – Adnak, de én nem eszek ottan... csak itthon. Akkor édesanyám teleszedte a tejesfazekat: – No, vigyed.

Olyan hosszú, egyablakos házak vótak: szoba, konyha, komra. Mikor édesapám meg édesanyám összekerütek, hárman vótak otthon fiúk a menyecskékkel. A házba vót mindenki [ház = utcai szoba], a hidegházba nem fűtöttek [hidegház = hátsó szoba]. Elő aludt a tata meg a mama, akkor a fiúk úgy feküdtek sorba a menyecskékkel, ahogy esküdtek. Bözse nénémék háltak belű, édesapámék lábtú. Akkor az ajtó megett feküdt Sándor bátyám a feleségivel. A gyerekek meg a sutba, a tabulyán [gördülő lábas tákolt vacokágy, nappalra az ágy alá tolták], meg ki hun fért el. Mégis megvót köztük a békesség. Szorongtak, de a békesség okáér – addig, még nagyapám élt – a három fiú soha nem veszekedett. A három menyecskének, annak meg nem szabad vót veszekedni. Egyik a másikának szót kellett fogadni. Az én anyám vót a legrosszabb helyzetbe, mer ő vót a legfiatalabb, neki kellett leginkább hallgatni. A fiúk a végtelenségig tisztelték az apjukot. Az apjuk osztotta be a munkát, az apjuknak a szava szent vót. – Igen, apám, úgy lesz, apám, ez vót a felelet. Az apjuk előtt nem mertek vóna káromkodni se, szégyeltek vóna. Azok a menyecskék megtanútak alkalmazkodni. Muszaj vót, az apjuk nevin vót a főd. Azt a fődet kapták, amit az apjuk adott.

Mikor én oda kerütem anyósomékhó, másnap reggel anyósom leültetett az asztalho. Kiszabott egy gatyát, oszt a kezembe nyomta: – No, varrad megfele. Akkor oszt sokáig emlegették, hogy milyen gatyát varrt az új menyecske. Énvelem meg legelőször anyósom csíkot főzetett. Ez vót a próba. De tudtam gyúrni, jó kemínyre gyúrtam. Tudtuk a tészta gyúrni, annékú nem mehetett el menyecskének. Derelyét is tudni kellett főzni, csíkot is tudni kellett főzni, gombócot is tudni kellett főzni. Az én

anyósom nagyon hegyes vót. Csak az vót, amit ő akart. Mán mikor megvót az esküvő, gyüttünk hazafele, a kocsin elosztott bennünköt. – Te hajtol. Te meg ülj mellé, én meg tata hátraülünk, az újasszony meg közénk. Nem engedett az uram mellé ülni. Másnap reggel megint: – No, a két fiú megyen kifele a tanyába. Mondom: – Akkor én is megyek. – Te nem megyel sehova, te hordod a vizet. Kérdem az uramtú: – Hát mér megyel ki? – Anyámék így akarják. Ennek így kell lenni. Ebbe nőtt fel az uram, ez kísérte végig. De meg is lehet érteni – együtt vót a gazdaság. Együtt

Anyós-korba lépett asszony: Szabó Józsefné Fuhász Klára templomi viseletben. A vállán selyem vállkendő, a fejkendője is valódi selyem. A fejkendőt az arcformától függően a homlok felett kerekre vagy hegyesre igazították az asszonyok. Képünkön kerekre igazított fejkendőt látunk

kellott dógozni a családnak, együtt vót a föld. A tanya kint vót ahun a föld, a ház bent vót a faluban. Otthon kimostak, megsütötték a kenyeret, úgy ment ki a tanyaúra a kenyér, tarhonya, minden. Oszt mikor az embe-
reket elvitték katonának, úgy tudtak létezni, hogy az összes menyecske kiment a tanyaúra gazdálkodni, az anyós meg otthon vót a faluba a sok gyerekekkel.

Az én anyósom haláláig magánál tartotta a főzőkanalat: – Még élek, én dagasztok. Mikor mán nem bírta, akkor a legöregebb menyecske vette át az irányítást. De azután is tiszteletbe kell tartani az anyóst: – üljön le, anyám, ide meg ide.

Hajnalba négy óraker keltünk. Anyósom kiosztotta, mit kell csinálni. Télbe fontunk, nyárba meg kint dógoztunk a földön. Gyerekekkel bajoltunk, takarítottunk, tehenet fejtünk. Mikor először fejtem, az én orromrú jobban csepegett a víz, mint a tehín csecsibú a tej, annyira féltem attú az átkozott rúgós tehintú, de csak meg kellett fejni, nem mondhattam, hogy nem fejek. Akkor: – A lovakot itasd meg. – Ételnek paprikás krumplit készíttetek. – Babot tegyetek fel. Anyósom után az öregebb menyecske parancsolt. – Meggyúthatom mán a tüzet, Bözse? – Tüzet még ne gyúts, nem kell azt még meggyújtani. Akkor pucoltam a krumplit. – A krumplilevesbe nem olyanra kell vágni, Etus! A krumplilevesbe háromszögre kell vágni a krumplit, a téstalevesbe meg kockára, ezt se tudod?? Nagyon szerettem a ropogósra sült krumplit, de nem süthettem. Mer egyszer sütöttem, de abbú olyan harc vót, hogy az nem érte meg.

Meg az öregebb menyecske gyerekei kedvesebbek vótak – ez nagyon fájt nekem. Meg hogy mikor megtudták, hogy nem örökölök semmit, attú kezdve nem vót becsületem a házná. Az öregebb menyecske még a tapasztást is lekaparta utánam, nem fogadta el a munkámot. Az vót a szokás, hogy a jány nem örökölt: egy fiú annyit kapott, mint három jány együtt. A jány megkapta azt a sífont, az ágyneműt, meg esetleg egy-két hold kopasz földet. A fiú meg a sok földet, rajta a tanyaúra, jószágot, gazdasági felszerelést, mindent. A jányok nem is követelöztek – ezelőtt a jány nem vót érték. Mikor ettünk, egy menyecskének állni kellett, kiszolgálta a többit. Akkor szedtek tatáék, akkor anyósomék, akkor a gyerekek – a menyecskének meg ha jutott, jutott. A csirkébú a lába vagy a nyaka. Én egész felnött koromig úgy tudtam, hogy édesanyám csak a lábát szereti. Mint ahogy az én gyerekeim is mindmáig úgy tudják, hogy én csak a lábát szeretem.

Nagyanyám idejibe az ő apósa rászabta a menyecskékre még a túró is, a szalonnát is, nem úgy ment az! Ha meg valahova menni akartak,

kéredzkedni kellett nekik. Mikor mentek a templomba, anyósnak-após-nak kezét kellett csókolni, meg bocsánatot kellett kérni. Veronka néném aszonta, hogy ő bizon' nem kér bocsánatot, nincs őneki semmi bűne. Jó' van, elmentek gyovonni, de hazamenni nem mert. Tekergett, csavar-gott, hát osztán csak haza kellett neki menni. Akkor oszt az apósa elő-vette, osztán csak mondani kellett neki: – Krisztus kínszenvedésire kérem apámuramot, tessék megbocsájtani, amit ellene vétettem. Akkor még ha csak egy sértő szót mondott a menyecske, azt az egész család meg-sínylette, mer vót rá eset, hogy ezér nem kapta meg a jó fődet: – Megmu-tatom, hogy nem lépsz rá az én fődemre! István bátyámék is úgy jártak. Amér Etel ángyó nem fogadott szót, a rosszabb fődet kapták.

Ahun sok gyereke vót az anyósnak, az mán az onokákat nem dédel-gette. – Ha borjad, nyaljad; el vót intézve. Kisült a finom kelt tészta, illata vót, meleg vót, oszt édesanyám nekünk adott először. – Marcsa!! Mán megint a gyerekek?! Mer hát felnevelte ő is azt a nyóc gyereket, elég vót az annak. Mer olyan is vót, hogy mikor a menyecske odakerűt, még öt gyereke született az anyósának. A bölcső éjjel-nappal gombrú gombra járt.

Én apósomra haragudtam nagyon. Mikor divatba gyűtt a nyaralás, én is el akartam menni az urammal a Balatonra. – Olyan nincs, aszongya apósom. – Megvenni a Begyó-fődet, ott van a mezsgyén eladó. Nem lehetett apósommal ellenkezni. Anyósom is nagyon tartott apósomtú, mer könnyen megcsapkodta az ustorral. Mikor anyósom sütötte a kenyeret, mindég négyet sütött, de csak háromrú tudott apósom. A negyediket Idának lopta anyósom, a másik menyecske jányának. Nem vót nekik mitenni [ennivalójuk]. Hát oszt egyszer ippen szedi kifele a kenyeret anyósom, apósom meg hazaér. Anyósom felkapja a kenyeret, bevágja az én ágyamba. Akkor odafordú apósomho: – Most is elég szép a kenyér. – Az. Evvel apósom bement. Az én ágyhajamba meg annak a vizes, gőzölgő kenyérnek mind ottmaradt a helye, soha ki nem gyűtt. A betegje vótam.

Ott vótunk, túrtunk, vártunk, maj'csak jobbra fordú a sorsunk. Mer hát hova is mehetett vóna a menyecske? Vissza az anyjáho nem, vótak ott is elegen. Meg szégyen is lett vóna. Dógozni? Hova? A sok gye-rekkel, munkalehetőség meg nem vót sehunse.

Mink megszöktünk ángyóval! Az emberek a háborúba vótak, oszt még olyan is vót, hogy kihúzta apósom a nadrágszíjat, oszt végigvert raj-tunk. Nagyon panaszkodtam anyámnak, de oda nem mehettem: – Micsi-nájak veled, jányom . . . Akkor oszt vót egy üres ház, Amerikába vótak az

onokatestvéremék, oda hurcolkodtunk, télen. Mentünk a nagy hófúvásba, ángyom a két gyerekkel, én az egy gyerekkel. Kértünk szánkót, húztuk a sublótot, csüngtek a csapok a szoknyám aljárú. Anyósom adott egy kenyeret, mást nem mert lopni apósomtú. Majd oszt tavaszkor mentem napszámba, beálltam szolgálni, de nem bántam, csakhogy megsza- badútam tüllük.

Önállósodás

Mikor az uram hazagyütt a háborúbú, apósom szétosztotta a földet. Kimentünk, felhúztuk a tanyát, oszt ott kezdtünk el egyrű a kettőre haladni.

Mer külön is nagyon nehéz vót az élet. A kubikosfajtának semmije se vót, se a jánnak, se a fiúnak. Elmentek kommenciós cselédnek vagy tanyásnak. Mikor mink összekerűtünk, az uram a szódástú vett öt kila szalonnát, avval kezdtünk egy árendás házba [havonta kellett lakbért fizetni]. Majd oszt elmentünk aratni meg a géphő, akkor vállaltunk négy hold kukoricát harmadába. Így kuporgattunk. Imre öcsém vett nekem egy kis szitát meg egy csíkszedőt a vásárban, akkor vót hat tányérom, egy merőkanál, begre, bogrács. Őszkor mán tudtunk venni egy malacot is.

Az én párom árva gyerek vót, annak nem vót senkije se. Akkor nekem meg édesanyám nem vót, ilyen elhagyatott, árva teremtések vótunk. Oszt olyan szomorúan is kezdődött az életünk. Háromhetes asszony vótam, mikor elvitték az uramot katonának. A tanyáho közel, tíz kilométerre, Mezőtúron vót elszállásolva, én meg magam maradtam a más tanyájába. Másik esztendőbe megszületett a fiam – akkor oszt egy hétig mindennap kigyütt az uram lóháton. De gyönyörűszép lovon gyütt! Úgy tudom, mintha most vóna: – Vadvirágnak hitták a lovat. Reggel, mikor ment el Lajos, én is felkeltem, a szín sarkáig kikísírtem, oszt addig álltam ott vagy ültem, még csak a ló patájának a dobogását hallottam, még csak a Karakas-tanyát el nem hagyta. Jó kemény, kivert út vót... Mikor bementem, a gyerek a böcsőbe, más tanyáján, senki, semmi. Csináltam tovább a dógom. Hordtam a tejet a térdig érő hóba a tanya gazdájának, meg csináltam mindent, amit kellett. Rengeteg vót, bánat, csapás. Félni nem vót idő. Mán feladtam a gyereket az iskolába, mikor az apja hazagyütt, oszt lett kire támaszkodni.

A módosabb családoknak vót a faluba is házuk, meg vót a földön is egy tanya. Akkor sokan úgy csinálták, hogy a tanyát odaadták a fiataloknak. Az öregek bent laktak, a fiatalok meg kint a földdel, a jószággal, egy-

két béreessel. Ott oszt megtanúták az életet, akar akarták, akar nem. A jószágnak enni kellett adni, kenyeret is olyat ettek, amelyet a menyecske süttött, mese nem vót. Mikor az én édesapám megnősűt '909-be, mán őszkor ki lett rakva a hunyai tanyába. Nagyon fájt édesapámnak, hogy neki oda ki kell menni, hullt a könnye. Nézett rá nagyapám: – Fiam, hát nem lehet itt lenni, mikor a föld meg amoda van. Oda kell menni. Akkor bement nagyapám, kihozott édesapámnak egy árvácskás kancsút ajándékba. Mikor feladta a kocsira, reszkedett a keze. Édesapám, még élt, mindég abbú az árvácskás kancsúbú itta a bort. Nekünk adott pohárba, de ő abbú ivott.

Majd oszt kísűbbet örököltek a fiúk. – No, mosmán osztályozunk. Kiadta a földrészt az apa. – Menjetek, építsetek, amit akartok, boldogújatok, ahogy tudtok. Egy részt maguknak hagytak az öregek: – Egy közületek tartozik minket eltartani, eltemetni. Ez a rész azé lesz.

Törülköző minta (Kunkovács László felvétele)

V. ASSZONYSORS

1. Gyerekvárás, felvilágosítás

Semmi, arrú nem is beszéltek, Isten ellen való véték lett vóna. Maj' tudja mindenki, mikor férhömén, hogy mit csiná. Még az ünnepet se mondta meg a szülő a lánynak (ünnepe = a menstruáció egyik megnevezése). A jány is titkolta, szégyelte: Úristen, mi lett velem, nyilván meg akarok halni... Titokban mostunk, nem mertünk napvilágon terigetni. Oszt közbe ott vótunk a gépné, azt se tudtuk, micsinájunk. Summásékná a kukoricára terigetttük. Olyan lelki szenvedésbe vótunk. Édesanyám kímélt vóna egy kicsit bennünköt: – Te most ne menj be a kemencébe tapasztani, Etus. Látom, mosódol [mosódol = utalás a menstruációra]. Máskor meg: – No, tiszta vagy? Akkor tesszük el a beföttet. Mer amúgy megromlott vóna a befött.

Nagyon vigyáztunk a tisztességre. Megmondta édesanyám: – Ide figyelj, jányom. Semmid nincs, csak a tisztességed. Ha azt odaadod, mintha a sárba vóna taposva, olyan leszel. Meg én magam is rágyüttem arra, hogy – Istenem, milyen megalázó az élet, hogy szeretnék én is tanúni. Óvónó szerettem vóna lenni. Hát még az ajtón se engedtek vóna be. Ezeken én elgondolkoztam: milyen jó, akinek megadatik, hogy tiszta munkája van. Jánkoromba gyűlöltem az egész világot: ki vagyok szolgáltatva. Na most, ha ki vagyok szolgáltatva, és még az az egy, a becsületem, még azt is odadobom; hát akkor nincs tovább. Olyan kevés vót az embernek, na most még ha azt is... Nekem kellett saját magamot megvédenem, én mán akkor is magamra vótam hagyva, mikor anyámékkal vótam. Nekem kellett eldönteni is, végrehajtani is. Ezér vagyok erős.

Mer azér Dobozon is, mikor summások vótunk, úgy mondta az írnök úr, hogy görögarcú, meg árnyékos szemű vagyok. Mutatta a píz, hogy ezér meg kell dógozni. – Dógozunk mink! Eleget! Akkor osztán odébb ment az írnök úr.

A tanyán élő jányokná is ugyanilyen természetes vót a tisztesség. Ezt a példát látták az anyjuktú, a fiúk is elvárták, meg meg is adták a tisztességet. – Én menyasszonyt akarok az oltár elé vezetni. Becsülték az asszonyokat utána is. Szigorú vót az endrődi nép egymással is. Amék jányrú valamit meghallottak, annak megrángatták a hosszú haját: – Tekerjed felfele a hajadot! Mer a leengedett haj csak a lányokat illette. Meg ha

nekem mondjuk vót egy udvarlóm, azon a döllőn, ahun lakott, én nem mertem még menni se, mer az csúnya dolog vót. Megszólták az embert: – No, itt kerügeti mán a házat, tán rá akarja sózni magát a legínyre. A legíny anyja is rákontrázott: – Fiam, hát ezt a jányt akarod te elvenni? Hát ez olyan, mint a ragadványos nyovolya, mer mánis itt tekereg... Meg a vallás is nagyon fogta az embereket. Egyszer nagyböjtbe vacsora vót a Körbe – hát a pap kiprédikálta. A pap még a nájlón harisnyáér is szólt. Ha meg észrevette, hogy a menyasszony mán nem maga van, [terhes] akkor az oltár előtt a koszorút lebontotta a fejrű. Csak úgy eskette meg, mint a jányanyákat, koszorú nélkü. Azt is kiprédikálta, mikor az asszonyok elúsztták a gyereket: – Egy asszony öt gyereket tett el, oszt meghalt. Mikor a koporsóba tették, nem tudták a kezit összerakni, mer a keze mindég felemelkedett, az öt ujjja meg széjjel vót nyitva. Mikor vitték a rázós úton, az öt ujjja végig kopogott a koporsó falán. Ezt prédikálta a pap.

Kedveskedés – á, nem vót még akkor divat. Nyilvánosan simogatni, ez erkölcstelenség vót, akkor is, ha mán az ura vót. A nénémet is megszólította nagymama: – Hogy nézel az uradra! Nem szégyeled magad! Mán hat gyereke vót, de levetközve nem látta az ura, ez halálos bűn lett vóna. Nem nyaltuk-faltuk egymást, attú szégyenlősebbek vótunk. Csak leéltük az életünket egymás mellett. Holtomiglan-holtodiglan. Válás se igen vót akkoriba. Pedig de sokszor a hátunkra vehettük vóna a batut, oszt mehettünk vóna. Vót az mindenhog. Olyan is vót, hogy csupa kík fót lett az asszony, akkor oszt hazudott, hogy innen esett le, meg onnan esett le. Mer az ember, ugye, csak ember vót, ő viselte a kalapot. De nem lehetett olyat csinálni, hogy pofonütötté, oszt mosmán megyek. Egyszer a vallás nem engedte, másodszor meg a gyerek nem engedte, harmadszor meg hova menjen. Otthon kellett maradni, válásrú szó se lehetett.⁷.

Angyalcsinálás [abortusz]

A húszas-harmincas évekbe gyűtt divatba, hogy elúsztták a gyereket. Tudós asszonyok meg bábák foglalkoztak evvel. Hallottam olyat, hogy az asszonyok kinint szedtek, meg felszúrtak maguknak, meg evvel a pap-sajt-gyűkérral, oszt, ugye, elfertőződött. Fialat asszonyok, oszt belehaltak. Elég baj vót az annak. Meg a családjának. Egytű megszabadút, oszt hármát meg itthagott.

Vót egy asszony, amit ő csinált, az után senki nem vót beteg. De

valaki feljelentette, elvitték börtönbe, halálra ítélték, majd oszt a háború után kiszabadút. De a börtönbe is a kórházba dógozott. Oszt meg is kérdezte tülle egy orvos: – Mondja mán meg, a maga keze után senki nem vót beteg, haláleset nem vót, hogy csinálta? – Maga az orvos... Nem mondta meg az asszony.

Megegett lányok

Mindenki ösmerte a faluba azt a rettenetes nótát a megegett jányrú, akit az anyja a bitó alá küldött [Angoli Borbála lásd 10. sz. j.]. Pedig megegett jány mindég vót – mióta világ a világ. Mink tanyán laktunk, ott ha vót megegett gyerek, azok szépen felnőttek, nem bántotta őket senki. Férhöment az édesanyja, a gyereket elvállalta a nevelőapja, szépen felnevelte.

A falu, az más vót. A jányok borzasztó szigorún vótak fogva. Úgy-hogy ha valamék véletlenű úgy maradt, képesek vótak a szülők kitagadni – ha vót mibű. Ha több jány vót a családba, akkor még nagyobb vót a baj, mer a többi jánynak is oda lett a becsülete, a többi se tudott férjhömmeni. – El ne vedd, fiam, annak a megegett jánnak a hűgát... Meg kiírták a kerítésre: ... Maris megegett. Hamar kitudódott az is, kitű van a gyerek. Akkor meg mán a fiú se nagyon mert menni az utcán, mer a jány testvérei agyon akarták ütni. Megvetették a komák is. Édesanyám meg azt mesélte, hogy az ő nagyanyja idejibe vót a templomudvarba egy nagy terméskő. Oszt aki megegett, oda állították, oszt köpködték, hogy szégyelje el magát.

Vót itt a faluba egy szép, okos jány, diplomás. Oszt mikor szégyenbe esett, el kellett neki menni a falubú, csendőr kísérte kifele a falubú. Az anyja belehalt a szégyenbe, ő is, szegíny, soha többet nem gyütt vissza a faluba.

Az én néném, Margit, az meg szódát ivott. Mikor gyüttünk hazafele summáséktű, mán látszott rajta. Mikor édesanyám meglátta: – Jézus Mária! Nem szégyeled magad! Ilyet csinátá! Akkor Margit felkapta a szódásüveget, felhajtotta. Két évet élt még, de alig tudott valamit enni, összemarta a torkát a szóda. Pedig nagyon szép vót Margitunk: szép hullámos haja...

Az én barátnőm is a nyakába tette a szárítókötelet. Levette a kötelet, az apja meg visszatette. Háromszor vette le, az apja meg háromszor megellete, oszt visszatette a tornágra. Negyedszer oszt csak a nyakára tette Angyel a kötelet, oszt hurkot is húzott rá. Én akkor feküdtem gyereká-

gyat. Oszt egyszercsak olyan nagy szél fújt, hogy maj'felborított mindent. De csak egy kis ideig. Mondom édesanyámnak: – Édesanyám, valaki felakasztotta magát. Majd oszt gyün az utcábú Margit nagy ordítva, hogy Angyel felakasztotta magát. De mindnyájan meg vótunk bolondulva, édesanyám, édesapám, mindenki, hogy Angyel felakasztotta magát. Annyira sajnáltuk. Még húszéves se vót.

Akkor vót Endrődön egy nagyon szép jány, Etelka. Az meg a Körösbe ölte magát. Megyünk lent a nyári úton a Körös alatt anyámmal, Etus meg gyün velünk szembe szép tavaszi kabátba, kigombolközva, megyen a kanyar fele. Anyámat meg engemet észre se vett. Anyám nyugtalan lett: – Nem tudom, ez a jány hun jár erre... Hát oszt egy pár nap múlva hallottuk, hogy keresik Etust. Nem lett az meg soha többet. Úgy mondták, lelki bánata vót.

Van egy legenda, abba az van, hogy nemcsak a jány, de a legíny is megjárta, mer megzavarodott, mikor a jány megölte magát.

Vót egy jány meg egy legíny, nagyon szerették egymást. Osztán meglett a baj. A jány felakasztotta magát, a legíny meg ittmaradt. Hát osztán elment hozzá a jány éccaka. Bekopogott illendően, hogyhát menjen vele a legíny a holtak közé. Hát oszt el is indút a legíny.

– Süt a holdvilág, nyargal a halál, félsz-e, babám?

– Nem félek, velem van az Isten, meg te is, babám. Mentek egy darabig. Akkor megint megkérdezi a jány a legínyt, de az mindég csak azt mondogatta, hogy nem fél. Mikor oszt odaértek a halottasházhoz, a legíny beszaladt a ravatalozóba, mer mán nagyon félt. Ott meg mán ki vót terítve egy másik halott. Akkor a jány kívülrű:

– Hótt a hótnak nyiss ajtót! Akkor az felült a koporsóba. Akkor a jány megint:

– Hótt a hótnak nyiss ajtót! Akkor amaz mán kezdett kigyünni a koporsóbú. Akkor a jány megint:

– Hótt a hótnak nyiss ajtót! Akkor mán lépegetett a halott az ajtóhoz. Akkor mán a legíny is odaugrott, kirántotta, de a jány nem vót sehun. Akkor a legíny megzavarodott. Meg is érdemlette.

Mi lett a sorsa a megesett jánynak? A cselédjány, aki a gazdátú esett meg, az kapott egy hold földet, oszt élj, ahogy tudsz, csinálj, amit akarsz. Olyan is vót, aki egy mázsa búzát kapott a gyerek tizenhat éves koráig. Akkor vót olyan, akinek sikerűt férhömenni özvegyemberhő vagy nap-szamosho.

Olyan esetet is tudok, hogy a fiúnak el kellett venni a jányt. Verkának sokáig udvarolt Imre bátyám, osztán hát felgabalyintotta [teherbe

ejtette]. Otthon megmondta az apjának. – Semmit egyebet, fiam, aszongya az apja. Fogod be a lovakot, oszt megyünk jánkérőbe. Ha akkor jó vót, mosmán is jónak kell lenni.

Amit Isten Adott . . .

Én azt mondom, senki nem érdemel koronát, de aki hat-nyóc gyereket felnevel, az megérdemelné a koronát.

A katolikus vallás azt tartja: amit Isten adott, azt ne vegyük el. Minden kétesztendőbe gyűtt a gyerek: tízbe, tizenkettőbe, tizennégybe, akkor vót a háború, akkor tizennyócba, akkor mink, ikrek, húszba, Lajos huszonkettőbe, Jóska huszonötbe, Béla huszonkilencbe, Margit harminchatba. Tíz gyerek meg tizenöt. Negyven-ötvenéves korukig szültek az asszonyok. Mán menyecske jánya vót édesanyámnak, én is tizenhat éves vótam, akkor született Margit édesanyámnak – a kilencedik gyereke. Szégyelte. – Fiaim, nehogy azt higgyétek, hogy örülök . . . de elmentem vóna valami kuruzslóho, oszt mindnyájakot itthagytam vóna? Azt mondta édesapám: – Ahun a többi felnyőtt, majd ez is felnyő. Margitunk nagyon szép kisjány lett, édesanyám mégis a kuckóba tette, ha gyűtt valaki. Hiába, szégyelte. Mikor oszt szombaton hazagyűtt a legíny-bátyám, Miklós, édesanyám rítt nagyon. Kérdezi oszt Miklós: – Édesanyám, hun van ez a kisjány? – A kuckóba . . . Akkor odament a bátyám, kihúzta: – Édesanyám, nagyon szép ez a kisjány! – oszt betette a bőcsőbe. De soha nem mondta vóna édesanyám azt se, hogy ringassuk. Csak mikor főzött, oszt, ugye, ételhő is, gyerekhő is – oszt Miklós akkor ringatta. Annak úgy örűt édesanyám. Mer hát csak félt, hogy ha ő meghal, mi lesz evvel a kisjánnyal. Mindég mondta nekem: – Etusom, Margitomat őrizzed . . .

A sok gyereknek bizon' kevés föld jutott. Mer hiába vót nagyapámnak huszonöt hold földje, nagyanyám tizennégy gyereket szült, mit tudott nagyapám osztani? Az eleje vót summás is, meg vót, akit rokonná helyeztek el. Akkor férhöment a maga formájú szegínyhö. De annak oszt mán mindnek csak egy gyereke lett. Nem akartak többet. – Hogyne, hogy úgy kelljen nekik is kuporgatni, mint nekem. Imrénk is megfogadta: neki egyné több gyereke nem lesz, mer amit az ő anyja küszködött avval a sok gyerekkel, ő azt nem akarja.

Mán a húszas évekbe is vótak egyikék. Úgy mondták, egyes jány, jó hozománya lesz. Harmincba, negyvenbe meg mán csak egy gyereke lett minden asszonymnak, esetleg kettő. Nekem is úgy mondta anyósom: – Mire akarod a világra hozni, a nincsré??

Terhesség

Gyöttek a gyerekek, de nem vót kímélet. Hiába vót az asszony gyerekekkel terhelve. Úgy mondták: – Hajladozz, könnyebb lesz a szülés. Hiába vótam terhes vagy szoptató, ki kellett menni a határba dógozni. Olyan is vót, hogy fogta az egyik kezével a hasát, a másikkal meg egyelte a répát. Augusztusban született az öregebb jányom, de én még abba az évbe gyűtő [gyűjtő] vótam.

Sokat babonáskodtunk. Hittük is, nem is. Nekem úgy mondták, hogy lopjak paprikát, akkor fiú lesz a gyerekem. Akkor azt is mondták, hogy lopjak kukoricát, akkor nagy haja lesz, ha jány lesz. Akkor még azt is mondták: – Tököt ne lopj, mer akkor kopasz lesz. Ilyen mondások vótak. Akkor velem meg mindég karajt vágatott a kenyérbű anyósom, hogy göndör hajú fiam szülessen.

Szülés

A szülésbe semmi különös nem vót. Én vótam a legöregebb, engem küdött anyám a bábáér: – Eredj, szaladj el Borcsa nénédér. A kicsik meg otthon maradtak. Akkor egy hétig elgyütt a bába minden reggel. Megfürdette a gyereket, anyámra is ránézett. A testvérek meg hoztak neki ennivalót, ez vót egy pár napig. Akkor oszt édesanyám talpra állt, csinálta tovább a dógát.

Nálunk meg néném húsvétkor szült, akkor sütöttük a vízenkőttet. – No, Margit, mostmán te szaggassad a szalálkás tésztát, aszongya anyám, mer a nénéd szül. Akkor anyám melegítette a vizet, csinálta, amit kellett.

Vótak a faluba bábák, el is gyüttek, mikor hítták őket, de vagy odaértek a szüléshö, vagy nem. Ugye, akkoriba nagy vót a tanyavilág. De nem vót baj, értettek az asszonyok a szüléshö, hogyne értettek vóna. Énnekem édesanyám vót minden gyerekemnő a bábaasszony – neki is kilenc gyereke vót. Meg olyan is vót, hogy a legöregebb jánya vót az anya mellett a szülésné. Nálunk anyám vette fel [felveszi a gyereket = segít a szülésnél] az utolsó öccsét, Mihálykát. Felvette, meg is fürdette. A Fazekasba Rozi néni, nem vót pedig bába, mégis harmincöt gyereket vett fel, amirű tudunk. A Paskomon meg Szelei Rozi néni járt a szüléshö. Özvegyasszony vót, de nagyon értett hozzá. Még a szarvasi határba is kijárt, nagyon finom keze vót, sok gyereket felvett. Egyszer oszt valaki feljelentette, mer nem vót papírja a tudományárú. Per lett belülle. Mikor oszt vót a tárgyalás, akkor a paskomi nép bement a bíró-

ságra, oszt kijelentették, hogy nekik igenis kell Rozi néni, mer a falu messze van. Ki is engedték Rozi nénit.

A Kertekbe meg Pálinkás Terka néni vót a bába. Az is özvegyasszony vót. Nagy kontya vót, lefűsűve a haja, de annak olyan áldott jó keze vót, szépen bánt az asszonyokkal. Akkor Knapcsek Etel néni, azt is nagyon szerette mindenki. Kovács Matyi bácsinak a felesége, az meg egyenesen híres bába vót. Bugrát Rozi néni meg a Polyákhalmon vót bába, Csejten meg Szurovecz Mari néni. Akkor a faluba Pocok Pana néni, Giricz Mari néni, Pápista Moni néni, Roncsek Terka néni, akkor Örzsi néni, Timárné. Akkor vót az a Tímár Máténé Tóth Mariska néni, áldja meg a Teremtő. Széparcú özvegyasszony, jó nyugodt. Olyan szépen tudott beszélni: – Jó'van, fiam, majd elmúlik. Tessík megnyugodni. Így szokott az lenni. Meg kell érte szenvedni. Majd a Jóisten megsegít bennünket. Áldott jó bábák vótak mind. Egyszerű asszonyok, de úgy

A század első felében bizony gyakran előfordult az, amit a képen láthatunk: a fiatal édesanya előtt kiterítve a halott gyermeke, kezében az élő gyermeke, és szíve alatt a születendő gyermeke

tudták, hogy mit kell csinálni, hogy csak úgy lehetett. Nálunk édesanyám nem akarta tudni megszülni Imikét. Akkor aszongya a bába apámnak, hogy hozzon le a pallásrú egy háromliteres üveget. Akkor azt odatartották édesanyám szája elé, hogy fújjon bele. Anyám nagyot fújt, oszt mán meg is lett Imrénk. Akkor a bába felvette a gyereket egy tiszta lepedőre, akkor megfürdette, meglapigatta a gyereknek a fejit: – Jaj, egyem meg azt a kis lapos fejedet. Oszt akkor úgy símogatta, hogy menjen neki az a kis kutacsa össze. Vót rá eset, hogy almával még meg is dörgölte a kis arcát, hogy szép piros legyen. Vót még olyan babonaság is, hogy mikor szült valaki, akkor minden ajtót be kellett csukni, hogy be ne gyűjjön a rontás, még a sublótfiókot is. Akkor mikor meglett a gyerek, a mását [méhlepény] elásták, a köldökzsinórt meg megszáritották, eltették, oszt mikor nagy lett a gyerek, Odaadták neki. Szerencsét hozott.

A bábának a dóga vót, hogy egy hétig fürdette a gyereket, kengette, akkor megmaszírozta az anyját, még ki is mostak. Közbe figyelték, nincs-e valami baj. Meg okosították az asszonyokat, elmagyarázták amit kellett.

Mer az asszonyok nem nagyon mondták a betegségüket, nem is nagyon tudták. Meg restellte is, mikor beteg vót. Fájlalja a derekát – ennyi vót. Édesanyám idejibe még orvost se nagyon híttak. Ilka nénémnek az anyja mikor a negyedik gyereket szülte, nagyon rosszú vót, régen vót ez. Akkor beküdtek Kondorosra lóháton egy embert, hogy mondasson érte misét. De ahho nem vót esze senkinek, hogy az orvost hija lóháton.

Vót, hogy meghaltak az asszonyok szülésbe. Nagy baj vót, ha az utána való [méhlepény másik megnevezése] nem akart elmenni. Akkor másnap csak el kellett menni orvosér. Mer abba bele lehetett halni. A hideg rázta, álmos lett, akkor oszt elaludt örökre. Én is keltem-feküdtem, nem erősödtem. Édesapámat nagyon idegesítette, mer oda vót a munkaerő. De én mán felkelni se birtam. Majd oszt dunnába csomagoltak, úgy vitt el engem szekéren az uram Gyulára. Azután seprűvel tanútam meg járni, olyan gyenge vótam.

Vót olyan, aki elfertőződött. Én is: szülés után harmadnapra belázasodtam. Aszongyák, én danótam, mindent csinátam. Kilenc hétig nyomtam az ágyat. Gizi nénire meleg fedőt rakosgattunk. Az se vót észné, csak mikor lábadozott, kiment a konyhába: – Mér vannak ezek a fedők összeégve? – Ezt hordtuk rád. Nem tudta. Oszt azér rá másfél évre meglett a másik gyereke is, úgy is hítták, a kis tolakodó. Nagyon szerették.

Szakadt is az asszony, evvel nem csináltak semmit, úgy maradt örökre. Aszonták, tudja a gyerek az útját. Én meg aszondom: szülés az mind. Első vagy utolsó.

Újszülött

Fehír ruhába vették fel a gyereket. Az asztalra el vót kieszítve minden, a teknő bent vót, meleg víz vót. A kis kődökit abba a pillanatba elvágták, befáslizták. Akkor ment a fürdetés. Akkor fogták a kis hóna alját, a kis feje ódalra vót, a ruhát a hátára csapták, tolldunnikába bepólyázták, odatették az anyja mellé. – No, mi legyen a neve? Fontos vót, mer igyekeztek a kereszteléssel, mer bizon' sok gyerek csak megszületett meg meghalt. Időtlen vót [koraszülött], járvány vót, ez vót, az vót. Annyi kis kík gyászjelentés vót a koporsósnál kiteve mindég. Mer a kicsiknek nem fekete szélű gyászjelentés vót, hanem kík. Vaszkó nagymama is úgy mondta, hogy nála is vót, hogy kettő halt meg egyszerre. Úgy mondta a hűgának: – Annyira sajnálom, hogy Mihálykára nem adtam rá a kis mellénykét. Csak egy kis ingbe van eltemetve. Mer hát Imikémnek is kell a mellényke. Oszt siratta, siratta. – Ne sirassa, néném, nem fázik mán az... Az én Imrém meg koraszülött vót. Úgyhogy mikor megszületett, becsavarták egy kisdunnába: – Gyorsan, gyorsan keresztelni, mingyá megfúl. Ott tátozott a gyerek, a kis körme behajolva, sárga, mint a kikirícs, gyorsan keresztelni. Legyen Imre, atyának, fiúnak, oszt lett Imre, feltették a kemence nyakára. Alapiné – nagyon jó védőnő vót, áldja meg a Teremtő, mindég mondogatta: – Etessed, lelkem, etessed, katona lesz még ebbű. Oszt igaza lett, most az a legnagyobb fiam, a nyakon száritott gyerekem.

Fontos vót, hogy a gyereket az apja meg a nagyapja felemelje. Mer nem minden gyereket fogadott el a nagyapja. Nekem apósom mingyá felemelte a fiamot a feje felé: – No, aszongya, ha a dér meg nem csípi, ebbű szép gyerek lesz.

Az első gyerek stafírunkját még az anyjának az anyja kieszítette meg. Kelltt kising, kis rékli, kis fékető, pólya, pelenka. A dunnikát az anyós adta. A pelenka tiszta vászon lepedő vót, koptatni kelltt, hogy ne legyen kemíny. Úgy fehírtették, hogy kitették a gyepre hajnalba, ott jó púha lett. Ezt szerették az asszonyok, mer ez a tiszta vászon könnyebben kelt. Akkor még lűg vót, fekete lűg – erőš vót, kimarta a kezünköt, de a pelenkáho ez kelltt. Meg a régi teniszpargét kombinétokat is felvágták pelenkának. Pelenka kelltt a lába közé, ez fontos vót a sérv miatt is. Meg úgy

is kellett, hogy az egyik kis lába alá hajtani, hogy ha rí, oszt dörzsöli össze a kis lábát, ki ne dörzsölje.

Az én fiamnak sarkos pólyája vót, én csináltam. Egy méter hetven kellett a tollnak, nyolcvanszor nyolcvanas meg az elvarrás. Kanavász, Rózsaszín meg kík kockás. Ami ünneplő, az gyócs vót. Ezt megcsináltam, megtötöttem tollal, ez vót a dunnika. Mán a harmadik fiamnak hosszú pólyát csináltam. Lyukcakkosra hímeztem, a megkötőit meg virágosra, a szélin meg fodor vót. A fiúnak kík vót, a jányoknak meg rózsaszín krepp, szintén tüllhímzés. A fodor fényes láncótéssel vót körücsíkozva, a tüll meg vót húzva – olyan szép vót, mint egy felhő. Libgett.

Megfürdettük, cinkenőccsel, cinzsírral megkengettük, a kis köldököt befászlítottuk. Régen vót rá eset, hogy kéthetes koráig összefászlították a kis lábát, hogy ne legyen neki görbe. Reggel megfürdették, adtak rá tisztát, a kis lábát összefászlították, a két kis kezeit is belekötötték a dunnikába. Fürdetéskor nézték: – No, ez szűkmarkú lesz, mer összeszorítja a markát. Meg piros szalagot kötöttek a kis kezeire szemmelverés ellen. Vót még ilyen babona sok: nem szabad vót a pelenkát kitergetni setétedés után, mer akkor a gyerek nem alszik jó’.

Három- négyhónapos koráig kising vót, hátú nyitott. Kis szattyinggal hátú megkötöttük, a kis hátát eligazítottuk. Vót még kis rékli, abba a kis inget behúztuk, a kis mandzsettát ráhajtottuk, az szép hímezett vót. Beledugtuk a két kis kezeit, hátú összekötöttük, eligazítottuk. A fékető kiment a divatbú. Majd oszt mikor mán felült, akkor zárt hátuljú ing vót, kántus. Ez aztán kisebb-nagyobb, ebbe szaladgáltak, még iskolába nem mentek a gyerekek.

Keresztelő

A gyereket mingyá megkeresztelték, kivált [főleg] ha időtlen vót. Mer még meg nem keresztelték, egész éca égni kellett a lámpának, mer pogány vót a házná. Ilyenkor a bába keresztelte meg a gyereket. Minden házná vót szentelt víz – vízkeresztkor vittünk üveget a templomba, oszt hoztunk-, meg szentelt gyertya is. A ződkeresztbe is [a 40-es években szülőotthon volt, ma egészségház] Tóth Mariska néni mingyá megkeresztelte a gyerekeket, addig ki se engedte. Én is huszonharmadikán születtem, huszonegyedikén mán meg lettem keresztelve. Pedig öt kilóval születtem. Mondták is a sekrestyébe: – De szép baba, milyen anyja van ennek a babának? – Egy kis, alacsony asszony . . .

A keresztanya a testvériség [testvér] vót, vagy az asszonynak a lánykori pajtása, vagy az embernek a komája, katonapajtása. Egy családba az összes gyereknek vót egy keresztanyja – nekünk Benkoné, édesanyám meg náluk vót keresztanya.

Minden reggel kereszteltek a templomba mise után. A bába meg a keresztanya vitte a gyereket a templomba; a bába szolgálta ki a papot, a keresztanya meg tartotta keresztvíz alá a gyereket. A pap imádkozott, vót, hogy sótt tettek a gyerek szájába, meg lelocsolta szentelt vízzel a fejét. A keresztanya vitt egy szép keresztelőpaplant az első gyereknek, akkor oszt sorozatosan abba keresztelték mindet. Ennek a paplannak nagyon szép hímzettnek kell lenni.

Nem vót nagy keresztelő. Az apa meg a keresztapa délelőtt megittak egy pohár bort a Domszögön. Ha házná szültek, akkor a keresztanya vitt ebédet, meg a komasszonyos üveget telehozták borral. Ajándék nemigen vót, a keresztanya valami kis píztt dugott a pólyába – ennyi.

Mikor osztán, ne adj Isten, valami baj lett a családba, odamaradt az apa a háborúba, akkor: – Maj' gondoskodik rullad keresztapád. Mer a keresztapára lehetett számítani. Meg a keresztanya is pártját fogta a gyereknek. Mer ugye, fogadalmat tettek, hogy mindég gondolnak a gyerekekkel, pártját fogják, jó útra térítik őket. Majd oszt mán a háború alatt az lett a divat, hogy a keresztapa vette a bort a gyerek lakadalmába, vót, aki még a birkát is megvette.

Egy hétig vitte a komasszony a gyerekágyas asszonynak az ételt. A levest a komasszony-szilkébe. Ha csak birtak, tyúklevest hússal. Az erősíti az anyát. A pörköltet csipkés szélű porcelántálba vitték. Meg vót cseréptál, ebbe vitték a herócét [csőröge], vagy a nyútott rétest. Ezt szépen bekötötték szalvétába, gyönyörűn kihúzták a szalvéta csücskét, eligazították a sarkát, oszt vitték. Ez olyan kölcsönös vót. Egyik asszony is kapta, a másik asszony is kapta, mikor mék vót ráítalva. Úgy mondták, hogy felszolgálták a gyerekágyas asszonyt.

Gyerekágy

A gyerekágy kinek ennyi vót, kinek annyi. Két hét, hat hét, kinek milyen vót a sorsa. Aki módosabb vót, az ráért feküdni, kimostak alá. Vót olyan, aki sátor alatt feküdt gyerekágyat: az ágya olyan függönyfélével vót körükerítve, hogy ne lássuk a szoptatást. Ez vót a boldogasszony

Fiatalasszony – Kovács Jánosné Iványi Mária. A haja kontyba van fésülve. Avatóruha lehet rajta; a ruha világos színéből erre lehet következtetni. Avatás: a szülés után hat héttel az anya és gyermeke első útja a templomba vezetett (lásd Gyerekágy c. fejezet). Ekkor megengedett volt a világos színű ruha az asszonyoknak is. Iványi Mária ruhájának az anyaga brokát selyem, az ujjja puffos, halcsontos fűzős a dereka, a blúz elöl kétsoros sujtással díszített

ágya: állvány vót csináva, arra vót ráncolva olyan könnyű anyag. Mer, ugye, rengeteg vót a légy is. Majd oszt ebbe az ágyba feküdtek a gyerekágyas asszonyok mind a családbú. Felvették a szép csipkés pongyolkát [hálókabát], oszt feküdtek.

Aki maga vót, annak feküdni se lehetett soká. Én écaka [éjszaka] szültem meg a fiamot, a másik kétéves vót, oszt mingyá reggel fel kellett

kelni hozzá, megforaltam [forraltam] neki a tejet. Akkor kirázott a hideg, oszt hat hétig mindennap kirázott a hideg. De magam vótam, fel kellett kelni. Vagy éltem, vagy haltam.

Én is harmadnap mán etettem a jószágot. Gyuricza Franci néni, az meg olyan asszony vót, hogy hihetetlen. Sovány, szikár, vékony, mint az ujjam. Nyóc gyereket hozott a világra, lett vóna segítsége is, de annak meg se kottyant a szülés. Az olyan vót, hogy – Jézus Mária – délelőtt megszülte a gyereket, délután mán a meggyfán vót, szedte a meggyet. Vótak ilyen asszonyok is.

Szülés után hat hétig nem szabad vót sehova se menni a fiatalasszonynak. Még az ereszet alá se vót szabad kimenni – szóval, hogy ne dógozzon. Ezt be is tartotta, aki be tudta tartani. Akkor hat hét után az anya első útja a templomba vezetett. Vitte a kisbabát bemutatásra. Mint ahogy Mária is vitte a hathetes Kisjézust bemutatni. Ezt úgy mondták, hogy most kelt fel a gyerekágybú. Ez azér is nagy dolog vót, mer ezen a napon világosba ötözhetett az asszony – máskor nem nagyon vót szokás a világos ruha asszonynak.

Először a sekrestyébe kellett menni a pólyással. Akkor egyik kezibe vót a pólyás, a másik kezibe adtak egy gyertyát, akkor kimentünk az oltárho. A pólyával letérgyeltem az oltár előtt, a pap keresztet vetett a gyerekre, én is keresztet vetettem rá, akkor a pap a kisgyerek homlokára tette az ujját, mondott valamit. Akkor körüvezetett bennünköt az oltárná, megálltunk, imádkoztunk. Ennek a bemutatásnak az vót az értelme, hogy Szűz Mária segítse a kisbabát meg az édesanyát. Akkor mikor kigyüttünk, a templomajtóba adtunk a kódúsasszonyoknak kalácsot. Akkor hazavittük édesanyámmal a gyereket. Rátettem az asztalra, kipólyáltam, megmutattam nagymamának. Nagymama körünézegette, megtapogatta: – No, kisfiam, akkor te gyütté, helyettem . . . mer én mosmán megyek. Kimentem vissza a tanyába, rá egy hónapra gyünnek értem: nagymama meghalt.

VI. ASSZONYMUNKÁK

Évi rendszeres munkák

Akkor az asszonyok nem értek rá soha. Ennek meg ennek meg kellett lenni, akarmilyen idő vót. Nemigen ült le az asszony beszélgetni se, hogy valamit ne csinát vóna közbe: vagy babot fejtett, vagy valamit csinát. Azok vótak a nagyon szegínyek, akik nem lették meg a dolog végét, aki azt nézte, hogy nem mék el negyedin [negyedrészt] kapálni, mer nem éri meg. Nem érte meg, de muszaj vót elmenni, csak jutott valami. Meg nem pocsekoltunk, hanem elhasznátunk mindent. Nem vót zsákszámra. Az utolsó fűszálat is megetettük a jószággal. Azér vót sok dolog. Menni kellett, mindég menni kellett. Mer ha nem mentünk, nem vót semmi. Mindenhö érteni kellett. Vót „foglalkozásunk” elég. Sütni kellett kenyeret, tudni kellett szappant főzni, csináltuk a túrót, tejfelt, megszőttük a vásznat, megvarrtuk a ruhát, jószágot neveltünk. Megmég ott vót minden kétévbe a gyerek, azokkal bajolni – meg az emberek. Érteni kellett a gyógyításho is, mer nem segített rajtunk senki. Főzni, tapasztani, szülni, temetni – nem lehet azt még elsorolni se.

Jánykoromba édesapám megöregített két évvel, hogy menné hamarabb elvigyenek summásnak. Inkább ezt csináltuk, csak szolgálni ne kelljen. Én több helyen is szolgáltam, de sokáig nem birtam sehunse. Nem szerettem, hiába vót akarmilyen jó. Rabnak ériztem magam. Pedig még Pesten is szolgáltam Lónyai püspökné a Duna-parton, ott vót a palota. De elgyüttem, mer minden mosogatásná ríttam. Úgy ériztem, be vagyok zárva. Még az eget se láttam. Én csak kint a pusztán, ahun megszoktam, ott szerettem dógozni. Summásékná meg úgy vót, hogy húsvétkor, ugye, kimulattuk magunkot, másnap pakoltunk befele a ládába. Akkor elvittek bennünköt valamék gazdaságba, ott kapáltuk a cukorrépat, egyyeltünk. Mikor hazaértünk, édesapám mán beállított bennünköt gyűtőnek; három nap múlva mán gyütt a gazda értem. Le-arattunk, akkor mentem a géphö. A jányok félrészér [a férfiak munkabérének a feléért] dógoztak. Pedig mit dógoztunk! A töreklyukná bele akartunk döglenni a törekbe. Füstölt, kojtolt, úgy, hogy az borzasztó. És félrészér dógoztunk, el tudták kívánni. Olyan bolond divat vót, hogy

a női népnek nem vót semmi értéke, csak dógozzon. De ennek is örűtünk, mer így össze tudtuk szedni azt a kis staférungra valót, meg a kenyérnek valót.

Az asszonyi munkának megvót az éves rendje. Mán húsvét előtt igyekezni kellett a szövással, mer nagyhéten mán takarítás vót. Húsvétra okvetlen körűmeszeltünk, hogy tisztán tanájon bennünköt az ünnep. Megtapasztottunk, ahun kellett, meg körűmeszeltünk, akarmilyen idő vót, a nagyház. Mer a tél nagyon kicserezte azt a vályogfalat. Az az egyetlen szoba vót, a nagyház. Abba zajlott minden. Kétszer egy évbe okvetlen ki kellett meszelni. Megmeszeltünk, kitakarítottunk, felmázoltunk, leterítettük a szép tiszta pokrócot. Endrődön nem vót divat a pingált szoba. Fehír vót minden kívű-belű, könnyű vót tisztán tartani, meg, ugye, a fehér fal a legszebb. Az egísz faluba fehér vót a ház fala kívű-belű.

Akkor tavaszkor elkezdtek nevelni az aprójószágot. Az embereké vót a ló, a tehén, az asszonyoké az aprójószág. Így oszt igyekezni kellett a takarítással, mer ugye, gyün a kotló. Fontos vót a korai kotló nagyon, mer a libatozás ha négy-öt hétig áll, az mán azután nem kel ki. A liba meg elkezdett februárba tojni. A libatoll meg nagyon kellett a staférungba, ahun négy-öt jány vót. Mindennel igyekezni kellett. Ültettünk libát ágy alá, sarokba, komrába, mindenüve. Jó magos ágyak vótak, elfért alatta a kotló. Mikor javút az idő, inkább csak a komrába ültettük a kotlót. Vót, hogy nyóc-tíz kotló is ült – azt csak az asszony tudta, hogy mék hova valót. Az egyik alatt kelt a liba, a másik alatt a fehér csirke, akkor megint a másik alatt kelt a kendermagos, akkor a sárga.

A vetemínyezés is az asszony dóga vót. A mákot mán karácson'kor elvetették. Akkor babot, zódsíget, répát, uborkát, paprika is vót egy-két tő, az a nagy ződ, meg paradicsom. Tudom is én, hogy a hagymát kapáltuk-e vagy se, nem vót nekünk arra időnk. Krumplit is csak annyit vetettünk, amit nyáron meg is ettünk. Ott vót a sok föld, kapálni kellett a kukoricát. Krumplit, káposztát télire az őszi vásárba vettünk.

Mer húsvét után mán kelt a répa, gyütt a kapálás. A kukorica maj' csak fagyosszentekre bújt ki, ott vót közbe öt-hat nap, akkor ki lehetett a pallást takarítani, mer maj' oda megyen az árpa meg a búzaalja. Kürűmeszeltük a majorpankot [padlásmagasító oldalfal], felmázoltunk, olyan tiszta lett a pallás, hogy csak olyan lehetett. Akkor mentünk a kukoricát

kapálni, vittük a gyereket is, kapartunk nekik a kukoricafőd szélin gödröt, abba tettük az apraját. Nekem is így csinálta édesanyám. Tavaszkor születünk az ikertestvéremmel. Édesanyám mán azon a tavaszon kapált meg gyűtött. A nagyobb testvérem kivitt a rendre, édesanyám megszoptatott, oszt dógozott tovább.

Akkor gyűtt a befőtt. Csak nagyon keveset raktunk el, mer cukor nem nagyon vót. Inkább szárítottunk [aszalás]. Mindenfélét lehetett szárítani, még az epret is. Almát, ami lehullt, azt is. A férgesit eldobtuk, úgy neveztük a többit, susinka, amit összevágunk. Rátettünk egy tepsire papírt, bele az almát, szilvát, amit, akkor fel a tetőre. Az ott meghervadt, akkor be a kemencébe, az ott száradt. Mikor megszáradt, tettük ki a komrába vászonzacskóba.

Akkor kieszűni az aratásra. Hosszú ruhát varrni, hogy a lábunkot ne verje ki a száraz gaz. A hónalját jó' befódozni, hogy mikor a kötelet csinájuk, ne verje ki a testünköt. Így is kiverte, csupa pirosak vótunk este. Mer elnyótt a ruha, az első heti aratás után lehetett újra fódozni. Aratás előtt ki kellett takarítani, kimosni, a kenyeret megsütni. Akkor aratáskor se tudtuk a gyereket hova tenni – kivittük a kereszt lábáho. Vót olyan jó kutyánk, az melléfeküdt, vigyázott rá. Akkor lehempergett a lelkem a tallóra, [tarló] akkor bement a tüvisk a kis lábába, úgy sajnátam. Meg meleg is vót. Akkor este indúni befele, ételt adni jószágnak-családnak. Ahogy mentem befele, mán szedtem az árvagánajt [megszáradt tehéntrágya], meg ami a kezembe akadt, mindent felfele. Mire beértem, tele vót a kötöm tűzrevalóval. Akkor a katlanon felhajintottam valami ételt, akkor a tehínek adni, lovat itatni, gyerekkel bajolni. De meg milyen borzasztó vót az, hogy jaj, hiába gyűtottam meg a tüzet, ha nem raktam rá mingyá, akkor elaludt. Akkor fűjtam, füstölt, mint a veszedelem, akkor bőgött a tehín, rítt a gyerek, a lábom alatt az aprójóság. Gyorsan dobtam a csirkéknek, megitatam, no, akkor mosmán mink is együnk. Leültünk. Másnap hajnalba két óraker keltünk, mentünk megint.

Nyárba vót a tésztacsinálás is. Nagyboldogasszonytú [augusztus 15] Kisasszony napig [szeptember 8] ha tojtak a tyúkok, akkor mán egy asszony se adott el tojást. Úgy mondtuk, hogy az a kétasszony-napi tojás. Csináltunk belülle lebbencset meg tarhonyát. Sok tarhonyát – egy szakajtó lisztbű. Hogy legyen télire. Liszt, tojás, víz, összegyűrtük, akkor vót tarhonyarosta, azon átdörzsöltük, a párszárítón megszáradt, bele a zacskóba. A lebbencset a kezünkkel dörgöltük el. Még a laskatésztát is

megcsináltuk nyáron. A szegény rétegnek meg kellett számolni azt is, hogy az a kis tojás télen drágább. A csikot, azt mindég frissen gyúrtuk, azt úgy szerettük.

Aratási kép. A föld megmunkálásából is részt kellett vállalni az asszonyoknak

Akkor ha cséplésig vót érkezésünk, a nagyobb tapasztásokat is meg kellett csinálni. Ha nem értünk oda, akkor meg csépléstű törésig. Az endrődi asszonyok sokat adtak a tapasztásra. Mikor mán fel vót pupúcosodva [púposodva] a mész a falon, ástuk lefele a tapasztást a vályokig. Akkor a Körösaljárú hoztak az emberek sárgafödöt, megáztatták, kapával vágtak bele töreket. Meg szalma kellett bele, az tartotta össze. Akkor ezt a sarat rátapasztottuk a falra. Ahány asszony, annyi símítódeszka vót a házná. A második tapasztás mán mehetett apróbb törekekkel is. Akkor a harmadik sár mán lóganajos sár vót. Szedtük össze a faluba a lóganajt. Mikor megszáradt, mellétértyelt az ember, eldörzsölte. Akkor homokot áztattunk, bele a lóganajt, jó' kigyúrtuk, hogy olyan legyen, mint a tészta. Lábbal is gyúrtuk. Egy napig állt, akkor rásímítottuk a falra, finoman, szépen, hogy szép egyenes legyen. Mer aki nem tapasztott szépen, azt kicsúfolták: görbe a szeglete, nem elég éles. Mer a szegletnek élesnek kellett lenni. Úgy mondták azelőtt: – Olyanra kell tapasztani a szegletet, hogy a légy elvágja rajta a lábát. A tapasztott falnak meg szép barkásnak kellett lenni, egy kicsit rücskösnek. Mer ami falat elhanyagolnak, nem tapasztják, hanem mindég csak meszelik, az síma, nem szép.

Mikor megszáradt a fal, akkor meszeltük. Ezt is háromszor. Meszelné is tudni kellett, nem lehet csíkos a fal, mer az csúnya vót. Akkor még a kemencét is ki kellett tapasztani minden évbe, meg kimeszelné belűrű. Ott maj' megfűltünk, nem vót levegő. Akkor még gyorsan a komrát is kimeszelné – a termény helyit rendbe tenni. Zsákot fódozni, mer gyün a cséplés, gyün a búza.

„Félrészes” lányok – csépléskor készült kép egy részlete

Cséplés után meg, ugye, ott vót mingyá a kendermunka. Kihúzgátuk a fődbű a kenderszárat, kívibe kötöttük, vittük áztatni. Akkor kiraktuk a partra, megszáritottuk, hazahoztuk, tilóval megtörtük. Vót, hogy ez a munka kifogott az asszonyokon, olyan nehéz vót. Akkor morzsoltuk. Akkor héheltük. Akkor eltettük a pócra, hogy maj' ha odaérünk, fonjuk megféle. Meg hát az egyik kezünknek mindég ott kellett lenni a gyerekeken.

Töréskor asszonynak, jánnak, gyerekeknek, embernek, mindenkinek menni kellett kifele törni. Akkor azt csináltuk hetekig. Mikor a kukorica bekerült a góréba, akkor még gyorsan megtapasztottuk az ólakot télire, mer mán nagyon megette a jószág a falakat. Verona ángyó nagyon parancsolt Etel ángyónak – ő vót az öregebb menyecske. Úgyhogy ha mán valahun a csikó leütötte a sarkot, azt mán tapasztotta is Etel ángyó: – Jaj, tapasztom megfele, mer Verona ángyó nagyon haragszik... Azér olyan aranyosak vótak azok a jószágok: ahun aludtak, ahun az alom vót, ott nem trágyáztak, kimentek az akolba trágyázni. Akkor mán őszre úgy elkopott a ház földje, hogy télire okvetlen meg kellett tapasztani lószarossal azt is. Kinyitottuk rá az ablakot, két nap alatt megszáradt.

Akkor együtt a szántás a búza alá. Vezette az asszony a lovat, meg ment a vetőgép után – mikor hogy vót, hogy értek rá az emberek. Akkor a csutkát behordani. Két órakor keltünk, hét óráig hordtuk a csutkát, mer azt csak harmatba lehetett, akkor fogtunk be az ekébe szántani.

Akkor megért a szilva, együtt a lekvárfőzés. Régen annyi szilvafa vót a faluba, hogy nem lehetett egyik szomszéd tú a másikho átlátni. Meggyfa, szilvafa. A pálinkafőzés nem nagyon vót divatba; szilvalekvárt, azt sokat főztünk. Összefogtak a szomszédok, egy kertvégibe kifőzte öt-hat szomszéd is a lekvárt. Meg a kútná, a nagygödörbe. Vót egy nagy gödör a kútná. Akkor oda csináltak az emberek egy katlant, abba tettük a rézüstöt. Mer csak az vót a jó lekvár, akit rézüstbe főztek. Akkor levertük a szilvát, körüültük, kimagoltuk. Akkor a gyerekeknek indíts árvaganajt szedni, az üst alá okvetlen evvel kellett tüzelni. Adtak neki kötőt régi zsákbú, oszt ment a gyerek, szedegetett. Akkor hajnalba felkeltek, alágyútottak, akkor két-három napig éjjel-nappal ment a lekvárfőzés. Kezdve a veres szilvátú – abbú lett a finom cibere [szilvalé]. Ezt ittuk is, meg télen főtt hús mellé nagyon jó vót. A legjobb lekvárt a magbaváló szilvábú lehetett főzni. Főzték, kavarták, a gyerekek el is aludtak az üst mellett. Mikor mán pufogott, sutyogott, sült, akkor vót jó a lekvár. Mikor mán megállt a kanálon. Akkor kimerigettük azokba a nagy vászonszilkébe, akkor fel a másik üsttel, harmadikkal. Rengeteget főztünk – sok vót a gyerek. Édesanyámék kavarták, beszélgettek, mink meg hallgattuk, mit beszélnek, néztük a tüzet, meg elaludtunk. Csend vót, békesség.

Akkor be kellett fűteni, betenni ezeket a szilkéket a lanyhos kemencébe. Egy szilke lekvár olyan nehéz vót, mint a sár. Akkor le-

kötni hólyagpapírral, be a komrába. Abbú aztán egy jó karaj kenyeret megkent édesanyám, akkor mehettünk legeltetni. Meg a jó nagy kótt kifli, az is csak szilvalekvárral jó. Meg a derelye. Még a csíkra is rátettük. De még olyan is vót, hogy : bementem a komrába – mit lehet enni... a kolbászho nem mertem nyúlni, igencsak a lekvár vót a legközelebb. Egy marékkal belenyúltam, hát pont belépett édesanyám – akkor be a zsebbe. Észrevette, megdorgált érte, hogy olyat ne csináljak, mer hát azt is be kell osztani. Kiódalogtam, de azért csak megettem a zsebbű is a lekvárt.

Akkor gyűtt a takarmányrépa. Nagy tábla répa, hordta mindenki, minden répának kézzel kellett megfogni a levelit, kihúzni, megtakarítgatni, behordani, lefődelni. Akkor a tököt behordani, azt csak oda gurítottuk a szalmakazal mellé.

Akkor mán fogták befele a libát, kacsát tömni az asszonyok. Mikor kiesz vót, vinni a piacra eladni.

Az asszony dóga vót az is, hogy télire legyen mitenni [ennivaló]. Amék asszony rendes vót, annak sok acskója [zacskó] vót a komrába. Be kellett készíteni a babot, a laposborsót, a mákot, akkor ott vót a tarhonya, a laskatészta, a pár – ez nagyon fontos vót. Akkor ott vót az aszalt szilva, aszalt alma. Nagy vászonfazekakba ott vótak a lekvárok, vót egy kis méz is. Nálunk vót vagy két zsák dió is. Akkor vót egy húszliteres túróskupa erős túróval, meg kellett lenni egy kis sült vajnak is.

Novemberbe vót az endrődi vásár. Ezelőtt a vásárokbá olyan kazlakbá vótak a káposzták, hogy csuda. Akkor megvettük a két-három mázsa káposztát, – nyóc gyerekre kellett annyi. – Akkor bevittük a házba [utcai szoba] a kádat, először melegen kellett neki lenni. Megpucooltuk a káposztát, kettévágtuk. Vót a gyalu: jó másfél méteres deszka, középen vót három-négy éle, az gyönyörűszép apróra felvágta a káposztát. Raktuk a kádba, a gyerekek meg kapkodták a torzsát. Az emberek gyalultak, a gyerekek rakták, mikor tíz centis vót, az asszonyok megsózták, kellett bele babérlevél, szemesbors, csöves paprika, kemínmag. Akkor megint egy sor káposzta, akkor megint fűszerezés. Tele lett, akkor leszorítottuk, akkor a káposzta felengedte a levit. Nagyon szerettük a káposzta levit. Mikor megsavanyodott, kitettük a komrába, télen nagyon fontos vót a savanyúkáposzta.

Egy-két mangalicházót is csak felneveltünk. Akkor vót a komrába szalonna, jó sózott szalona, vót egy-két szál kolbász is, füstölt hús, lapocka.

De mán a szappant is csak ki kellett főzni. Mikor disznót vágtunk,

minden kis zsíradékot összeszedtünk, de mindent az élő egy világon. Összekapargattuk az égett zsírt is, összegyűjtöttük az avas szalonnát is. Ezt éppen meg is ettük vóna, de kellett a szappan is.

A szappanfőzés úgy kezdődött, hogy az üstbe ezt a zsíradékot felolvastottuk. Felolvastottuk a lúgkővet is, beleöntöttük, akkor öntöttünk hozzá vizet. Akkor főztük vagy két óra hosszáig. Ha elég vizet öntöttünk hozzá, akkor olyan érdekes vót, hogy a tetején összevissza szaladozott a lúg. A toll is kimutatta, hogy jó vagy nem jó a szappan. Be kellett mártani a tollat: ha leette a kisebb tollakat, akkor túlerős. Akkor öntöttünk hozzá vizet. Ha nem ette le, akkor lúgot öntöttünk hozzá. Mikor látja, hogy mán nagyon görcsölődik, akkor leveszi az üstöt, egy jó marék sóval megsózza, aláakavar, hagyja. Akkor az szépen felengedi a szappant. Akkor rossz teknőbe, lábasba vizes rongyot tesz. Akkor kanállal leszedi a szappant – az a szappan olyan szépen elengedi a lúgot, a lúg ottmarad alú. Ez a szappan egy nap alatt kőkeményre megfagy. Akkor kiborítjuk, rátesszük egy deszkára, felvágjuk. A lúgot meg beleöntjük egy vederbe, az is megfagy. Nagyon jó vele feláztatni a ruhát, meg pokrócot mosni. Ez a fehér lúg. A feketelúg, az a legalja, az nagyon erős. Ezt osztán dugni kellett a gyerekek elé, de nagyon.

Mikor a háború vót, úgy csinátuk a szagos szappant, hogy tiszta zsírbú kifőztük a szappant, akkor tettünk hozzá egy kis kölnit. A szappant nagyon meg kellett becsülni. Nem csak lötyögtetni kell a ruhát, hanem dörgölni, úgy tanított édesanyám. Majd oszt begyűtt divatba, hogy cserélni lehetett Gyomán zsíradékot szappanra. Akkor oszt mán nem kellett tovább főzni a szappant.

De mán novemberbe fogni kellett a kenderhő is, mer úgy mondták, hogy karácsonyig hosszú a szál – addig a leghosszabb szálakat, a feje-kendert le kellett fonni. Karácsony előtt még a házat megint kimeszelni, mer ott folyt az élet, mingyá bepiszkolódott. Karácsonyra kimeszelni, függönyt mosni, pokrócot mosni, kitakarítani, sütni-főzni. Karácsony, az nagyon nagy ünnep vót. Úgyhogy igyekezni kellett a kenderrel is.

A kendernek jó föld kellett. Mer ha nem jó földbe vetették, rövid lett a kender, a haja [héja] meg vastag. Az vót a jó kender, olyan embermagosságú.

Áprilisba vetették, augusztusba ért meg. Kaszálni nem lehetett – ha mán kaszálta, akkor összekócolódott. Sokkal szebben állt, mikor tövestű húztuk ki a földbű – kinyöttük. Akkor szépen összevereggettük, összekötöttük. Akkor egy kicsit szárítottuk, leveregettük rulla a leve-

let, bele a Körösbe áztatni. A Kisszabóba, Gellai Miklós bácsi tanyájáná áztattuk. Beleverték két fát a vízbe, akkor másik kettőt, hogy ne vigye el a víz a kivitket. Akkor behordtuk – egyik kivitnek ěre a tövit, a másik kivitnek ára a tövit. Alá is tettek egy rudat, rá is, ezt összekötötték, ez vót a cserepcsík. Akkor lapátoltak rá agyagot a vízbű, ez lenyomta. Akkor ott ázott egy-két hétig. Akkor kihúzgátuk a vízbű. Sok asszony fel is fázott a kenderhúzgálásba, mer mikor elgyütt az az idő, hogy ki kellett húzni, akkor mán nem maradhatott a vízbe. Ki kellett húzni, akarmilyen idő vót. Akkor kicsurgott, fel a kocsira, ott-hon kúpba álligattuk, széjjelhúztuk a tövit, szárígattuk. Sütött a nap hétágra. Mikor megszáradt, az a pozderva [pozdorja, a kender külső, kemény héja] csak úgy pattogott le a szárárú, lehetett tilózni. Ezt csak melegbe lehetett csináni. Mer mikor hűvös vót, akkor csak lapút, nem tört a pozderva. Az asszonyokrú csak úgy szakadt a víz, verték, húzták, csapkodták, kiverték belülle a nagyja pozdervát. Ezt azután befűtötték. Akkor következett a kendermorzsolás. Lábbal. Összefogta, egy kicsit sodort rajta, taposta. Soká kellett taposni. Mikor széttaposta, akkor megint felgyúrte, taposta tovább. Akkor kirázogatta, akkor megint taposta. Aztán gyütt a másik csomó. Mezítláb. Vót, aki lóval morzsolta, az nem vót ilyen jó, hamarabb elszakadt az a jó hosszú szál. Egy oszlop vót ásva, az keresztű vót fúrva, abba áthúztuk a kendert. Akkor a lovat befogták, az csavarta az oszlopot, tekeredett a kender. Mikor jó' becsavarodott, akkor a lovat megfordították. Hunyán Varjú Dávid bácsinak vót ilyen morzsolója. A morzsolás után mán gyönyörű fényesek vótak a kenderszálak, selymesek, finomak. Akkor gyütt a héhelés. Kétféle héhel vót: ritka meg sűrű. A héhel, az kerek vas, abba vasszegek, ehő csapkodták az asszonyok a kendert, húzgáták, fűsűték. Mikor meg vót héhelve a kender, olyan vót, mint egy símára fűsűt haj. Ami kigyütt a kenderbű, az vót a csepű. Ami a kezünkbe maradt, az vót a java-kender, a feje. A feje vót a leghosszabb szálú, ez vót a lelke-kender, ebbű szótték a türűközöt meg az abroszt. Akkor a rövidebb szál, az vót a koccsa, ebbű leginkább alsószoknya szövődött. Akkor a még rövidebb szálú kender gyütt, ez vót az omicska, ebbű a hamvas szövődött. A csepű vót a legrosszabb, kócos, gubancos, abbú zsák szövődött meg madzag fonódott. A csepűt gúgyelába ráktuk el a pócra: lelapingatta, felsodorta, a két végét benyomta – úgy is mondták, megágyazta. A feje-kendert, azt összekötötték, mint a ló farkát. Fogtak egy hosszúsárú kendert, akkor az egyik végét rácsavar-ták a közepe tájára, ez vót a feje. Akkor egy másik nyalábot ugyanígy.

Akkor a két kendert egymásra tették, az alsó szálakat a kettő közt felhajtották – egyiket előrű, a másikat meg hátúrű. Még így rakták el a pócra a koccsát is. Az omicskát meg úgy, mint a csepűt.

Mikor mán nem vót más munka – adventon –, az asszonyok elkezdtek fonni. Ahány asszony vót a házná, annyi rokkának is kellett lenni a házná. Vót itt egy Sram [Schram József 1877–1949] nevezetű rokkás, az olyan rokkát csinát, hogy csak olyat lehetett. Virágosat, ezen a környéken ő vót a leghíresebb rokkás. De lehetett menni hozzá akkor is, mikor eltört az orsó. – Jaj, Sram úr, eltört az orsóm, nem tudok fonni. – Hozza be, néni, maj’ megcsinálom. – De hogy is füzetem ki . . . – Maj’ mond egy imát, Ilka néném. Ahun sok vót a fonnivaló, ott fel kellett kelni hajnalba az asszonyoknak. Akkor odaültek a vetett ágy elé meg a padka elé, oszt fontak, fontak. Télbe egész nap fontak a menyecskék. Édesanyámtű tudom, hogy nekik még kiszabta az apósuk, hogy mennyit kell lefonni egy nap. Katonás rend vót. Hajnalba négykor kelni, este tízig fonni. Majd oszt kerűt olyan menyecske is – Borcsika –, az kitanáta, hogyhát fokhagymát kell tenni az ajtó sarkára, hogy maj’ mikor megyen apámuram, akkor észreveszik. Nagyapa oszt másnap levette az ajtót, megkente. De nem ért semmit, mer Borcsika megint csak megfokhagymázta, oszt megint csak nyikorgott. Verona ángyó, az meg végleg nem tudott annyit fonni, amennyit nagyapa rászabott. Akkor oszt az egyik menyecske is adott neki, meg a másik menyecske is adott neki. Így oszt Verona ángyónak se lett semmi baja. Mentek jelenteni nagyapának: – Le van fonva, apámuram, jóécaját.

Én már mikor tízéves vótam, fontam. Előgyüttem az iskolábű: – No, kisjányom, fonjá . . . Mer édesanyám, szegíny beteg vót. Az öcsém meg a húgom fonták a csepűt, én meg a feje-kendert. Még nagyapám is font. Rágta, húzgáta a csepűt, akkor szóltunk neki: – Nagyapám, hát mingyá odafonja a bajúszát is . . . Hiába, muszaj vót, mer még ruhánk se lett vóna, meg törűköző se, semmi.

A módosabbak, azok nem fontak. Megfontak nekik a kis öregasszonyok egy kis vajér, megszóttak nekik egy kis szalonáér.

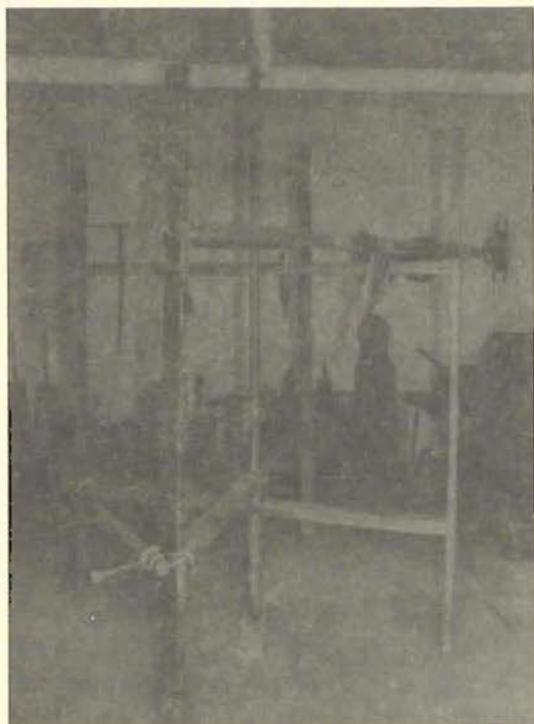
Hetfű reggeltű pintek estig tíz pászma fonalat tudott megfonni. Szombaton nem szabad vót fonni. Szombaton még a rokkát is ki kellett vinni a komrába. Azt tartották az asszonyok, hogy aki szombaton fon, az a Szűz Mária haját húzgálja.

Megfontuk, akkor lehetett motollázni. Ez egy egyméteres rűd, annak az egyik végire is van szegelve egy kisebb rűd, keresztbe, meg a másik végire is. Középen fogtuk a kezűnkbe, osztán lehetett motol-

lázni. Itt kezdtük mérni a fonalat. Mikor ezen három szál lett, az vót egy íge. Egy pászma, az ötven íge, az százötven szál. Mikor ez a százötven szál megvót, akkor elkötöttük. Hajtottuk tovább, öt-hat pászma ráfért egy motollára. Egy család fel tudott szőni egy télen olyan hetven-nyolcvan pászma fonalat.

A pászmákat jó' összekötözgettük alú is, felű is, mer gyütt a fehérités, oszt hogy össze ne csomósodjon. Akkor csináltunk egy jó erős levét lúgbú meg klórmészbű, a kendert beletettük a fateknőbe, forró vízzel leöntöttük, akkor az ott állt hat-hét napig. Minden nap meggyurkáltuk, ette a kezünköt, de nagyon. Majd oszt mikor még fehériteni akarta, még több klórmeszet tett bele. Ennek menceslés vót a neve. Akkor beletettük a kendert fazekakba, leborítottuk, be a kemencébe. Rotyogott evvel a klórmeszes vízzel. No, szépen megkelt, így mondtuk. Akkor még hamuval is dörgöltük. Úgy vizesen belehempergettük a hamuba, akkor rossz lepedőbe csavartuk, oszt megint betettük pálni [puhulni] a kemencébe. Akkor kimosódott – Isten tudja, hány lébű. Még a Körös alá is kivittük télnek idejin: a szarvasvégi temetőné vót egy láp, oda. Léket vágtunk a vízen, abba öbligettük a motringokat, vertük kifele sulyokkal. Otthon is öbligettük még. Meg tettük egy tojást is a vizibe, attú olyan selymes lett. Akkor kiraktuk a hóra, akkor belepte a hó, ez nagyon sokat fehéritett rajta. Olyan lett a kender, mint a hab. Oszt csupa ződ vót, mikor kihúztuk a kenderáztatóbú. Kemencéné szárítottuk. Mikor megszáradt, gombolyítottuk. Tudni kellett, hogy egy gombolyagon két pászma fonal van vagy három pászma fonal van. A gombolyító, az olyan, hogy két léc van keresztbe, annak van egy talpa, abba forog. A lécen lyukak vannak, abba ilyen kis álló léceket lehet dugdosni – ez levelet formáz. Ráhúzzuk a motringot, lehet gombolyítani.

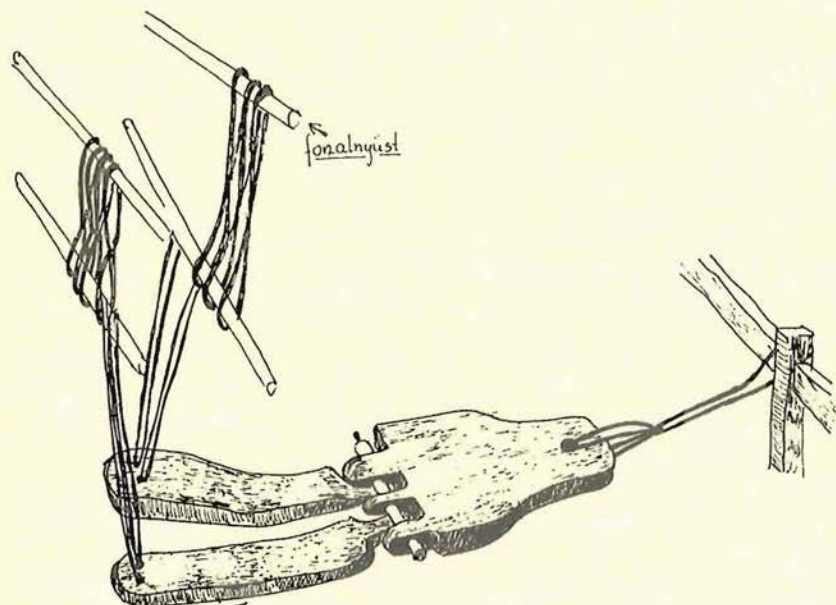
Akkor a vetés következik. Vetni nem akarki tudott, hanem vótak a faluba vetőasszonyok. Örzsi néni, akkor Tímár Pista bácsinak a felesége. Akkor a Gyomavégbe Hornok Verona néni. Ezek az asszonyok ebbű a tudományukbú megéltek. Verona néni is szőtt, font, alacsony kis asszony vót, gurút, mint a teke. Fogta a kislétrát a hóna alatt, oszt ment. Vetett, meg húzta fel a szövőszékre a fonalat az asszonyoknak. Meg osztán sok ház olyan alacsony vót, hogy el se fért vóna a vetőfa benne. Mer ez egy három méter hosszú rúd, ezen van két rúd keresztbe, akkor ezen megint négy rúd hosszába egy-egy méterre. Ez a vetőfa forog a taplán. A négy rúd, ez körbe négy méter, ez egy fél rend.

Vetőfa

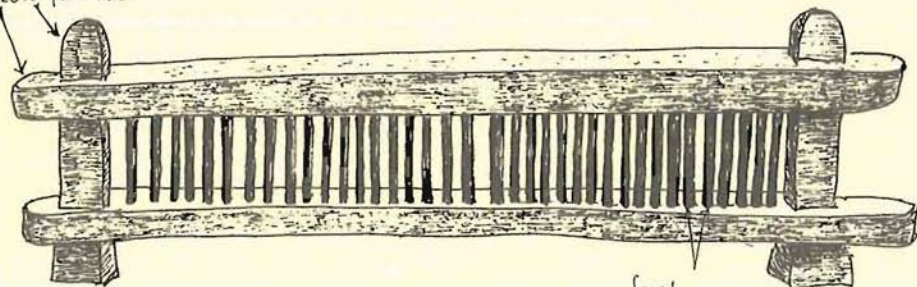
A vetést úgy kezdem, hogy a gombolyagokat, négyet vagy hatot, beleteszem nagy fazekakba. Akkor megfogom a lapockát – ez olyan, mint a húsvágó deszka, van benne hat lyuk. Ezen átfűzöm a hat szál fonalat, akkor ezt a hat szálat a vetőfa tetejire felkötöm, ott van egy ilyen faszög, arra. Akkor elkezdem forgatni a vetőfát, a lapockát feltartom, akkor rátekeredik a vetőfára a fonál. Egyszer körbefordult, ez egy kerület, ez fél rend. Akkor két arasszal lejjebb tartom a lapockát, forгатom a vetőfát, mikor visszaért, akkor az két kerület, az egy rend. Hat forgással leértem a vetőfa aljára. Akkor ott is van egy faszög, ott megfordúlok, megkeresztezem a szálakat. Akkor gyüvök felfele, most fordítva forгатom a vetőfát. Mikor megint felérek a faszöghő, már tizenkét szálam van. Ez egy rend. Annyi szál kell, ahányas a borda a szövőszéken. Ha száznyolcvan kis foga van a bordának, akkor száznyolcvan szál kell. Mikor ezt mind ráforgattam a vetőfára, akkor elkötöm a fonalat. Mostán le kell venni a fonalat a vetőfárú. Ezt úgy mondjuk, kalácsba veszszük le. Mer elkezdjük felű a szögné: a bal kezemmel fogom a hurkot, akkor azon áthúzom a fonalat – egy fél métert mondjuk, akkor abba

a hurokba megint egy félmétert, mintha horgolnék. De közbe egy másik asszonynak jó erősen tartani kell a vetőfát, mer ha mind egyszerre gyünne a fonal, semmit nem lehetne vele csinálni.

nyomdoko /ezzel nyitadjuk a nyüstöt-váltjuk/
 /A leglőbb esetben 4 talp van, mert 4 fonalnyüst szokott lenni/

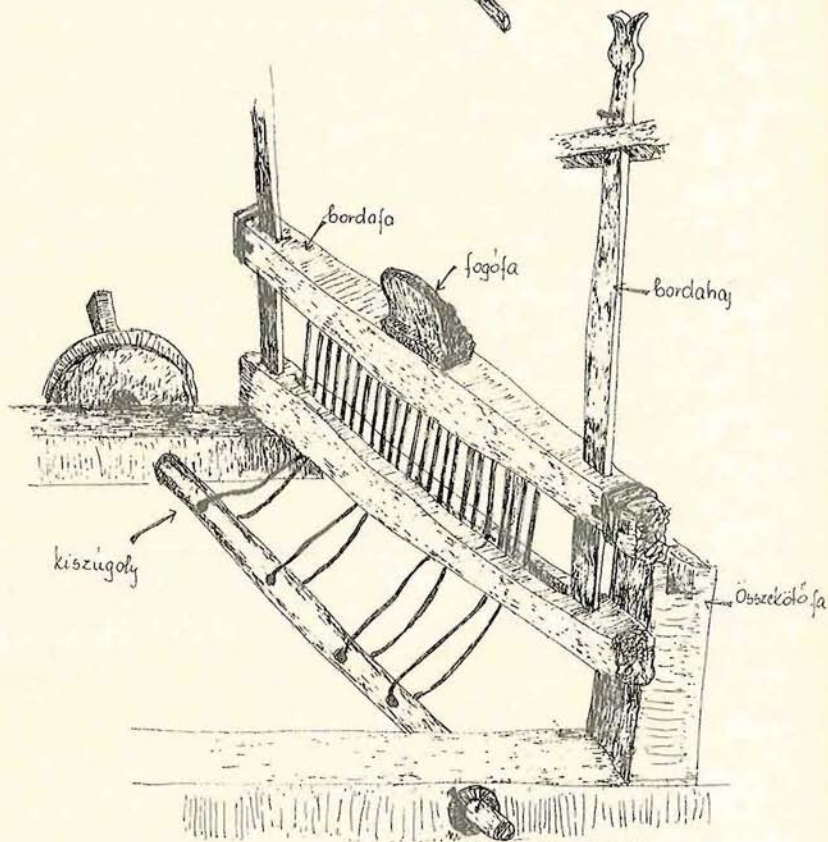
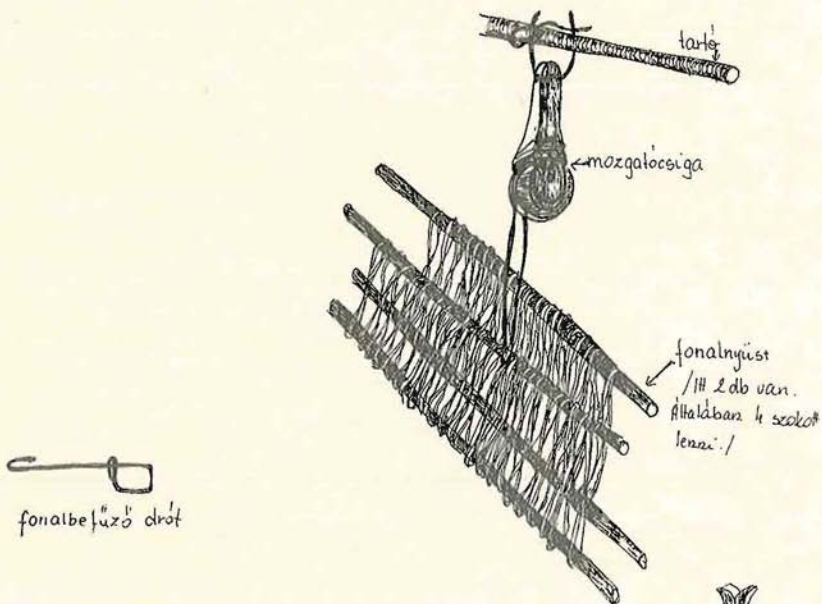
összekötő fa /4 db/

rotka

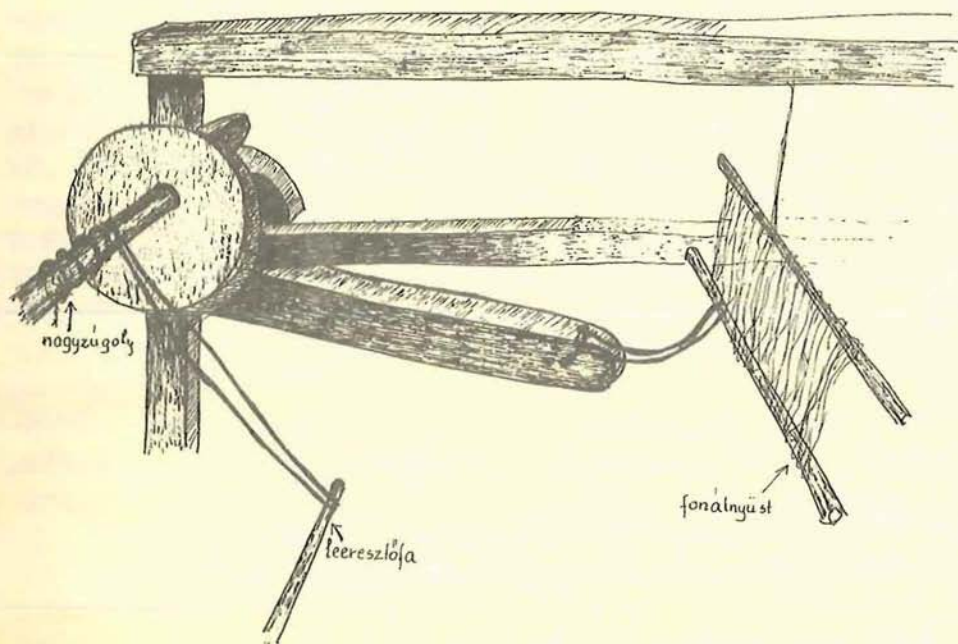
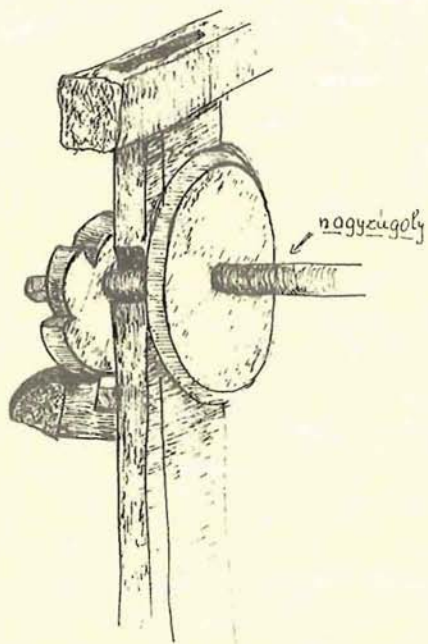
fogak
 /1# 54 db volt/

A szövészkék részeinek megnevezései Endrődön

A szövőszék részeinek megnevezései Endrődön

A szövőszék
részeinek megnevezései Endrődön

Kezdődhetett a szövés. Akkor kivittük az ágyat, oszt felállítottuk a szövőszéket. Régen az emberek csinálták a szövőszéket baltával, oszt üveggel vakargatták símára. Ezek az újabb szövőszékek mán nem balta-helyesek, mer azokat mán gyalulták. Tóth Pista bácsi nagyon jó szövőszéket tudott csinálni.

A szövés úgy kezdődik, hogy feleresztik a fonalat, ezt is csak a vetőasszony csinálta. A feleresztés azt jelenti, hogy azt a sok fonalat, amit a vetőfára felvetettünk, most jó feszesen ráfeszítjük a szövőszékre a zúgolyra. Onnan engedünk majd mindég egy kicsit, ahogy haladunk a szövéssel. A feleresztés úgy kezdődik, hogy a ratkát bele kell tenni a zúgolyba, van ott neki egy vályú. Akkor annak a kalácsnak az alsó végét beleszedem a ratkába – mind a száznyolcvan szálát. Akkor kezdem kifele fogni a kalácsot a zúgolyra. A fonal eleje bekerül a cépokba, ez elosztja a fonalat. Onnan a nyüstbe. Van első nyüst meg hátsó nyüst. Egyik szálát az első nyüstbe húzom, a másik szálát a másodikba. Akkor így lehet nyilasztani a fonalat. Akkor a nyílásba lehet vetőfával vetni bele a kereszt-szálát.

Szóttünk, mindég böjtbe szóttunk. Két hétig – egy hónapig, ki meddig. Egy asszony egy télen leszött hat-nyolc rendet is. Mind a két kezivel, mind a két lábával dógozott az asszony. Estére mán tapogattuk a derekunkot. A lepedőnek való, az haladt nagyon. Vót, amit csak úgy tekercsbe hagyunk, ebbú szabtuk ki a gatyát, a pendelt – ami kellett. A mintás, az mán nehezebben haladt. A szakajtóruhába, hamvasba csak ilyen egyszerű mintákat szóttunk: simacsíkos, duplaveréses. Az abroszba meg a törűközőkbe mán szedettet szóttunk. Ezt számolni kellett – ahogy a minta követelte. Vót egy fatű, egy hosszú madzag, akkor olvastuk a szálakat, vót olyan minta, aminek egy nap is kellett. Én úgy vótam, hogy megláttam egy mintát, hazamentem, leszöttem. Minden virágot leszöttünk, amit ösmertünk.

Akkor a törűközőket rojtozni, az abroszokat meg összevarrni – ezt mán a süldőjányok is tudták csináni, ettú mán el lehetett tenni a szövőszéket, meg el is kellett mán tenni, mer gyütt a húsvét, gyütt a takarítás, nagyhéten mán takarítottunk.

A heti dolog, azt meg kellett csinálni. Minden héten vót kenyérsütés, ez el nem maradhatott, ennékű mi lett vóna. Szerda, csütörtök, mán sütni kellett a kenyeret. Körüültük az asztalt tizenketten – maradt is az ötkilós kenyérbű – meg nem is. Mikor mán édesanyám behozta az utolsó kenyeret, akkor mán kilátásba helyezte: – Hónap sütés lesz.

A kenyérsütés párkészítéssel kezdődött. A párt egyszer egy évbe kellett főzni, ez kelesztette meg a kenyértésztát. Az én anyám nyóctízliteres kotlárba főzte a párt. A párho meg komló kellett. Ezelőtt komlót ároltak a piacon, meg vótak komlófák, kerítésre futott, meg felfutott egy kiszáradt ákácára is. Finom illata vót nagyon. Ennek a komlónak a termésit megfőztük. Az én anyám árpát tett hozzá. Vót, aki a teknőkaparékot is belerakta [teknőkaparék = előző kenyérsütés-kor a teknőben maradt tészta, ezt megszáritották]. Akkor mikor kihűlt ez a komlós árpa, tettünk hozzá egy összemarék lisztet, akkor párkorpát gyúrtunk bele. A korpának az a szálásabb része vót jó párnak. Kértünk a malomba párnak való korpát, hogy apró se legyen, meg dercés se legyen [dercés = a daránál finomabb, a lisztnél durvább őrlemény]. Jó kemínyre gyúrtuk. Akkor kelni hagytuk egy nagy tálba. Szagolt messzire, de nagyon jó szaga vót. Mikor megkelt, akkor kis csomókot csináltunk belülle. Akkor kiraktuk a párszáritóra a napra. Ott oszt még kisebb csomókot csináltunk belülle, akkor oszt átszáradt, csak úgy csörgött. Akkor egy vászontarisznyába belekötöttük, oszt a komrába felakasztottuk. Mikor begyűtt az élesztő divatba, azt is tettünk bele. Az a kenyér más ízű vót, akibe élesztőt is tettünk, mint akibe csak komlós pár vót. A komlós kenyér, az mindég jobb vót, meg biztonságosabb vót, nyáron nem savanyodott meg úgy, mint az élesztős kenyér.

Mikor gyűtt a kenyérsütés: – No, mennyi kenyér sül... Margit, négy marék párt áztassá. Vót páráztató szilke külön. Abba beáztattuk a párt, betakartuk szakajtóruhával, betettük az ágyba, ott vót neki a legmelegebb.

Akkor édesanyám meg bekészítette a fűtőt a kemence szájáho, a lisztet meg behozta a kemence padkára. Akkor behoztuk a dagasztószéket a házba, belefektettük a nagy sütőteknőt. Beleszitáltuk a lisztet, letakartuk a sütőabrosszal, vártuk, hogy maj' lehet kovászolni. Nyolc órakor lehetett kovászolni. Akkor behoztuk a rácsocskát [keresztfa, a teknőre tették keresztbe], a kovásztévő kanalat, hátrakötöttük a fejünköt,

felkötöttük a kötőt, megmostuk a kezünköt, osztán kovásztunk. A lisztet félódalra toltuk, a rácsocskára rátettük a szitát, abba beleöntöttük a párt, akkor a levit belenyomkodtuk a teknőbe. Akkor a kovásztévő kanállal a teknő másik végibű hozzákavartuk a lisztet. Akkor ezt verni kellett soká – Édesanyám úgy tanított bennünköt: – Begrehólyag legyen azon a kováson! Akkor vót jó, mikor hólyagos lett. Akkor keresztet vetettünk rá, letakartuk, párnát tettünk rá. Akkor lefeküdtünk, mer ennek hat órát okvetlen kelni kellett. Akkor mán úgy visszafordút a tészta, felkelt, erek vótak rajta. Úgy mondtuk, megtért a kovász. Akkor felkötött bennünköt édesanyám; egyik héten egyik húgom, másik héten másik húgom, akkor engem: – Megtért a kovász, lehet dagasztani. A húgom még csak kissámlirú érte el a teknőt, de mán neki is tanúni kellett a kenyérsütést. Akkor a kovászt a liszttel össze kellett dógozni, akkor ezt eltettük a teknő másik végire. A kovásznak a helyire meg öntöttük a kenyérvizet. Vót olyan faze-kunk, amit semmi másra nem használtunk, csak abba csináltuk a kenyérvizet: lanyhos-sós vizet. Minden kenyérhő egy félmarék sót osztottunk. Akkor kezdtük ögyelíteni: a lisztet kavartuk bele abba a sós vízbe. Mikor bele lett ögyelítve, akkor a kovászt ráhúzta a tetejire édesanyám. – No, Margit, mosmán dagasszad. Szerettük csinálni. Én is dagasztottam, akkor édesanyám is dagasztotta. Olyan jó vót hallgatni: pattogott a tészta, olyan vót, mint a selyem. Akkor megint keresztet vetett rá édesanyám, meg betakarta a sütőabrosszal: – Hagy keljen. Akkor mán ippen csak elszungykáltunk: – Jaj, keljünk mán, mer szagol a kenyér a teknőbe... Hát mán végig vót kelve a teknő a sok finom tésztával. Akkor kezdtünk a szakajtásho: – Hozzad, Margit, gyorsan a szakajtóruhá – ezt is be kellett vinni mán este, nehogy hideg legyen –, tegyed bele a szakajtóba, szórjá rá egy kis lisztet. Akkor minden szakajtóba beleszakajtottunk egy kenyérre való tésztát, meleg helyre tettük. – De cipót is süssünk. – Lángost is, gubát is. Akkor ezeket gyorsan megcsináltuk a nyújtódeszkán. Akkor kezdtünk fűteni. Édesanyám mindég úgy mondta, hogy ő azért fűt olyan korán, hogy az ő füstjít ne lássa senki. Csak a lusta asszony füstjít lehet látni. A fűtésre jobb vót a csutkaízík [a kukorica szára – csutkaszár, amelyről a tehén már lelegelte a száraz leveleket]. Akkor oszt piros vót a kemencének az alja, szikrázott, mikor a piszkavassal megkapartuk. Akkor sütöttük a lángost. Rátettük a sütőlapátra, be a kemencébe, kikaptuk alulla a lapátot, oszt a téglán sült. Vót édesanyámnak egy tepsihúzó botja, avval fordítottuk meg. A tejeles lángost, azt nem

lehetett fordigatni, azon rajta vót az a jó öreg tejfel, szép pirosra megsült, finom vót.

– Jaj, jaj, siessünk mán, mer kigyün a szakajtóbú a kenyér! Mer mán a tészta gyönyörűszépen felmagasodott a szakajtóba. Akkor a tészta a szakajtóbú rá a sütőlapátra, ott édesanyám késsel gyorsan megvágta, akkor nagyon gyorsan betolta a kemencébe, akkor – zsupsz, kirántotta alulla a sütőlapátot. Tán még levegőt se érkezett venni közbe édesanyám. Ott vót az öt kenyér szépen a kemencébe: kettő-kettő a kemence két oldalán, egy a közepibe. A kiscipók meg a kemence szájába. Akkor megint keresztet írt utána édesanyám: – Atyának, fiúnak, Szentlélek Istennek nevibe, süljetek meg szépen finomra.

Én, mikor asszonykoromba először sütöttem magam, kimaradt egy kenyerem. De sehogyse akart beférni. Akkor gyorsan átszaladtam a szomszédba. – Befűtötté mán? – Nem. Akkor erősebben fűtsé, mer hozok egy kenyeret. Vót ilyen. Nem gyerekjáték vót ez a kenyérsütés.

Mer még mikor mán bent vót, akkor is: először nem tettük fel a tévőt, a kemence szájára, ott álltunk, néztük, hogy fogja a foróság. – Gyújtsd meg, Margit, a lámpát, lássuk, hogy fogja! Ha nagyon fogta, akkor lejjebb eresztettük a tévőt. Ha nem fogta, akkor feljebb. Majd oszt mikor mán nem fogta, akkor rázártuk. De nem lett baj, ha egy kicsit pirosabb lett a kenyérnek a haja – édesanyám abbú főzte a feketekávé. No, meg mire vót jó! Mikor nem égett a lámpa: – Vágjá mán egy kis kenyérhajat a lámpaüveg tetejire. Oszt akkor feléledt a lámpa.

A kiscipót, azt egy kicsit hamarabb kivette édesanyám. Mikor hűlt egy kicsit, bevágta, tett bele vaját vagy tejfelt: – No, egyétek. Beitta magába azt a jó sült vaját – a legjobb étel vót.

Ami a teknőhő odaragadt, azt kanállal lekapartuk, az lett a bodag. Összegyűrtük, elnyújtottuk, késsel megkockáztuk, megszurkáltuk, megsült.

A kenyérnek kellett jó két óra. Akkor kiszedtük, megsöpröttük az alját tollseprűvel, a tetejét megmostuk vizes kefével. Fényes lett, ragyogott. Mikor kihűlt, a komrába a pócra lett téve élire állítva. Mikor édesapám megvágta a kenyeret, keresztet vetett rá, osztán pillét vágott először. Jó nagy pillét, hogy mindenkinek jusson.

Ez az öt kenyér egy hétig tartott. Akkor kezdtük előrű.

Mosni is minden héten mostunk. Nem vót sok ruha, nem lehetett várni a mosással. Az én anyám, mikor menyecske vót, kivitték a Körösre a ruhát. Vót ilyen deszka-láp, amin bementek. Akkor vót nekik sulyok

meg egy darab deszka, annak négy lába vót. Akkor ahogy bemártották a ruhát a vízbe, fellökték a deszkára, akkor verték a sulyok élivel. Akkor megint belemártották a vízbe, akkor megint verték. Akkor az olyan fehér lett, mint a hó. Télen meg léket vágtak, osztán ugyanúgy sulyokkal verték a vásznat.

Az én időmbe mán csak az asszonszótt pokrócot [rongypokróc] vót divat a Körösbe mosni. Öt-hat asszony összebeszét, a vállukra hányták a pokrócot, oszt mentek a Körös alá. Kimosták, kicsavarták, segített egyik a másiknak, akkor hozták vissza a hátukon. Akkor kiterítették a kerítésre száradni.

Mink mán teknőbe mostunk, nagy fateknőbe. Mikor mán dugója is lett, az nagy könnyebbség vót, mer alú a vederbe kifolyt a víz, nem kellett kimerigetni. Édesanyám is teknőbe mosott, de ő még mindég a Körös alú hozatta velünk a vizet. Meg esővizet szedett. Mikor elkezdett esni az eső, okvetlen kítette a teknőt meg a dézsát, meg a nagyfazekat az ereszetbe. Ezt oszt én is eltanútam tülle. Így mondtuk: – Esővízbe mostam, szépen megkelt a ruhám.

Mivel mostunk? Még pernyével is. A mi falunkba nagyon sok ákácfa vót, csikósparheltba tüzelgettünk vele. Akkor annak a pernyéjít kiszedegettük, beletettük rossz edénybe. Arra öntöttünk vizet, oszt evvel a hamulével mostunk. De nagyon szép fehér lett tülle a ruha. Akkor mostunk evvel a lúggal is. Habzott az, de kiette a kezünköt is úgy, hogy csupa seb lett estére. A világosabb ruhát fehér lúggal, a pokrócnak jó vót a feketelúg is. Mikor mán lett háziszappan, akkor a jányoknak ezeket a jobb grenadé [grenadin]-ruhákat, azokat háziszappannal mostuk.

Vagy három, vagy négy lébű mostunk. Nyárba üstbe melegítettük a vizet, télbe meg a kemencébe a nagyfazékba. Akkor feláztattuk a ruhát a lúgba. Akkor abbú a vízbű kidörgölni, átrakni egy másikba – ez mán melegvíz vót. Akkor még egy másik lébű is mostunk. A teknő egyik ódalába vót a mosatlan ruha, a másik ódalába meg mostunk. Oszt amit kimostunk, azt átraktuk a másik szélibe. Akkor foraltuk a ruhát. Beletettük a nagyfazékba, öntöttünk rá vizet, szappant kapartunk rá késsel, akkor befűtöttünk rá. Reggel szedtük ki. Azok ott jó' kifőttek, akkor megint kimostuk. Akkor kiöblgettük, akkor még a fehér ruhát kíkítettük is, meg – amit kellett – keményítettünk. Akkor szépen kiterigtünk a ház elejbe vagy a kerítésre. Télen is kiterigtünk, hogy a fagyon szépen fagyjon ki. Ahun cselédek vagy kubikosok vótak az emberek, ott szombaton vót a mosás. Akkor jó' befűtöttek, szárígták a kemencéken

a ruhát – mer másnap kellett. Máshun meg hetfü vagy kedd vót a mosás napja, ez a piactú is függött, mer a csejtieknek meg a túri piacho kellett alkalmazkodni, a hunyasiaknak meg a kondorosi piacho. A hét utójára nem lehetett hagyni a mosást, mer úgy mondták az öregasszonyok, hogy Szűz Mária nem szereti, ha szombaton van a mosás.

Vasalni nem nagyon vasaltunk, mangoltunk inkább. Vasalni csak az ünneplő ruhát meg az ingeket vasaltuk. Abroszokat, lepedőket, az embereknek a gatyát meg a rását [szoknyát] – ilyeneket – csak mángoltuk inkább a nagyasztalon. A nyújtófára rácsavartuk a ruhát, akkor a mangololóval [mángorló] taszítottuk a fát, meg jó’ erősen nyomtuk lefele. Az a mángololó, annak az alja hullámos vót, meg vót egy kis feje, azt fogtuk.

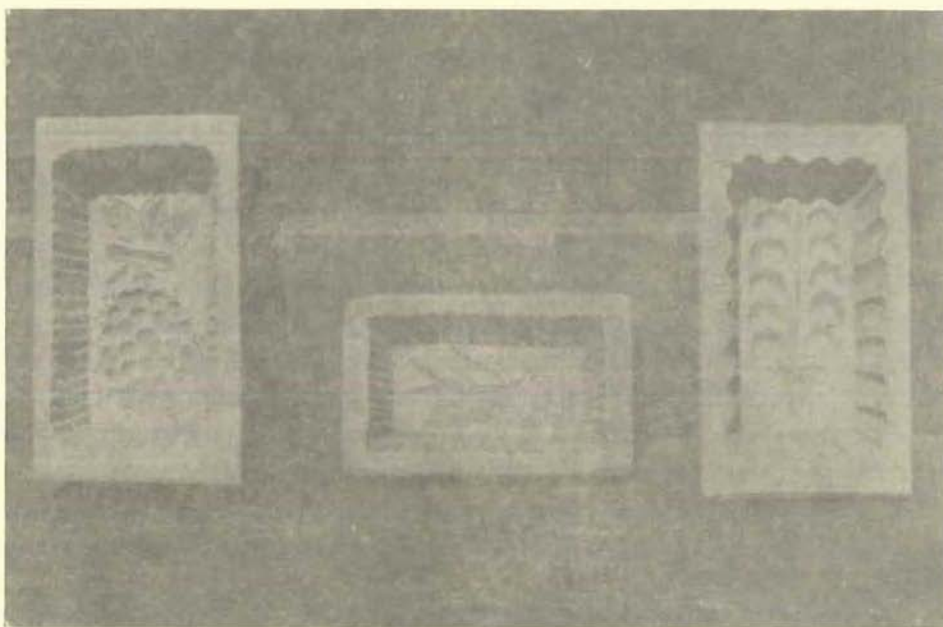
Régen ilyen vasbú vót a vasaló, a tetejit felnyitottuk, oda kellett tenni a parazsat, hogy meleg legyen. Morzsolt csutkát égettünk a katalnba, akkor mikor egész parázs vót, bele a vasalóba. Akkor lehetett vasalni. Akkor tett a tűzre, hogy mire emez kihűl, megint legyen parázs. De jaj, vigyázni kellett, mer ha sok parazsat tettünk bele, akkor megégette a ruhát. Mikor meg nem égett el jó’ a csutka, akkor a vasalóba kezdett el füstölni, akkor hánytuk a vasalót, akkor fújtuk. Megköptük alúrú: – Na, mosmán jó lesz, mer freccog. Akkor kihullt belülle a hamu, rá a tiszta ruhára. Vót az mindenhogya. Mikor oszt begyütt divatba a faszén, ez mán haladás vót. Megraktuk, meggyútottuk, rátettünk egy kályhacsövet, akkor az ott jó’ elégett, osztán soká’ tartotta magát a vasalóba.

Akkor maj’ csak minden családná vót egy vagy két fejőstehín. Akkor megcsináni a túró, miegymást, másnap bevinni a piacra, ez is dóga vót az asszonynak minden áldott héten. Bent a faluba, ott nem nagyon vót csak egy tehín a házakná. Oszt, ugye, erre az egy tehínkére vót vagy nyóc gyerek, nem is igen maradt tej. Tanyán, ott két-három fejőstehín is vót. Evvel osztán vót dolog elég. Egy héten egyszer vittük a piacra a tejportékát [tejterméket] – olyan nagy darab vajakat, mint egy vályog. Szép sárga vajakat. Mindent el is tudtunk adni a piacon, akkor még a bódába nem vót ilyesmi.

A túró elötte való nap hevítettük. Akkor mán vót vagy harminc vászonfazékkal aludttej. Azt azonmód betettük a kemencébe. De tudni kellett annak az asszonynak, hogy mikor lehet betenni, hogy az szépen, lassan melegedjen. Onnan kiszedtük, akkor vót egy nagy túróskosár, az uram kötötte. Azt egy nagy tálra rátettük, beleterítettünk egy ritka szövésű terítőt. Akkor az aludttejbe kanállal keresztet rajzoltunk, megfordí-

tottuk, akkor az az aludttej szépen kicsúszott a fazékbú a kaskába. Késsel nem vót szabad belenyúlni a tejbe, mer akkor véres lesz a tehín teje. Akkor a kaskába rátettünk az aludttejre egy kis nyomatékot, akkor szépen kifolyt a savó belülle. Akkor a másik köcsögöt csúsztattuk bele a kaskába. Így oszt szép leveles lett a túró, nem parázs. Ahány köcsög, annyi levél.

A tejfelre, arra nagy gondnak kellett lenni, avval nagyon kellett vigyázni. Nyáron le kellett tenni a tejet a kútba, hogy kihűljön. Nem hiszem, hogy vót az Ugaron olyan kút, amékbe be ne borút vóna a tej vagy a tejfel. Ez vót a sorsa. De csak le kellett tenni, mer ha nem teszi le, nem hűl ki, osztán nem képes mingyá megaludni abba a nagy melegbe, oszt akkor nincs rajta tejfel. Este lehúti – reggel altatja – ez a tej feladja a tejfelt. Így gyűjti egész héten az asszony a tejfelt. Akkor egy nagy edínyt kiforal, beleteszi a tejfelt, leköti ritka ruhával, megfordítja. Akkor a savó lecsurog. Ami benne marad, az a tejfel. De az oszt tejfel. Én minden áldott héten egy nagy fazék tejfellel mentem a túri piacra.

Kézzel faragott vajformák

A vajho vót vajköpülő csináva fábú. Mikor vót vagy három liter tejfel, osztán vajat akartunk csináni, akkor beletettük a köpülőbe, akkor azt összehúztuk. Addig vertük, még vaj nem lett belülle meg író. Az író

a disznó megette, a vaját meg a jó hideg vízbe kiszedtük, akkor mán lehetett formázni. Fábú vótak ilyen vajformák – tízdekás meg negyedkilás. Nekem a párom nagyon szép vajformákat faragott. Vót, akin szőlő vót, vót, akin rózsa vót meg levél, a széle meg csipkés vót. Akkor kivettük a vaját, szépen becsomagoltuk, vittük a piacra.

Az erőstúróho meg kellett csinálni a tejoltót. Mikor disznót vágunk, osztán anyámnak mán nem vót tejoltója, akkor kijelentette, hogy most nem csinálunk disznósajtot, ide a pucrot. Ez a gyomor vót. Akkor azt kimosta, feldaráltuk, Jó' lesóztuk, egy szilkébe begyömöszkölte anyám. Ott vót egész télen. Maj' tavaszkor, mikor fejtük a tehenet, elővette. Akkor ebbű az oltóbú tett a tejbe egy-két evőkanállal, ezt szépen körűvezette a tejbe. Akkor az gyönyörűszépen megaludt, feladta a savóját. Aludttej vót ez is, csak sokkal jobb, mer errű nem szedte le a tejfelt, benne maradt a tejbe. Akkor egy vajlingra tett ritka ruhát, azt az aludtjet kanállal összevágta, beleöntötte. Akkor azt a ritka ruhát összefogta, felakasztotta. Kicsurgott belülle a savó, ott vót a ruhába a gomolya. Akkor vót csináva az ereszet alá egy polc, oda feltette anyám. Azt ott sütötte a nap, az ott kelt. Ez vót az erőstúrónak a lelke, ez az érlelés. Szépen kiszikkadt, megsárgút, megkeményedett, lyukacsos lett. Akkor megmosták, megszáritották, be a komrába. Mikor megint vót annyi tej, akkor megint csinátak egyet. Így gyűjtögették a gomolyákat. Őszkor mán vót vagy hat-nyóc. Akkor mindet feldaráltuk, összegyűrtük, egy kis sót hozzá, egy kis sült vaját hozzá. Akkor vót egy túróskád, abba beletettük, megnyomkodtuk, akkor bele vagy két-három sajtot, akkor megint az erőstúrot. Mikor tele lett, leszorítottuk, be a komrába. Akkor mikor elgyütt a hamvazószerda, akkor megsúroltunk minden kanalat, villát, húsvétig nem ettünk zsírosat. Csak ilyeneket ettünk: erőstúró, sajt, meg vajjal főztünk mindent, sült vajjal.

A sajtot is így csináltuk, mint az erőstúrot, csak mikor kicsurgott belülle a savó, nem akasztottuk fel, hanem lesotuztuk [prés]. Azt a ritka ruhát szétterítette, a két végét összefogta, görcsöt kötött rá egyik végin is, meg a másik végin is. Akkor azt a görcsöt beledugta a gomolyának a legközepibe, osztán rá a sotut. Az a sotu összenyomta, lehetett vágni. A közepe meg szép lyukas vót.

A piac, az nagy dolog vót az asszonyoknak: gyalog tíz-tizenöt kilométert menni, meg vinni a hátunkon azt a sok portékát, megmég ugye, előtte az a sok postorkodás [tennivaló]. Vaját köpülni, tejfelt lecsurgatni, a túrot a kaskába, el lehet gondolni. Meg osztán mindent nagyon tisztán kellett tartani. Csak magát azt a huszonöt-harminc tejesfazekat kezelni,

az is mán nagy dolog. Kimosni, kiöblögetni, akkor be a lanyhos kemen-
cébe, hogy abba a fazékba a tej fele felmenjen. Mer kezeletlen edénybe
nincsen tejfel, hiába várja. Akkor hajnalba kelni, adni a jószágnak, batut
kötni [batyut], oszt úgy mentünk: gyalog. A hátunkon a nagy batu,
a cipőnköt meg vittük a kezünkbe, csak Mezőtúr alatt vettük fel. Mire
odaértünk, maj' leszakadt a tüdőnk, olyan nehéz vót. Amék asszony
a gyereket nem tudta hova tenni, az a gyereket kötötte a hátára, a kaskát
meg vitte a kezibe. Mer ilyen is vót. Akkor odaértünk a vajaspadho,
akkor levettük a ruhát, amivel addig takartuk, tettünk rá tisztát. Akkor
mindent mégegyszer végigtűrüggettünk: tiszta legyen a félliteres, tiszta
legyen a kanál, minden. Az én szomszédasszonyomnak, Annusnak, sze-
gínynek, mindég ki vót repedezve a keze, nem ért semmit, hiába mosta,
hiába kente. A piacon meg csak dugdosta. Mer a vevő megnézte az
asszonymak még a kezit is.

Jó vót az áru, eladtunk mindent. Akkor a kis píztkötöttük a zseb-
kendő sarkába, oszt mentünk a bódba. Mer ez a kis píz vót a házi kőtsigre
való, ebbü kellett megoldani az életet. A túró ára, a csirke ára, a liba ára,
ez az asszonyé vót, ebbü szedegette össze lassankint a jányoknak a dun-
nahajat, a kis angint, ami kellett. Máskor meg vett egy kartonruhácskát,
akkor harisnyát, kántuskát. Meg hát só kellett, petró kellett, gyufa,
élesztő, dohány – ez feltétlen kellett. Kemínmag, babérlevél – aki sze-
rette. Mást nem vettünk. Tej vót, disznót vágunk, tojás vót, liszt vót.
Mikor meg eladtunk egy hízót, abba mán az ember is beleszólt: adót kell
füzetni belülle, vagy no, most lehet venni egy kabátot a legnagyobb gye-
reknek. A tehín ára, a ló ára – ezér mán summapíztkötünk [sok pénzt] kaptunk,
ezér okvetlen fődet kellett venni. – No, a mezsgyén eladó két hold föld,
vegyük meg, hogy kerűjön árébb a mezsgye. Tagosítani . . .

Hét elejin mostak az asszonyok. Akkor hét derekán megsütötték
a kenyeret, takarítani meg szombaton kellett. A rendet az ember az any-
játú tanúja. Még most is hallom anyámat: – Margit, tőrügess le, tőrüd ki
az asztal lábát, söprögess ki, mázolj fel! Átkozott esztergás lábú aszta-
lunk vót, de haragudtam rá! – Az asztal lábát szépen tőrügessed megfele,
hozzá' be a lavorba vizet, az ablakdeszkát tőrüjed kifele. Az ablakdesz-
kára nagy igény vót, mer ha poros vót, az egy asszonymá mindent elárolt.
Akkor felmázolni a ház földjít. Én mindég szappanlével mázoltam,
a szappanlé nagyon szépen tartotta a földet.

Vasárnap oszt nem dógoztunk, vasárnap mentünk a templomba.
Vasárnap reggel még annyit kellett csináni, hogy vót egy vászonköcsö-
günk, azon öregapám fűrt egy lyukat. Akkor – hogy az utca is rendbe

legyen – vasárnap reggel felsöpröttünk, hogy friss legyen a seprés, akkor evvel a vászonköcsöggel mintát locsoltunk a fődre – nyócasokot, karikákat, ki mit. Mire mentek a népek a nagymisére, szépen fel vót locsolva az utca. Az asszonyok vasárnap is korán keltek. Reggel gyorsan bedagasztották a kelt tésztát, akkor elszaladtak a kismisére – mire megkelt a tészta, haza is értek. Nálunk édesanyám minden vasárnap három liter tejjel süített kelt kiflit. Azér, hogy az ő gyerekei ne ácsingózzanak. Az én édesanyám árvaján vót, de az olyan ügyes vót, nem azér, hogy az én anyám. Tanyán meg az asszony kisütötte a nagy vajling kiflit mán szombaton, oszt úgy el birt vasárnap reggel menni a misére. Én is mentem édesanyámmal mindennap. Feketétlet a gát, annyin vótunk. Ezt a szokását édesanyámnak csak a háború változtatta meg: akkor mindennap elment a fiaiér imádkozni.

Napi rendszeres munkák

Főzni mindennap kellett. – Jaj, Istenem, mingyá gyűnnek az emberek, mit is főztek. Annyinak; meg mibú! Kicsi vót a házná, öreg vót a házná, reggel is enni, este is enni, délire is csak kaptunk be valamit. Akkor télbe meg minden hajnalba fűteni kellett. Akkor betette a reggelit e kemencébe: szalonnát, karikára krumplit, vagy pörkölt káposztát. Akkor a gyerekek a házba felötöztek, az asszony bevitte a reggelit:

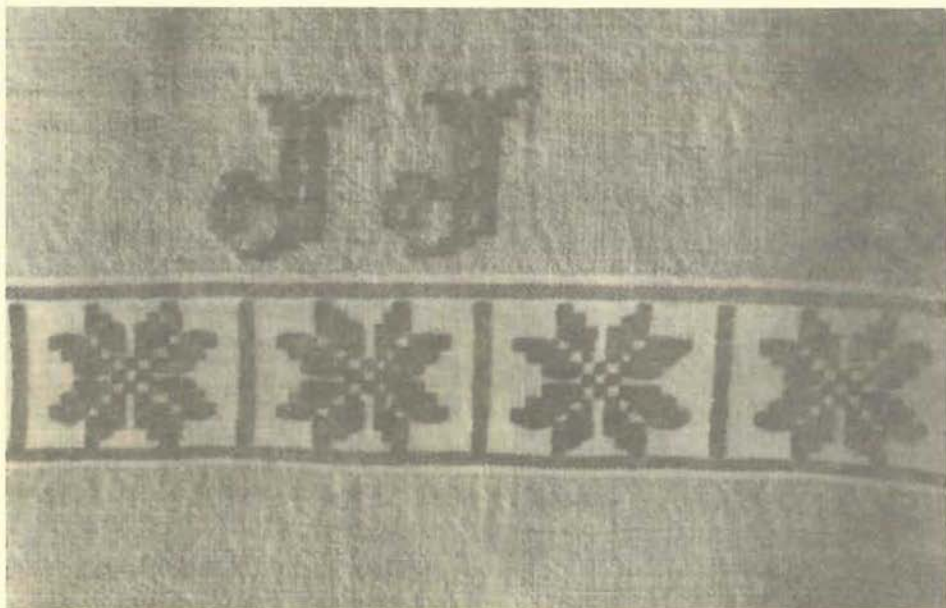

Idős asszony – kb. 60 éves – masnis kisunokájával. A nagymama kabátja (bajka) tükörposztóból készült. Ehhez az idősebb asszonyok öt-hat ráncos szoknyát is felvettek az időjárástól és a vagyoni állapottól függően. A fejkendő kötés módja téli: nyaknál erősen redőzött

– Egyetek, gyerekeim, menjetek iskolába. Akkor nagyobb lett a hely, akkor megfürdette a kisebb gyereket, megszojtatta, letette: – Aludj, lelkem. Akkor betette a kemencébe főni az ebédet: babot, borsót egy kis hússal.

Akkor egy kicsi összetakarított, beágyalt. Anyám padkásra ágyalt, akkor lehetett a szélire ülni. Én nem, én igényes vótam arra, hogy össze ne gyúriék az ágyterítőt. Magos ágy kellett: élire állítottam a párnát, akkor rá a tetejire a dunnát. Akkor kiszellőztetni. Akkor fejni minden nap. Akkor előértek a gyerekek, nyakig sárosan, akkor megmosdatni őket, megvacsoráztatni, lefektetni. Akkor előszedni a lábbeliket, megpucolni, megszárigatni. Akkor megfódozni a kabát könyököt, a gombot felvarrni. Meg hát az embereknek az ing is mingyá kiszakadt. Az eleje tiszta jó vót, a háta meg mán elnyótt az ingnek. Osztán ha nem fódoztuk vóna meg mingyá, milyen lett vóna az embereknek a teste. Akkor valamék gyerek mindég beteg vót, akkor virrasztani, rakni a vizes ruhákat.

Kétévenként meg gyüttek a gyerekek, szülni kellett. Nem emlékszek, hogy akkor betegeskedtek vóna az asszonyok. Meghaltak. De betegeskedni nem betegeskedtek. Tudom, édesanyám néha elszédült, majd oszt magáho tért. Erős vót édesanyám. Muszaj vót.

Törülköző minta (Kunkovács László felvétele)

VII. EGYEDÜL ÉLŐ ASSZONYOK

Az emberek elmentek kubikra, meg kimentek Amerikába, meg elvitték őket a háborúba. Bizony, sok vót olyan, hogy soha többet nem látta a családja. Még eltemetni se tudták, semmit nem hallott rulla családja többet, hogy él-e, hal-e. Olyan is vót, hogy halálhírét költötték, oszt évek múlva csak meglett. A szomszédasszonynak is az ura fogságba vót, az asszony meg eljárt Hoffmanékho [Hoffmann Ferenc pékmester] dógozni. De a gyerekeket mindég úgy hagyta ott: – Ki ne nyissátok, senkinek, kisjányom az ajtót! Egyszer osztán hazaért az apjuk a fogságbú. A három kisjány nem engedte be: – Azt mondta az édesanyám, senkit ne engedjünk be. Úgy szaladt el a másik szomszéd az anyjukért. Hoffmanék akkor megpakolták az asszonyt kenyérrrel, süteménnyel, hogy a fogolynak legyen mitenni [ennivaló].

Mikor gyütt a hivatalos levél, csak jajgatni tudtak az asszonyok. Itt-maradtak a sok gyerekekkel. Hogy nevelték fel őket, azt csak a Jóisten tudja. Munkalehetőség nem vót, summásnak nem mehettek a sok gyerekekkel. Akkor körűnéztek, mer enni csak kellett. Eljártak mosni a házakho – ezér kaptak egy kis ennivalót. Csinálták a laskát, a tarhonyát, meg a csigát a gazda házakho. Akkor ezér vittek neki fűtőt, íziket, szalmát. Vót olyan, aki ment kendert törni, kukoricát törni részre, akkor azt eladta. Vót olyan asszony is, aki kenyeret sütött magányos embereknek – vitték neki a lisztet, ő meg kisütötte a kenyeret. Eljártak takarítani is. Az én anyám a gyógyszerész úrra is takarított, meg a doktor úrra is. Akkor eljárt édesanyám Gellaiékho napszámba, ott mindég sült vajjat kapott. Hat gyereke vót, a kicsik otthon a káposztáskádba vótak. Urbán Mari néninek is kilenc gyereke vót egymagára, nem lehetett válogatni a dologba. Tapasztani járt az ilyen asszony, kapálni járt, a nagyobb gyerekek meg béresek vótak. Az özvegyasszonynak még géphö is ki kellett menni. – Te Mariska, aszongya nekem egy ember a gépné, gyün a jányod, hozza az ebédet. Én nagyon megijedtem, te Jóisten, csak nem csinált tüzet ez a gyerek . . . mer nádfedeles vót a házunk. – Anyukám, főztem, oszt a tüzet is ellocsoltam a katlan alatt – jó'tettem? Tanája ki, édesanyám, mit főztem? De nem tudtam kitanáni, mer ahogy főzte, mindég kavarta, oszt összetört a lelkenek. Mondom neki: – Paprikást. Mindég azt főztünk . . . Vége lett a cséplésnek, de mán harminc kiló liszt tartozásom vót Zsombok Viktór néninek. Mondom Szabó Bálintnak:

– Bálint bácsi, olyan nagy bánatom van nekem, hogy semmi kenyérnek valóm nincs. Még tartozok is. Aszongya: – Jó’van. Egy mázsa lisztet leőrölt nekem, de akkor még tiszta lisztet is csinált nekem. De még vámot se vett. Lett tisztalisztem, kenyérlisztem, meg korpa. Én ezt hazavitem kubikostalyigával, így oszt meg tudtam adni, amivel tartoztam. Olyan szegény vótam, hogy az előljáróság temette el a kisfiamot – de az adósságot meg kellett adni. Akkor gyűttek a rekvirálók [hatósági emberek], lisztet, zsírt szedtek össze. Akkor én eldugtam azt a kis maradék lisztet, a kisgyereket meg a kisjányt ráültettem. Benéznek, Imikém megszólal: – Itt van a liszt a kuckóba, itt ülünk rajta... majd kővé meredtem. De oszt a rekvirálók nem akarták észrevenni, mit mond a gyerek. Rengeteget dógoztam, emberfelettin. Mindent megfogtam, ami csak létezett. Még egy kis házat is összeraktam forintonkint – mikor mán összegyűlt tíz forintom, nem váltottam fel. Kuporgattam. Gyerekem vót, fel kellett nevelni.

Én meg batyuval hoztam kifele az anyagot a szabótú: gomblyukat varrtam rá. Ebbű tengettem magam egísz télen: gomblyukakat varrtam a katonaköpenyeken. Az egyik batyut hoztam, a másik batyut vittem.

Az én anyámnak jó állása vót: mint hadiözvegy szedte a mozijegyet Szabó Imre bácsiná. Örzse néni, Franci néni – ez a három özvegyasszony a Koronába dógozott, szedték a mozijegyet.

Az én anyám járt a piacra, mikor apám meghalt. Hozzáfogott ilyen tézstasütéshö: lekváros kifli, túrós bukta – ezeket árolta a piacon meg a vásárokba. Vidékre is vitte batyuval. A maradék, meg az égett – az a mienk vót, gyerekeké. Kacsát is sütött anyám, oszt vitte a piacra, ott ezek a kofák megvették. Oszt így a húsábú a kacsa ára visszagyüött, az aprólék meg a kacsa zsírja megmaradt a családnak. Vót olyan ősz, hogy hetven liter kacsazsír összeszedett. Azon az őszön nem kellett kiporciózni az enivalót.

Jártak feketézni is az özvegyasszonyok. Én, mikor az uram meghalt, eladtam a kubikostalyigát meg a szerszámot – takarmányér. Vettem hét libát, meg egy malacot. Meg vót egy birkám. A libát kitömtem, felvittem Pestre. Mikor az jó’sikerűt, vettem másik libát, azt is felvittem Pestre. Vót az a Teleki tér, oda lehetett vinni. Így oszt vettem karácsonyra a kisjánynak kabátot, mer még kabátja se vót. Majd oszt az én gyerekeimnek is lett karácsonyfa, mer lett egy kis pízem abbú a libábú. Tojásos Viktór néni is, Istenem, mennyit buddogott [sokat járkaál a munka után], mire az öt jányt felnevelte. Mindég uta-

zott Pestre a tojásokkal. Oszt azér csak felnevelte mind az öt jányt. Hogy hogy, azt csak ő tudná megmondani.

Mink tanyán éltünk. Nem is tudom, hogy éltünk meg édesapán nékű... Édesanyám sütött mindönknek egy cipót, oszt ennek egy hétre elégnek kell lenni – de milyen a gyerek? Meglopja a másét. De még ez semmi, 'kilencszáztizenhét, az vót a legveszedelmesebb. Húsvét fele ellett egy tehenünk. Lefeküdt, megellett, kihúztuk azt a szép bornyút édesanyámmal, de a tehín többet nem kelt fel. Elpusztút a szép kis tehenünk. Akkor osztán nem vót tej, ott vót a sok éhes gyerek. Akkor a sarki szomszédnak eladó vót egy tehín, szegíny édesanyám megvette. Kigyün a tehíny, nagy tőgye van, csak öreg vót. Nem baj, csak tej legyen, csak tudjunk enni, mer éhesek vótunk. Boldi bátyám vót a legnagyobb, feji: – No, ha tele lesz a zsétár, jó'lakunk... Hát félig se lett a zsétár. Micsinájunk. Elég az hozzá, hogy rajtunk veszett a tehín. Mindég fejtük. Egyik gyerek is odament, a másik is odament, de nem lett egy csecsbű csak egy pohárral. Ríttunk. Nem vót ennivaló. Az vót a szerencsénk, hogy olyan jó természetű vót édesanyánk, hogy soha nem káronkodott, soha nem zúgolódott.

Tizenötre kelve mán zengett a behívó a magyaroknak, mán nem tudtak az emberek aratni. Az asszonyok meg csak tehetetlenek vótak. Aládugtuk a petrencerudat a boglya közepinek, én elő', édesanyám hátú, bevittük, akkor mentünk az aljáér. Hordta a zsákokat a pallásra is édesanyám, mindent meg kellett neki csinálni. Lóval vetettünk, ekéztünk is, jány hajtotta a lovat, a fiúgyerek meg irányította. Keserves vót, úgy gazdálkodtunk, ahogy tudtunk. Meg kellett élni. Gyerekjány vótam, nem mertem pucolni a lovat kefével, fétem tülle. Micsinájak... elővettem a seprűt, avval pucoltam meg. De csak tiszta lett. Tudom, egyszer meg haza kellett a faluba gyünni édesanyámnak. Sár vót, csak lóval birt gyünni. Akkor oszt úgy akart felülni a lóra, hogy a létrát oda támasztotta a falho. A ló meg mindég elhúzódott onnan. Akkor oszt ketten megfogtuk a lovat, odaszorítottuk a falho, úgy tudott felülni édesanyám. Begyütt a faluba, megvette, amit meg kellett venni.

A rokonság segített, ha oda is maradt ember. Az én anyám huszonhét évesen maradt egyedű velünk. Vót hat hód föld, azt anyámnak elvégezte a rokonság. Ezér anyám kézi munkát végzett nekik: kapált, tapasztott, meszelt. Akkor vót egy tehenünk, áldott jó tehínke vót, éhezni sose éhezünk. Úgyhogy a kenyérnek valót az a kis föld megtermette, vót annyi kukorica is, hogy egy hizócskát minden évbe le tudtunk vágni.

A ruhát úgy vettük, hogy járt édesanyám a házakho tapasztani, meszelni, mosni, vasalni. Amit csak tudott, szegény, mindent megfogott, hogy minket felneveljen. Tavasztú őszig kiadott bennünköt nagymamáho, ott vótunk a jószágra vigyázni. Akkor ott kaptunk kosztot meg egy kis píz, vagy egy ruhát akasztottak ránk. Nem tudom, hogy csinálta szerencsétlen édesanyám, de mink soha nem fáztunk, nem éhezünk. Nekünk úgy nagyon jó vót, mer édesanyám szeretett bennünköt. Meg mán mikor nyóttunk, csak könnyebb lett, mer beállhattunk cselédnek. Egyszer vótam summás is, de a cselédnek jobb vót, jobb ételeket evett. Andrásunk meg, e legöregebb: – Kimegyek én, édesanyám, Amerikába. Mennek a falubú kifele sokan. – Jaj, fiam, hát akkor fel kell venni a píz a takarékbú útikőcsígre . . . Akkor csak kiment. Osz, olyan jó szerencséje lett, hogy kapott munkát, küdte hazafele a píz. Kifizettünk minden adósságot – nagyon szerette András édesanyámat.

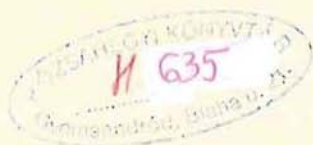

Idősebb házaspár. Az ő idejükben még a nagycsaládos életforma gyakori volt a faluban: több nemzedék élt és gazdálkodott együtt. Dávid Mária fekete szövet szoknya-blúzban van, a blúzt selyem anyag díszíti. Knapcsek Imre öltözéke: fehér ing, mellény, zakó, csizmanadrág, huszárszegéses keményszárú csizma

Vót özvegyasszony, aki férhőment. Férhőment, mer lyukas vót a tető, mer ott vót egy csomó gyerekkel. Az én nevelőanyám is aszonta, hogy azér ment férhő, mer ahány ház vót Endrődön, azt mán ő mind megtapasztotta. Odakerút hozzánk négy gyerekkel, mink is vótunk öten, mikor édesapám megözvegyült. Odakerút a nevelőanyám 'tizenöt júniusába, júliusba meg elvitték édesapámat katonának. 'Tizenyóc karácsonyára gyütt haza édesapám, addig csak egymaga postorkodott a kilenc gyerekkel a nevelőanyám.

Törülköző minta (Kunkovács László felvétele)

VIII. ÖREGASSZONYOK

A századforduló táján még sok család együtt gazdálkodott. Együtt mentek ki a mezőre, a nagyapa parancsolt: most ezt kell vetni, most ezt, most aratni kell, most trágyázni kell. Hallgattak rá a fiai még ember korukba is. Akkor nem vót olyan, hogy azt mondta vóna a fia, hogy: nem.

Akkor mikor elgyütt az ideje, megosztályozkodtak [szétosztották a földet]. A nagyapa kiválasztotta valamék fiát: – Te többet kapsz, mer te engemet eltartol meg eltemetel. Mikor oszt a nagyapa meghalt, a nagymama ott maradt egy jányával az öregházba. Akkor a többi gyerekitű komenciót [járandóságot] kapott. Jó bőven vót megállapítva, meg lehetett belülle élni. Tehenet tartottak neki, búzát vittek, zsírt vittek, hízót vittek – ez benne vót a végrendeletbe. Hogy ne kelljen neki szűköldni.

Még birtak, dógoztak az öregasszonyok. Nyárba megfőzött nagymama egy nagy kotlár [vaslábas] kását, akkor öntöttek rá tejet, megvót az ebéd. Megfőzte az öregasszony azt az egyfajta ételt. Leült a kemence szája elé a padkára, oszt a katlanon főzögetett.

Piacra jártak, templomba jártak. Aki a faluba lakott, az mindennap ment a templomba. A tanyábú egy héten egyszer birtak csak hazagyünni. Akkor karácsony előtt jártak a házakho imádkozni. Kilenc házho mentünk. Vót egy Szent Család-kép, azt a képet mindenüve vittük. Odaértünk, kérdeztük: – Adnak szállást a Szent Családnak? – Adunk. Akkor odabe csináltunk olyan oltár-félit, gyertyát gyútottunk, imádkoztunk, akkor az oltárt otthagytuk egy napra. Másnap vittük tovább. Mentünk Kiszely Miklósékho, akkor Szujóékho, Tímár Gergely bácsiékho, még Cservenékhö is kimentünk a Décsi pusztára.

Akkor vótak a keresztjáró napok. Mentünk a keresztékhö, de sokan, este, énekeltünk, mentünk kilométereket. Elimádkoztunk egy keresztné, akkor mentünk tovább, énekeltünk. Elfoglaltuk az egisz útát. Hornok Panni néni vezetett bennünköt, nagyon szép hangja vót.

Szépen felötöztünk, szép sötét ruhákba. Akkor az asszonyok mindig sötét ruhákba jártak. Ez vót a divat, meg ilyen vót az életük. Gyász mindig vót olyan nagy családokba. Meg mire az első háborúnak vége lett, ott vót a második háború. Mikor vót a tizennégyes háború, fekete ruhába ötöztek az asszonyok. – Ki tudja, mikor hal meg az urad, feketébe kell lenni. Anyám is feketébe járt, pedig huszonéves lehetett akkor.

Mer nálunk is a családbú Pál katona vót, Imre katona vót, Vendel is elment katonának, József is. Szegények, soha többet nem gyűttek vissza. Esténkint, onokák, hancúroztunk, nagymama meg odaállt a kemen-céhő, oszt hallottuk hogy rí. – Vendelem, Jóskám, hun vagytok... Ját-szottunk, játszottunk, egyszercsak sírásba fulladt az egisz.

Ahogy idősödött édesanyám, úgy mindég inkább csak ülni kívánko-zott. Kiült a kispadra vagy az árokpartra, vagy a nagygerendára, mikor hova süttött a nap. Imádkozgatott, akkor beszélgetett, ha vót kivel. Meg-tudakolták, ki halt meg, ki temette, mit énekeltek neki.

Szél érte a régi öregasszonyokat, úgy mondták [agyvérzés]. Az én nagymamámnak meg mindég mádrája vót: – Halljátok, most egisz fent van a mádrám, oszt úgy deréktájon tapogatta magát. Kívülrű nem látszott semmi, hogy oszt mi vót ez... csak fájhatott valami szegíny-nek.

Mikor ágynak esett az öregasszony, akkor a menyecske vagy a jánya ápolta. Akkor egy valaki kiállt a munkábú, az nem ment dógozni, annak otthon kellett lenni. Tisztességgel elgondozták az öregeket. Hogyne, a fiataloké lett minden vagyon, meg vót becsülve az öreg érte úgy, hogy csak úgy lehetett. A gyerekek értékelték azt, hogy énnekem földet adott, tanyát adott. Nálunk édesanyám mikor nagybeteg lett, egy ott vót min-dég mellette, a többi meg felváltva ment mindennap. Éjjel-nappal ott vót valamék. Mer ő is olyan vót, hogy mindet kívánta. Vót, hogy éca [éjszaka] gyűtt át értem a testvérem: – Gyere, Laci bátya, mer édesanyám téged kíván. Halálába is összetartotta a családot. De azok a testvérek a mái napig is összetartanak.

Nekem nagyanyám meg nagyapám egyszerre haltak meg. Egyik délelőtt, másik délután. Egyszerre temettük őket. Ilyen is vót.

Nagymama meghagyta, hogy a selyemkendőjít [jegykendő] tegyük be a koporsójába. Meg a menyasszonyi alsószoknyáját kellett ráadni, fehér csipkés vót. Édesanyámat meg egy nagyon szép fekete ótott rózsás ruhába kellett eltemetni, az anyósátú kapta, mikor megszülte Maca nénémet. Meghagyták a halotti öltözéket, el vót kieszítve, össze vót kötve. Mikor meghalt, a keze nem mellé vót téve, hanem imára kulcsolva össze vót téve, az olvasója meg rá vót tekerve a kezire. Az imakönyvit meg a párnája alá dugták. Kifaragták a sírkeresztjít neki – egy kicsit kisebbre, mint az urának –, ráírták a saját nevit: Sóvágó Mária, vagy Balog Kis Regina, vagy Kiszely Irén.

Ha meghal valaki, akkor a faluba lélekváltsággal csendítenek neki. Embernek háromszor, asszonynak kétszer, gyereknek egyszer. Én,

mikor kétszer csendítenek, mindég megijedek: – jaj, csak nem . . . Akkor elszaladok édesanyámho: – édesanyám, hun van??! De milyen az anya: ül a komra közepin a sámlin, osztán – mint kiskorunkba a rákszemcukrot – rakja széjjel a diókot a gyerekeinek szemenkint. Odaguggolok hozzá, megfogom a kezit, oszt kérdem: – Édesanyám, hány szem jut . . .

Idős asszony kezei. (Fotó: Fehérváry Ferenc)

JEGYZETEK

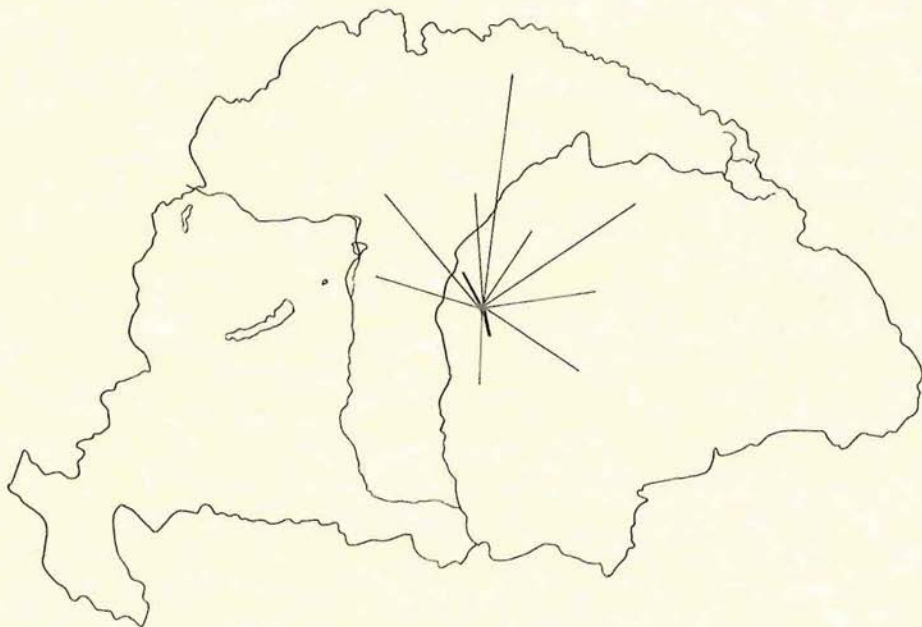
1. sz. A nem endrődi származású menyasszonyok

Kunszentmártonból 1896 és 1945 között egy endrődi férfi hozott feleséget. Nézzük meg, hogy aki nem endrődi feleséget választott, mely településről házasodott!

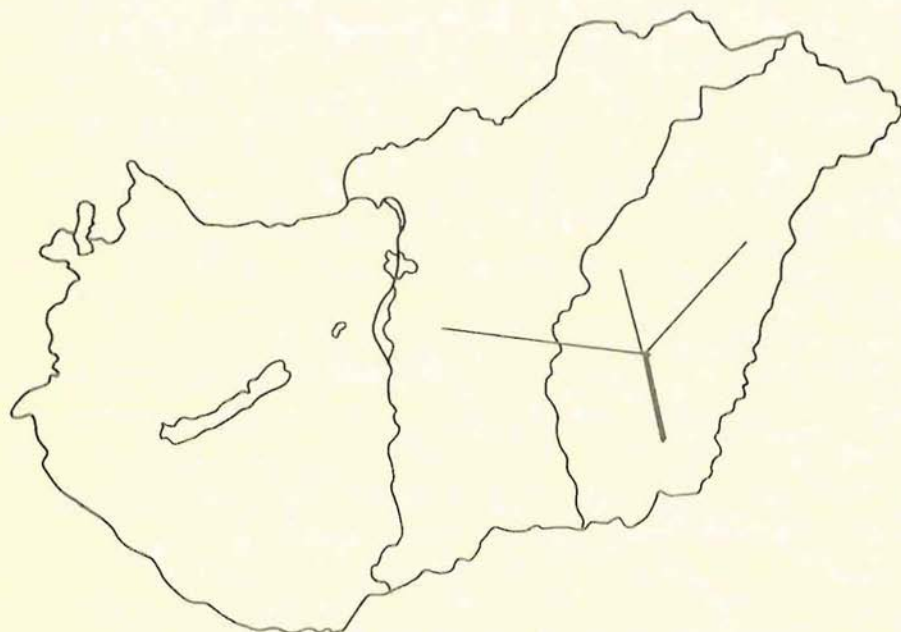
Gyoma	48	Kondoros	1
Szarvas	8	Kunszentmárton	1
Budapest	5	Margitta	1
Dévaványa	5	Mezőberény	1
Mezőtúr	5	Nagybánhegyes	1
Gyula	4	Nagysajó	1
Békés	3	Nagyszalonta	1
Endrődszentlászló	3	Pesterzsébet	1
Békéscsaba	2	Rákoskeresztúr	1
Orosháza	2	Sebeskellemes	1
Arad	1	Szeghalom	1
Csenger	1	Tiszavárkony	1
Debrecen	1	Törökbálint	1
Diósgyőr	1	Törökszentmiklós	1
Doboz	1	Újiráz	1
Etes	1	Újkígyós	1
Füzetgyarmat	1	<u>Zalamerénye</u>	<u>1</u>
Kisújszállás	1	Összesen	110

A táblázatból kitűnik, hogy az endrődi férfiaknak, akik nem endrődi feleséget választottak, 43,6%-a Gyomárról nősült, 40%-a Békés megyei és egyéb közeli településről nősült, 16,4%-a pedig távolábbi településről. (Forrás: Polgármesteri Hivatal Kirendeltsége Endrőd Házassági anyakönyvek 1896-tól 1945-ig)

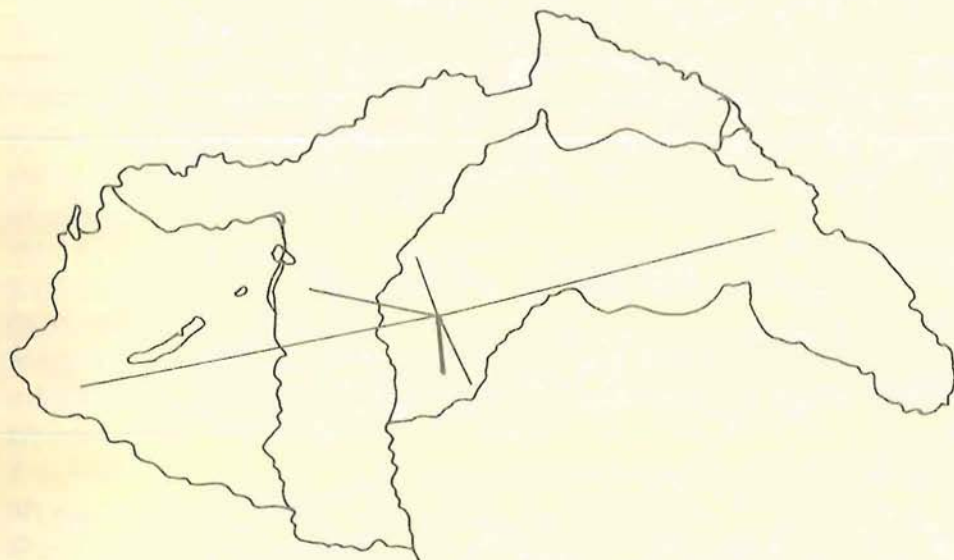
*A nem endródi származású menyasszonyok lakóhelyei 1896 és 1920 között
A lakóhelyeket megyénként jelöltük meg*

A nem endrődi származású menyasszonyok lakóhelyei 1921 és 1938 között

A nem endrődi származású menyasszonyok lakóhelyei 1939 és 1945 között

2. sz. A római katolikus vallás asszimiláló hatása Endrődön

A falu többsége római katolikus vallású, de vannak az endrődiek között is, és a más településről ide házasságok között is más vallásúak.

Az endrődi más vallásúak az 1896 és 1945 között házasságok kötöttekéből:

	férfi	nő
református	42	23
evangélikus	20	7
izraelita	5	39
görögkeleti	7	2
görög katolikus	4	2
	<hr/>	<hr/>
	78	73

Más településről Endrődre házasságok között más vallásúak 1896 és 1945 között:

	férfi	nő
református	193	12
evangélikus	58	2
izraelita	33	1
görögkeleti	8	–
görög katolikus	5	1
unitárius	1	–
	<hr/>	<hr/>
	298	16

A házasságkötéskor megegyeztek, hogy a születendő gyerekek melyik vallást követik. Itt mutatkozik meg Endrőd asszimiláló hatása vallási szempontból, mert ha az egyik fél katolikus volt, a gyerekek is ezt a vallást követték. Kevés kivétel volt: hat esetben fordult elő, hogy református és katolikus vegyes házasságban a gyerekek reformátusok lettek, egy esetben evangélikusok és egy esetben görögkeletiek lettek a gyerekek.

1927-től fordult elő, hogy az egyik fél áttért a másik hitére az esküvő után. Így nem okozott gondot a gyerekek vallása. Nyolc olyan házasság volt, melyben katolikus hitre tért át a más vallású házastárs, hét olyan, melyben református hitre tért át a katolikus házastárs, és egy, melyben evangélikus hitre tért át a katolikus házastárs. Két esetben nem egyeztek meg a születendő gyermek vallásáról. Összegezve: tizenhét esetben nem lett katolikus vallású a vegyes vallású házasságból született gyermek – ez

a vegyes házasságok öt százaléka, de kilencvenöt százaléknál katolikus vallású lett a gyerek. Ez elenyésző szám a négyszázhatvanöt más vallású házastárshoz képest. Ha ebből a számból levonjuk a harminckilenc izraelita vallású házasságkötést, és a tizenkét férfit, aki nem katolikus feleséget választott, a tizennyolc nőt, aki nem katolikus férjet választott, és a tizennyolc házasságot, melyben úgy egyeztek meg, hogy nem katolikus lesz a gyerek, akkor marad háromszáznegyven házasság, melyben a másik fél vallása a következő generációban már nem érvényesül. (Forrás: Polgármesteri Hivatal Kirendeltsége Endrőd Házassági anyakönyvek 1896–1945)

3. sz. 1896 és 1945 között 6256 házasságot kötöttek Endrődön.

Ebből 810 férfi és 110 nő házasodott Endrődre más településről – ez az összes házasságok 14,7%-a. Tehát a házasságkötők 85,3%-a Endrődön találta meg a párját.

A nem endrődi származású vőlegények:

Gyoma	180	Újpest	6
Mezőtúr	56	Kenderes	5
Budapest	46	Petrozsény	5
Dévaványa	41	Pusztaföldvár	5
Szarvas	34	Sarkad	5
Túrkeve	25	Szeged	5
Kondoros	23	Újkígyós	5
Békéscsaba	19	Báránd	4
Mezőberény	17	Bucsatelep	4
Békésszentandrás	16	Debrecen	4
Békés	14	Doboz	4
Tiszaöldvár	14	Füzesgyarmat	4
Törökszentmiklós	12	Karcag	4
Körösladány	10	Komádi	4
Szolnok	9	Mezőhegyes	4
Endrődszentlászló	9	Öcsöd	4
Arad	7	Abony	3
Gyula	7	Csermő	3
Csorvás	6	Gyulavári	3
Nagyszénás	6	Kisújszállás	3
Szeghalom	6	Makó	3

Nagyvárad	3	Csongrád	1
Pestszenterzsébet	3	Csór	1
Simonyifalva	3	Csökmő-Újiráz	1
Szentes	3	Dargos	1
Vésztő	3	Darvas	1
Cegléd	2	Derenk	1
Cibakháza	2	Diósgyőr	1
Dombegyház	2	Etes	1
Gyöngyös	2	Fegyvernek	1
Jászfényszaru	2	Fülöpszállás	1
Kuncsorba	2	Gyömrő	1
Kunhegyes	2	Hajdúböszörmény	1
Kunszentmárton	2	Hajdúszoboszló	1
Mezőkovácsháza	2	Haró	1
Nagykáta	2	Hercegfalva	1
Orosháza	2	Inota	1
Pestújhely	2	Jászapáti	1
Rimaszombat	2	Karaszna	1
Soborsin	2	Kengyel	1
Tiszakürt	2	Kerkabarnabás	1
Ácsfalva	1	Kéthely	1
Alvinc	1	Kiscsákó	1
Aranyosgerend	1	Kispest	1
Bácsföldvár	1	Kisszántó	1
Balatonalmádi	1	Kisvárd	1
Barkaszó	1	Kolozsvár	1
Bél	1	Kovászó	1
Belényes	1	Kőalbohirta	1
Békéssámson	1	Körösszakál	1
Beregböszörmény	1	Köröstarcsa	1
Berettyóújfalu	1	Kötegyán	1
Bihardiószeg	1	Kőtelek	1
Bőnyréta	1	Kunágota	1
Branyiczka	1	Kürtös	1
Cece	1	Lajtaszentmiklós	1
Chicago (USA)	1	Léva	1
Csabacsúd	1	Losonc	1
Császár	1	Lugos	1
Csepel	1	Maglód	1

Magyaróvár	1	Solymosvár	1
Magyar-Világos	1	Soroksár	1
Marosnémeti	1	Sövényháza	1
Marosvásárhely	1	Szajol	1
Martonszállás	1	Szapárfalva	1
Medgyesegyháza	1	Szekszárd	1
Mesterszállás	1	Szentendre	1
Mohora	1	Szentetornya	1
Nagybánhegyes	1	Székelyhid	1
Nagybecskerek	1	Szombathely	1
Nagykamarás	1	Sződ	1
Nagyszalonta	1	Tápiógyörgye	1
Nemescsó	1	Tápiószecső	1
Nezsider	1	Tiszaderzs	1
Ózd	1	Tiszapüspöki	1
Öcsény	1	Tizsasas	1
Pécs	1	Tiszavárkony	1
Pestszentimre	1	Tószeg	1
Petrilla	1	Tövis	1
Piskitelep	1	Újiráz	1
Pusztá-Hodisel	1	Ura	1
Pusztaszöllős	1	Üllő	1
Pusztá-Told	1	Vajdaszentivány	1
Rákóczifalva	1	Vác	1
Rákosliget	1	Váchartyán	1
Rákospalota	1	Várad-Szöllős	1
Rákosszentmihály	1	Vecsés	1
Salgótarján	1	Velence	1
Sarkadkeresztúr	1	Veszprém	1
Ság	1	Vulkán	1
Sárbogárd	1	Zsáka	1
Siófok	1	Összesesen	810

1935 és 1945 között 130 házasságot kötöttek Endrődszentlászlón (Hunya). Ebből más településről származó feleség nem volt. Tehát a házasságkötők 79%-a Endrődszentlászlón találta meg a párját.

A nem Endrődszentlászlóról származó vőlegények:

Gyoma	7
Békés	3
Békéscsaba	3
Kondoros	3
Mezőberény	2
Szarvas	2
Arad	1
Budapest	1
Dévaványa	1
Gary (USA)	1
Pocsaj	1
Rákoskeresztúr	1
Újkígyós	1
Összesen	27

A táblázatból kiderül, hogy a szomszédos településről, Gyomáról hoztak legtöbben férjet: 180-an, ez 22%. Békés megyei, és az Endrődhez közeli tiszántúli településekről 464-en nősültek Endrődre, ez 57%. Csak a fennmaradó 21% jött távolábbi településekről (Ebből Budapestről jött 46 fő, 5,7%.) Feltűnő, hogy a Dunántúlról alig volt férjjelölt, pedig várható lett volna, hiszen sokan voltak summások Endrődről a Dunántúlon. Feltehetjük, hogy akik ezeken a településeken találták meg a párjukat, nem hozták Endrődre, hanem ők költöztek el a férjük lakóhelyére. Felsoroljuk a leggyakoribb helyeket, ahol az endródi lányok és asszonyok summások voltak – a felsorolás sorrendje azonos a gyakoriság sorrendjével –:

Sarkad (Magyar Föld R. T.)
 Zirc (Apátsági Uradalom, Előszállás)
 Sárosd (Gróf Esterházy László uradalma)
 Ókígyós (Gróf Wenckheim József uradalma)
 Pusztatenyő (Léderer Arthur és Károly uradalma)
 Póstelek (Gróf Széchenyi uradalom)
 Vizesfás (Özv. Gróf Nádasdi Tamásné uradalma)

Macskás (Farkas György uradalma, Füzesgyarmat)
Békéscsaba (Szojka György)
Pusztaszenttamási (Gróf Almási Imre uradalma)
Adony (Gróf Zichy uradalom)
Szeged Bodomréti konyhakert
Csabacsüd-Szilfa major (Schwartz Ggyula)
Mezőhegyes Magyar Királyi Ménesbirtok
Újkígyós
F. M. Nagylángi bérgazdaság
Abony (Báró Harkányi uradalma)
Pusztá-Kengyel (Léderer testvérek)
Doboz (Gróf Wenckheim Dénes uradalma)
Szöllős (Gróf Sennyei Béláné uradalma)
Nagyhantos (Gróf Sennyei Béláné uradalma)
Gyulavári (Gróf Almási Dénes uradalma)
Dombegyház (Wittman Ferenc uradalma)
Tiszaug (Csicsópolyáni Steer Ferenc uradalma)
Kaposvár Mg. Társaság
Békés (Gróf Wenckheim Frigyesné uradalma)
Csorvás (Gróf Wenckheim Károlyné uradalma)

Ha összehasonlítjuk az előző táblázattal, láthatjuk, hogy Zirc, Sárosd, Ókígyós, Pusztatenyő, Póstelek, Pusztaszenttamási, Adony, Nagyláng, Szöllős, Nagyhantos, Tiszaug, Kaposvár településekről nem nősült senki Endrődre, pedig generációk jártak oda dolgozni.

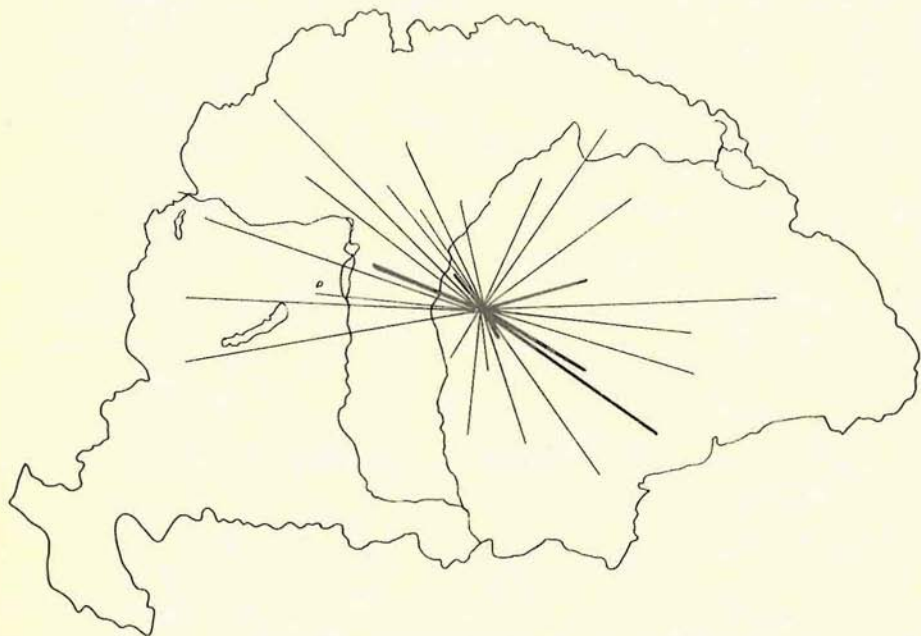
Házasságkötési szokások az endrődi izraelita vallásúaknál:

Az endrődi izraelita vallású nők szinte kizárólag a falun kívül választottak férjet. 1896 és 1945 között 5 olyan házasságkötés volt, melyben a menyasszony is és a vőlegény is endrődi származású volt. Ennek az lehet az oka, hogy azonos vallásút választottak házastársnak, és Endrődön nem volt olyan nagy számú izraelita vallású népesség, hogy mindenki találhasson magának itthon párt. Egyetlen olyan házasság volt, melyben a férj evangélikus és a feleség izraelita vallású.

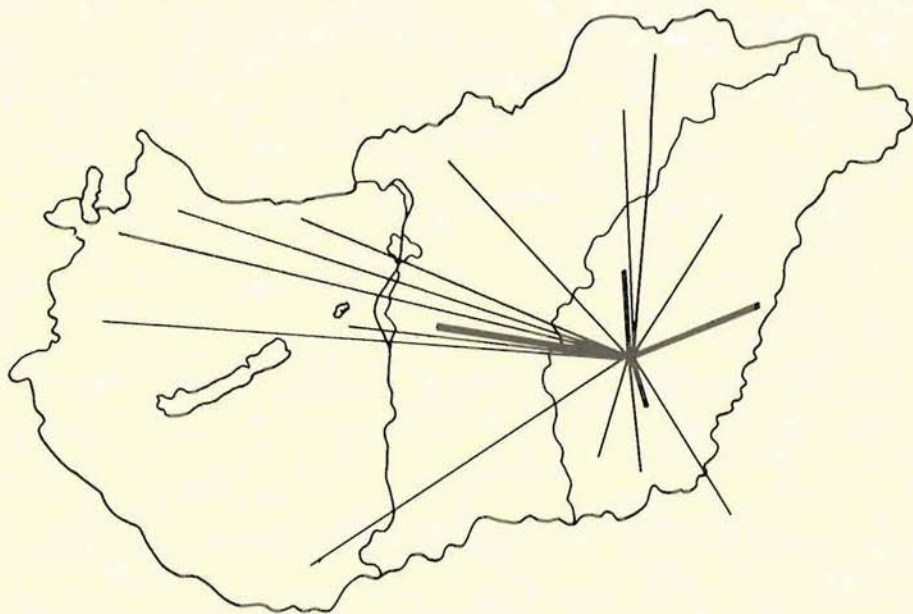
A következő településekről jöttek az izraelita vallású nők férjei:

Budapest	9
Dévaványa	2
Mezőkovácsháza	2
Szentes	2
Túrkeve	2
Abony	1
Békés	1
Békéscsaba	1
Bónyrétalap	1
Gyula	1
Karcag	1
Kenderes	1
Körösladány	1
Kunhegyes	1
Mezőtúr	1
Nagyvárad	1
Öcsöd	1
Pestújhely	1
Siófok	1
Szarvas	1
Szeghalom	1
Összesen	33

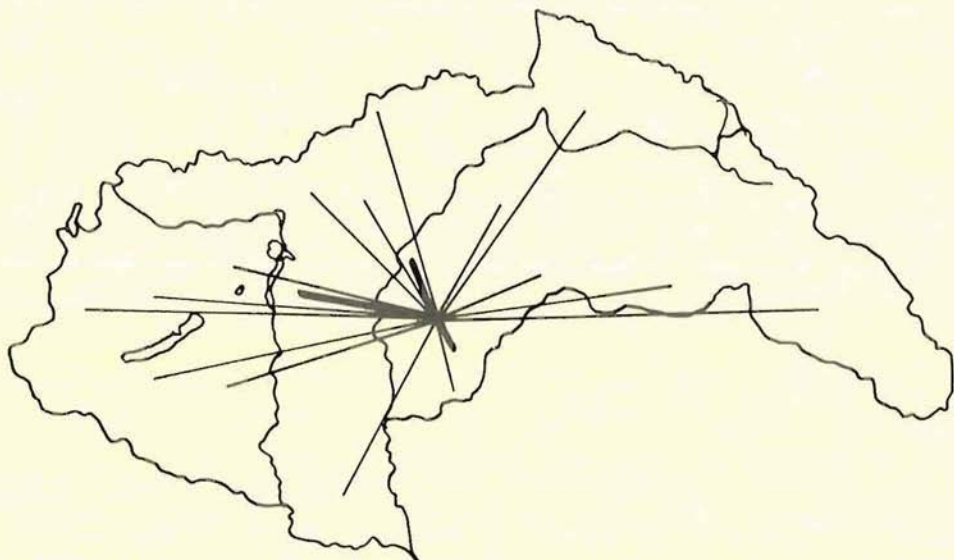
*Az Endrődre házasodó férfiak lakóhelyei 1896 és 1920 között
A vastagabb vonallal jelölt megyékből házasodtak Endrődre többen, tehát ez
a jelölés a gyakoriságot jelzi*

Az Endrődre házasuló férfiak lakóhelyei 1921 és 1938 között

Az Endrődre házasuló férfiak lakóhelyei 1939 és 1945 között

A nem endródi származású vőlegények foglalkozása:

Iparosok

autószerelő
bádogossegéd
bányamunkás
bognársegéd
borbély
cserépkályha-készítő
cipész
csizmadiasegéd
férfiszabó
gépész
géplakatos-segéd
gyári munkás
harisnyakötő
kádár
kazánfűtő
kocsigyártó
kovács
kőműves
könyvkötő segéd
lakatos
mészáros
molnársegéd
motorkezelő
műbútorasztalos
műköves
női szabó
pékmester
sütősegéd
szabó segéd
szerszám- és géplakatosszerelő
szíjgyártósegéd
szobafestő
szövőmunkás
szűcsmester
üveges és asztalos
vasesztergályos

vasgyári munkás
villanyszerelő

Kereskedők

éttermi segéd
gabonakereskedő
kocsmáros
lókereskedő
pincér
rőfös kereskedő
tollkereskedő
vegyeskereskedő
vendéglős

Tulajdonosok

földbirtokos
bútorgyáros

Mezőgazdaságban dolgozók

bolgárkertész
erdőőr
gazdatiszt
uradalmi kertész

Fegyveres testületek tagjai

állami rendőr
csendőr őrmester
csendőr törzsőrmester
fegyőr
gyalogsági tizedes
huszár
városi rendőrtizedes

Egyéb

gépkocsiveető
munkásfelügyelő
zenész

5. sz. Az esküvők időpontja

hónap	<i>Endrőd</i>		<i>Endrődszentlászló</i>	
	házasság- kötések száma	%-ban	házasság- kötések száma	%-ban
január	606	9,7	6	4,6
február	447	7,1	7	5,4
március	115	1,8	2	1,5
április	354	5,7	12	9,2
május	513	8,2	16	12,3
június	311	5,-	12	9,2
július	137	2,2	1	0,8
augusztus	277	4,4	10	7,7
szeptember	652	10,4	15	11,5
október	1196	19,1	24	18,5
november	1550	24,8	24	18,5
december	98	1,6	1	0,8
	6256	100%	130	100%

Ezekből az adatokból kiderül, hogy márciusban, júliusban és decemberben házasodtak össze a legkevesebben. A március a nagybőjt miatt, a december az advent miatt, július pedig az aratás miatt nem nagyon alkalmas az esküvők megtartására. A legkedveltebb időpontok: szeptember, október, november és január. Ebben a négy hónapban kötött házasságot az összes házasuló 64%-a. Csak a háborús években borult fel ez a rend. 1914 októberében pl. senki nem kötött házasságot; 1915-ban január, február, március, május, június hónapokban senki nem kötött házasságot, októberben 1, novemberben 2 házasságkötés volt, pedig eddig ez volt az elfogadott időpont. 1944-ben januárban és februárban kötöttek a legtöbbet házasságot, októberben egy házasságkötés volt, hiszen ekkor ért ide a front. Érdekes, hogy ez az október 14-én kötött házasság az egyetlen a vizsgált időszakban, melyben a római katolikus vallású jegyesek nem a templomban kötöttek házasságot. A segédlelkezés – Dászkál István – adta össze a párt, és az anyakönyvekben közli az okot: „A házasságot Endrőd, Kossuth Lajos u. 23. sz. alatt kötöttük meg,

mivel nem lehetett a templomba bejutni. A plébános eltávozván a hadműveletek elől, az 1098. can. is alkalmazható lett volna.”

(Forrás: Plébániai Hivatal Levéltára Endrőd Esketési anyakönyvek)

Polgármesteri Hivatal Kirendeltsége Endrőd Házassági anyakönyvek

6. sz. Polgári házasságkötések száma 1896 és 1945 között Endrődön; 1935 és 1945 között Endrődszentlászlón

Endrődön:

1896	114	1918	122	1940	94
1897	116	1919	298	1941	103
1898	126	1920	210	1942	92
1899	135	1921	205	1943	101
1900	111	1922	152	1944	75
1901	162	1923	154	1945	107
1902	115	1924	131		6256
1903	84	1925	141		
1904	137	1926	123		
1905	115	1927	150	<i>Endrődszentlászlón:</i>	
1906	138	1928	145	1935	11
1907	149	1929	137	1936	12
1908	133	1930	132	1937	12
1909	120	1931	150	1938	15
1910	132	1932	143	1939	10
1911	132	1933	142	1940	13
1912	110	1934	133	1941	12
1913	124	1935	115	1942	11
1914	67	1936	103	1943	11
1915	15	1937	116	1944	5
1916	35	1938	126	1945	18
1917	79	1939	107		130

A faluban először a polgári esküvőt tartották meg (1895 október 24-től rendszeresen). Az egyházi esküvőt aznap, másnap vagy harmadnap tartották.

Az 1896 és 1945 között Endrődön megkötött házasságok száma

(Forrás: Polgármesteri Hivatal Kirendeltsége Endrőd Házassági anyakönyvek
Plébániai Hivatal Levéltára Esketési anyakönyvek)

7. sz. A válások száma 1896 és 1945 között

A faluban a fenti időszakban 86 válás volt. Ez a megkötött házasságok 1,4%-a.

Az alábbi években volt válás Endrődön:

1914	1	1929	2	1938	8
1922	1	1930	3	1939	1
1923	2	1931	3	1940	6
1924	2	1933	4	1941	4
1925	3	1934	5	1942	2
1926	2	1935	6	1943	8
1927	4	1936	4	1944	3
1928	3	1937	4	1945	5
				Összesen	86

A táblázatból láthatjuk, hogy 1896 és 1914 között nem volt válás a faluban. 1922-től viszont évente előfordult.

A házasságkötéseket vizsgálva 36 házasulandó volt elvált, mielőtt újránházasodott. Tehát az elváltak is többnyire újránházasodtak.

(Forrás: Polgármesteri Hivatal Kirendeltsége Gyomaendrőd Házassági anyakönyvek)

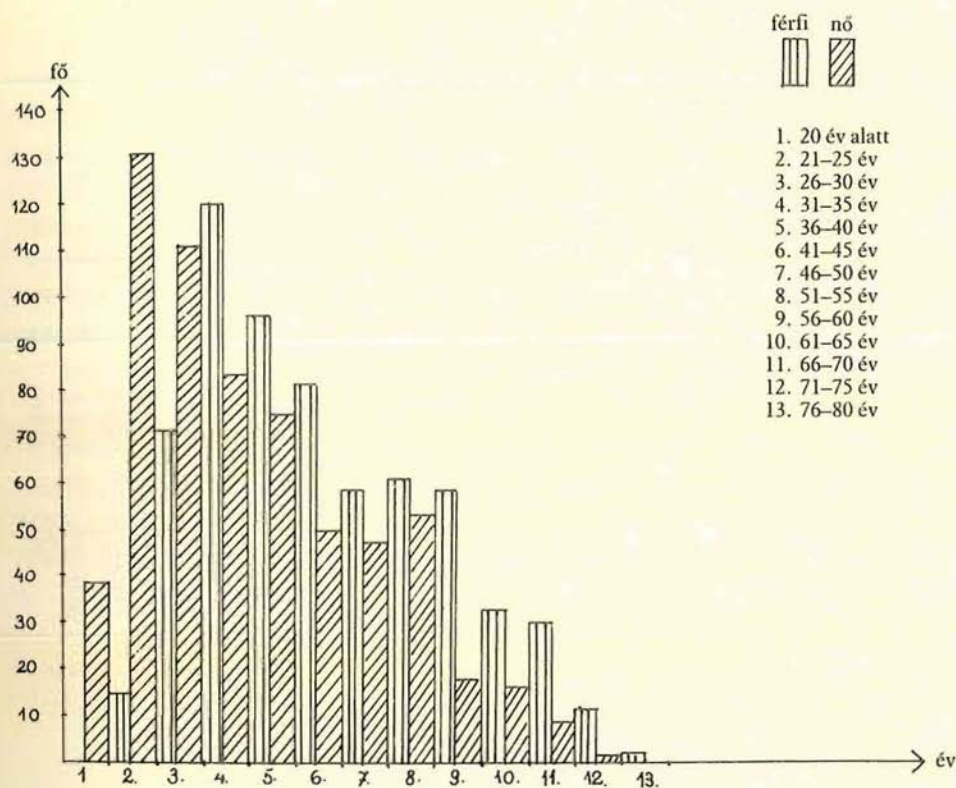
8. sz. Az özvegyek újránházasodása

A 6256 házasságból 696-ot kötöttek özvegyek- az összes házasság 11%-át. Érdekes az újra házasuló özvegyek nemek szerinti megoszlása: 619 férfi nősült újra és 381 nő ment újra férjhez. A 696 házasságon belül 304, melyben mindkét fél özvegy volt előzőleg. 315 azon házasságok száma, melyben a férj volt előzőleg özvegy, és 77, melyben a feleség.

Az újra házasuló özvegy férfiak és feleségük kor szerinti megoszlása:

év	férj	feleség
20 év alatt	–	39
21–25-ig	15	131
26–30-ig	71	112
31–35-ig	120	83
36–40-ig	96	75
41–45-ig	76	45
46–50-ig	57	42
51–55-ig	61	48
56–60-ig	58	17
61–65-ig	27	16
66–70-ig	25	9
71–75-ig	11	2
76–80-ig	<u>2</u>	<u>–</u>
	619	619

Az újra házasuló özvegy férfiak és feleségeik kor szerinti megoszlása

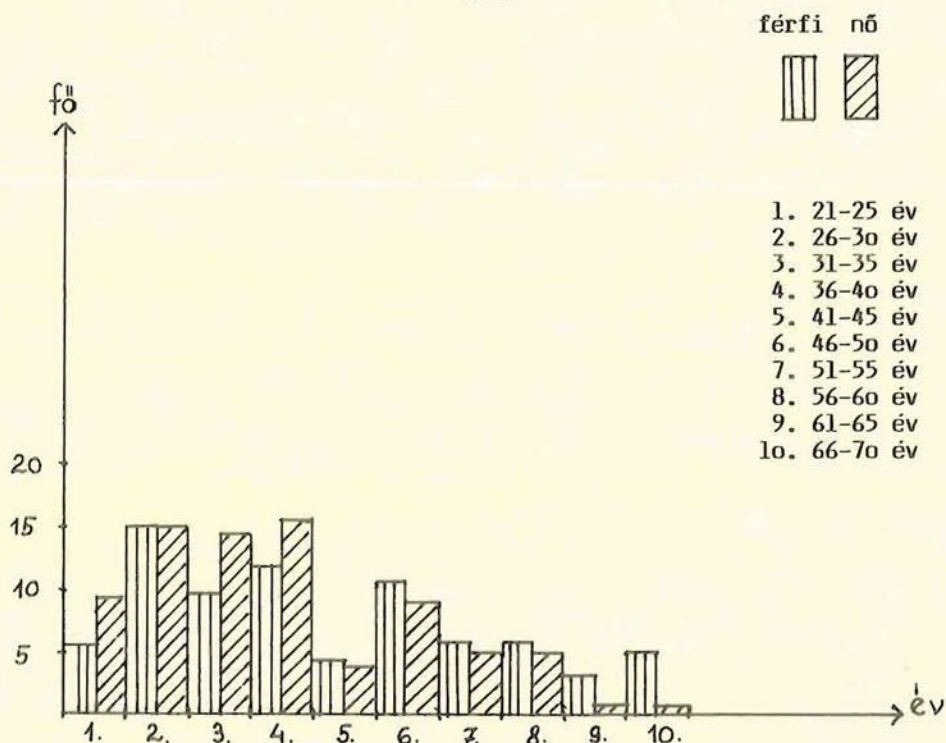

A táblázatból és a diagramból látszik, hogy a 26 és 45 év közötti özvegyen maradt férfiak közül szánták el magukat a legtöbben az újra házasodásra. A feleségeik közül soknak ez az első házassága, így sok közöttük a 20 év alatti és a 20–35 év közötti. Ők azok, akik vállalták az árván maradt gyerekek felnevelését.

Az özvegyen maradt és újra férjhez menő nők és férjük életkor szerinti megoszlása:

év	feleség	férj
21–25 év között	9	6
26–30-ig	15	15
31–35-ig	14	9
36–40-ig	16	12
41–45-ig	3	4
46–50-ig	8	11
50–55-ig	5	6
56–60-ig	5	6
61–65-ig	1	3
66–70-ig	1	5
	77	77

Az özvegyen maradt és újra férjhez menő nők és férjeik életkor szerinti megoszlása

A táblázatból és a diagramból kitűnik, hogy a 21 és 40 év közötti özvegyek maradt nők mentek a legtöbbször férjhez és nem sokkal idősebb házastársat választottak. Valószínűleg azért, hogy még fel tudják nevelni együtt a gyerekeket.

Nézzük meg, hogy miért volt ennyi özvegy fiatalember a faluban:

Halálokok az endrődi nőknél

év	tüdővész	aggkór	szívbjaj	agy- vérzés	gyul- ladás	egyéb	összesen
1895	20	18	2	3	9	8	60
1905	35	24	9	3	9	11	91
1915	16	12	12	6	4	12	62
1925	21	13	10	11	4	13	72
1935	21	12	11	13	3	18	78
1945	7	11	18	13	8	6	63
Összesen	120	37	62	49	90	68	426

A tüdővészen elhunytak átlag-
életkora:

1895	31,9 év
1905	3,7
1915	44,1
1925	34,6
1935	39
1945	42

Az összes elhunyt nő átlagélet-
kora:

48,9 év
50,0
55,3
55,9
56,7
63,1

A hat évet vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a legtöbb fiatal nő tüdővészen halt meg: összesen 120, az elhunyt nők 28%-a. Ha megfigyeljük a táblázatot, nincs más olyan halálok, amely ennyi áldozatot szedne és ilyen fiatalon. Ezért maradt sok család anya nélkül.

(Forrás: Polgármesteri Hivatal Kirendeltsége Endrőd Házassági anyakönyvek

Plébániai Hivatal Levéltára Endrőd Halotti anyakönyvek)

9. sz. A rokonsági kapcsolatok megnevezései (csak az általánostól eltérőket gyűjtöttük össze)

I. Általános megnevezések

emberiség = ember. „Nem tudta az emberiség, hova is nézzen.”

nép = a falubeliek egy csoportja. „Az öregszöllői nép úgy gyűtt a templomba, hogy egész a faluig végig az úton vót valaki. Rengetegen vótak.”

nemzetség = a család legtágabb értelmezése. „A menyasszony nagy nemzetségbű való: Hunya-jány.”

familia = család. „A Kovácsok mind egy familia. 1760-ba gyűtt három fiú Endrődre.”

ivadék = leszármazott. „Á, olyan szeplős ennek az összes ivadékja.”

II. Házasságkötés előtti megnevezési szokások

öregnagypapa, öregnagymama = dédszülők. „Édesanyám mindig külön pakolta a lekváros kiflit öregnagypának, mán [vagyis] az édesanyám nagyapjának.”

nagypapa, nagymama, nagyanyám = a köznapi használat szerint nagyszülőt jelent. Érdekes, hogy – feltehetően a tiszteletadás szándékával – az öregszülőket a teljes nevükkel különböztették meg: „Édesanyámat édesapámho Dinya Fáni nagymama kommandálta.” „Csöre Vaszkó Pál nagyapám jó módú vót.”

szülém = édesanyám. „Karácsonkor szülém meg édesapám vágta szét az almát.”

édes szülém = édesanyám. „... ne írjá, kisjányom, hazagyüvök én téged meglátogatni. Eltemettük nagyanyámat, másnap kinyílt a fakilincs: – Jaj, édes szülém gyűtt haza... – Így mondta édesanyám.”

édesanyám, édesapám = a szülők általános megszólítása az utóbbi időben. Az anyám, apám, vagy anyu, apu megszólítások még újabbak. Egyes családokban magánhangzó kieséssel mondják: éd'sanyám, éd'sapám.

család = gyerek. „Édesanyámnak nyóc családja vót.”

gyerek = csak a fiúgyerek. „Purgáztak a gyerekek, a jányok meg külön húzódtak, osztán babáztak.” A lányok megnevezésére gyakran használták a ján'gyerek kifejezést. „A tíz-tizenkétéves ján'gyerek mán meszelt.”

jánka koromba = még nem kamaszlány, de már nem gyerek. „Nekem szandát először ján'ka koromba vettek. Mikor kijártam a hat osztályt.”

süldő jány = kamaszlány. „A süldő jányok mán arattak.”

bátyám, néném, öcsém, húgom = köznapihasználat szerint idősebb vagy fiatalabb testvért értenek alatta. Érdekesség, hogy a század első felében mindig névvel együtt használják „Bandi öcsém”. Egyrészt, mert a sok testvért meg kellett különböztetni, másrészt a tiszteletadás miatt. A tiszteletadás szándékát támasztja alá az a szokás is, hogy ugyanebben az időszakban a fiatalabb testvérnek magázni kell az idősebb testvérét. „Abba az időbe, ha tíz évvel vót fiatalabb, akkor is András bátyám meg Viktor [Viktória] néném vót. Megmagáztuk, nem lehetett megtegezni.” A néném-bátyám birtokosragos változatot átveszik a fiatalabb testvér gyerekei is. „Édesanyám azt mondta, hogy az ő öregebb testvérinek azt kell mondani: Maris néném.” Ez a birtokosrag különbözteti meg a rokont és a többi idős embert: Pista bácsi – Pista bátyám.

testvériség = testvérek. „Összegyűlt a testvériség...”

édestestvér = azonos szülőktől származó gyerekek. „Édestestvérem nekem vagy négy vót, a többi mustoha.”

mostohatestvér = féltestvér.

édes onokatestvér = az édestestvérek gyerekei. „Tizennégy gyerek, mind édes onokatestvér!”

második onokatestvér = az édestestvér gyerekeinek a gyerekei. „Jancsi nekem második onokatestvérem.”

eggyes jány = egyedüli gyerek, nincs testvére. Fiú esetében: eggyes gyerek. „Eggyes jány, jó hozománya lesz.”

III. Házasságkötés utáni megnevezési szokások

összekerűtek = összeházasodtak. „Nem vót semmink, mikor összekerűtünk.” Más megfogalmazásban is a házasságkötés idejére utalnak: Öt éve lesz tavaszkor, hogy odakerűt a menyecske.”

az asszonynev használati szokása: a házasság megkötésekor az asszonyok felveszik a férjük teljes nevét: Kovács Jánosné, de csak hivatalos helyen használják, vagyis alig. Utcai beszélgetésből: „Ki a te nagyanyád? – Gubucz Györgyné. – Nem ösmerem. – Ott jön a saroknál. – Ja, Hunya Ilonka, így mondd.” A falu továbbra is a lánynevről tartja számon az asszonyokat. „Keserves életünk vót. Pelyva Marcsának is nyóc élő gyerek, nekem meg hét.” Maguk az asszo-

- nyok is a lánynevükhöz ragaszkodtak. „– Mondja meg a nevét. – Hát akkor Szalai Gergelyné vagy a saját nevem? – A nevét. – Akkor Bográt Ilonka.” Egy 1893-as végrendeletből: „Alulírott név szerint Pintér Etel férjesült Szabó Károlyné...” A falu sírkeresztein is lánynevekkel jelzik a század első felében meghalt asszonyokat: Arany Terézia, Pintér Anna.
- kend = maga. „Hallja, kend!” „Gyűjön, kend.” Részletezve lásd a következő szócikknél.
- hé = maga, később = te. A századforduló táján az asszonyok magázták férjeiket, a férfiak pedig tegezték asszonyaikat. „Nagymamám soha nem tegezte nagyapát. Se nem szólította sehogy. Hanem: – Gyűjön mán, kend, enni. Akkor nagyapa odament: – Te mindég levest főzöl? Oszt csatt neki egyget. Mikor kérdeztem erről, azt mondta nagymama: – Á, tudod is te... így szoktam meg.” „Ha mérges vót nagymama, akkor: kend, ez járta. Ha szebben akarta mondani, akkor: hé. – Hallja, hé, mán nagyon kopott ez a mángoló, kéne egy másik.” „Édesanyám mán tegezte édesapámat: hallod, hé. De néven sose nevezték egymást, meg mán a kend, az mán édesanyám idejibe nem vót divat. A magázásra még 1970-ben is találunk adatot” ... szomszédok vótak a Görbegát utcába, ott gyerekeskedtek. Oszt mikor elvette, az asszony megmagázta az urát. Mondom neki: – Mér kendezed meg az urad? – Így kívánja.”
- menyemnek való = az udvarlás ideje alatt nevezte így a menyasszonyt a vőlegény egész családja. „Mentem ki gyűteni a menyünknek valóval.”
- legínyember = legény. „Édesapám még akkor legínyember vót, mikor sorozták.”
- újasszony, újember = fiatal házasok megszólítása közvetlenül a házasságkötés után. „Meg kellett táncoltani az újasszonyt.”
- menyecske = fiatalasszony. „A testvérek nem veszekedtek, a menyecskéknek meg nem vót szabad veszekedni. Így osztán békesség vót.” Volt olyan család, ahol csak addig használták a menyecske elnevezést, amíg az anyósnál lakott a fiatalasszony; máshol pedig addig, amíg az első gyerek megszületett.
- vő = a vejem, a lányom férje. „Tán csak nem beteg ez a vő, olyan hervadt.”
- szomorú anya = a menyasszony anyja. Magyarázat: elveszíti a segítséget.
- örömanya, örömapa = a vőlegény szülei. Magyarázat: örülnek, mert segítség, új munkaerő kerül a házhoz.

anyós, após = a házasságkötés után a házastársak úgy szólították az anyóست és az apóست, ahogyan a házastársa. „Anyósomot édesanyámnak híttam, apósomot meg édesapámnak – mindég úgy, ahogy az ura szólította, ez vót a szokás.” Az anyós, após kifejezést megszólításként nem használták, csak ha a szóban forgó személyekről beszéltek: „Kemíny asszony vót anyósom.”

uram = férjem. „Én szerettem az uram.”

ember = férj. „Az asszonyok fontak, az emberek meg kötötték a kast.”

családos ember = olyan nős ember, akinek már gyereke is van. „A Körbe családos emberek jártak.”

asszony = feleség. „El akartam bújni, hát gyün az asszony elejbem a gyerekekkel.”

sógor = a lánytestvér férje, vagy a férj lánytestvérének a férje. „Pista sógor édesapám húgának az ura.” A gyerekek is örökölték ezt a megszólítást – sógor bácsi. – Amikor jelentős személyiség került a családhoz sógornak, akkor a megnevezést illet kihangsúlyozni: „Tímár tanító sógor.”

sógorasszony = az ángyika anyja.

ángyika = a fiútestvér felesége, a nagybácsi felesége. „Ceci ángyi szép asszony vót.”

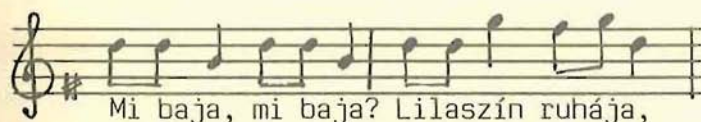
vadházasság = egyház által meg nem szentesített házasság. „Erkölcstelen életet éltek, vadházasságba vótak tíz évig, majd oszt megesküdték.”

megesett lány = lányanya. „Megesett jány mindég vót...”

megesett gyerek = a lányanya gyermeke. „Tanyán nem sok vót a megessett gyerek.”

10. sz.

Angoli Borbála

Szabó nem jól szabta? Varró nem jól varrta?
Pedig ő is ott volt, mikor elrontotta.

- Hóhérok, hóhérok, vigyétek lányomat,
vigyétek lányomat az akasztófára.
 - Ó, kedves jó anyám, csak egy órát hagyjon,
csak egy órát hagyjon, míg levelet írok.
 - Ha a levelet megkapod, rögtön elolvasod,
sűrű könnyeidtől a betűt nem látod.
 - Kocsisom, kocsisom, fogjál be hat lovat,
fogjál be hat lovat, azt is a legjobbat.
 - Jó napot, jó napot, ismeretlen anyám!
Hol van a leánya, Angoli Borbála?
 - Kint van a kiskertben virágokat szedni,
virágokat szedni, gyöngykoszorút kötni.
 - Néztem ott, nincsen ott, ismeretlen anyám.
Hol van a leánya, Angoli Borbála?
 - Bent van a szobában asztalt teríteni.
Asztalt teríteni, vendégeket várni.
 - Néztem ott, nincsen ott, ismeretlen anyám.
Hol van a leánya, Angoli Borbála?
 - Mit tűröm, tagadom, csak ki kell vallanom:
bent van a szobában, gyászos ravatalon.
- Ekkor a vőlegény belenyúl zsebébe,
belenyúl zsebébe, kést nyom a szívébe.
- Vérem a véreddel egy patakba folyjon,
Lelkem a lelkeddel egy Istent imádjon.

Énekelte: Dinya Imréné Szurovecz Piroska
Gyűjtötte: Vaszkó Irén

ADATKÖZLŐINK:

Balogh Vincéné
Bela Lajosné Hornok Eszter
Bella József
Bordács Ignácné Pintér Etelka
Bula Vincéné Nemes Margit
Dinya Györgyné Tímár Mária
Fülöp Mihályné Szilágyi Julianna
Gubucz Györgyné Hunya Ilona
Gyuricza Elekné Tímár Krisztina
Frankóné Hornok Hermina
Gellai Elekné Bella Mária
Hegedűs Imréné Hegedűs Etel
Hunya Andrásné Varjú Jozefa
Iványi Lajosné Habzda Mária
Kiszely Imréné Tímár Veronika
Kiszely Vincéné Óvári Tímár Veronika
Komóczi Imréné Szabó Ilona
Kovács Béla
Kulik Imréné Sóczó Margit
Kurilla Jánosné Vaszkó Mária
Matyusz Györgyné Kiss Mária
Németh Andrásné Dinya Eszter
Pelyva Elek
Pelyva Elekné Szükség Tímár Anna
Pelyva Imréné Hunya Ilona
Pelyva Jánosné Bella Etelka
Petkov Demeterné Nándori Mária
Pintér Antalné Farkas Margit
Rácz Istvánné Gyebnár Jusztina
Róza Antalné Varjú Eszter
Szabó Elekné Kovács Etelka
Szalai Gergelyné Bohrát Ilonka
Szépvölgyi Péterné Gubucz Eszter
Szilágyi Imre
Szujó Péter

Tankó Andrásné Szabó Irma
Tímár Imre
Özv. Tímár Istvánné Gubucz Margit
Tímár Jánosné Németh Róza
Tímár Vilmos
Uhrin Frigyesné Papp Julianna
Uhrin Imréné Galabos Rózsika
Varjú Józsefné Szurovecz Mária
Vaszkó Imréné Hegedűs Etel
Véha Imréné Kovács Irén